

**ANKARAÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SÖZ
SANATLARINA VE SÖZ SANATLARI ÖĞRETİMİNE
YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE BETUR

**ANKARA
KASIM, 2019**

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SÖZ
SANATLARINA VE SÖZ SANATLARI ÖĞRETİMİNE
YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE BETUR

DANIŞMAN: PROF. DR. CANAN ASLAN

**ANKARA
KASIM, 2019**

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Merve Betur adlı öğrencinin hazırladığı “Ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarına ve söz sanatları öğretimine yönelik görüşleri” başlıklı bu çalışma Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı / Türkçe Eğitimi Programı’nda jüri üyelerince oy birliği / oy çokluğu ile **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan : Prof. Dr. Canan ASLAN (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Özay KARADAĞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül BAYRAKTAR

Ameth

Ö. Karadağ

A. Bayraktar

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulunca .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yasemin KARAMAN KEPENEKÇİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapıtlara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Merve BETUR

ÖZET

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SÖZ SANATLARINA VE SÖZ SANATLARI ÖĞRETİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

BETUR, Merve

Yüksek Lisans Tezi, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Canan ASLAN

Kasım, 2019, xii + 120 sayfa

Öğrencilerin, günlük yaşamda dili etkili ve sanatlı kullanabilmeleri, dilin olanaklarını tanıyıp bilmeleri, okudukları yazınsal metinleri daha iyi kavrayıp bu metinlerin iletilerini çıkarabilmeleri için dil ve edebiyat öğretimi ortamlarında söz sanatları öğretimine de yer verilmektedir. Söz sanatlarının etkili ve verimli biçimde öğretilmesi, başka bir deyişle öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerini geliştirebilmesi için öğretimin işlevselliğine ilişkin öğrenci görüşlerinin de alınması önemli ve gereklidir.

Bu çalışmanın genel amacı, ortaöğretim öğrencilerinin eğitim-öğretim ortamındaki söz sanatları öğretiminin niteliğine ve işlevselliğine dönük görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu araştırma, bütüncül tek durum deseninde nitel bir araştırmadır. Türk Dili ve Edebiyatı ders ortamlarında söz sanatları öğretiminin nasıl yapıldığını deneyimlemiş ortaöğretim öğrencilerinin bu konudaki görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel bir okulda 2017-2018 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 20 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, görüşme sorularına verilen yanıtlardan toplanmıştır. Toplanan veriler “içerik çözümlemesi” tekniğiyle çözümlenmiştir. Türk Dili ve Edebiyatı Programı ve ders kitapları ise doküman incelemesi yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin söz sanatları öğretimi konusunda ders kitaplarındaki açıklamaları, etkinlikleri ve örnekleri yeterli bulmadığı görülmüştür. Öğrencilerin günlük yaşamlarında kullandıkları söz sanatlarını, diğer söz sanatlarına göre daha çok içselleştirdikleri ve ders kitaplarında yer alan metinlerde kullandıkları söz sanatlarını daha kolay buldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Söz sanatları, söz sanatları öğretimi, ortaöğretim öğrencileri, edebiyat öğretimi, görüşme.

ABSTRACT

THE VIEWS OF SECONDARY EDUCATION STUDENTS ON RHETORIC AND THE TEACHING OF RHETORIC

BETUR, Merve

Master Degree, Department of Cultural Foundation of Education

Supervisor: Prof. Dr. Canan Aslan

November, 2019, xii + 120 Pages

In order to enable students to use language in their daily life more effectively and intelligibly, to get familiarized with the possibilities that language offers, and to better comprehend written texts and to extract the messages conveyed in these texts more effectively, rhetoric is offered in languages and literature education. To be able to teach rhetoric effectively and productively, or in other words, to develop students' skills of understanding and expression, it is both important and necessary to receive feedback from the students about the serviceability of teaching.

The general purpose of this study is to elicit the views of students about the quality and serviceability of the teaching of rhetoric in educational environments. This study is a qualitative research, which use a case study method. In order to elicit the views of the secondary school students who had the experience of how rhetoric was taught in Turkish Language and Literature course environments, semi-structured interviews were conducted. The study group of the research consisted of 20 students who volunteered for this study during the 2017-2018 academic year and who attended a private school in the city of Ankara, which ran under the Turkish Ministry of Education. The data was gathered from the responses given to the interview questions. While the collected data was analyzed by using "content analysis," the Turkish Language and Literature programs and their schoolbooks were analyzed with the "document review method." The outcome of the research was that the students did not find the explanations, activities and examples in the textbooks about the teaching of rhetoric sufficient. It was also seen that the students internalized the rhetoric that they used in their everyday life more than the others and they found the rhetoric available in the textbooks easier.

Keywords: Rhetoric arts, teaching of rhetoric, secondary school students, literature teaching, interview

ÖNSÖZ

Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programı ile Türk Dili ve Edebiyatı ders ortamlarında söz sanatları konusuna yeteri kadar önem verilmediğini ve bu konuda öğrenci istek ve beklentilerinin göz ardı edildiğini düşünerek tez konu başlığımı “Ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarına ve söz sanatları öğretimine yönelik görüşleri” olarak belirledim.

Yüksek lisans süreci ile tez çalışmasının her anında desteğini duyumsadığım hem akademik alanda yaptıklarını hem de yaşamdaki duruşunu örnek aldığım, benim için çok değerli olan, tanımaktan onur duyduğum, her zaman arkamda desteğini hissettiğim çok kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Canan ASLAN’a yoluma ışık tuttuğu, bana inancı ve sonsuz desteği için çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı uzman görüşleri ile daha nitelikli kılan, tez jürimde yer almayı kabul eden Doç. Dr. Özay KARADAĞ ’a ve Yrd. Doç. Dr. Ayşegül BAYRAKTAR ’a da ayrıca çok teşekkür ederim.

Çalışmam sırasında yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Celal Deha DOĞAN’a ve Doç.Dr. Kıvanç KILINÇ’a teşekkür ederim. Lisans yaşantım ve tez süreci boyunca güzel yüreği ve güler yüzü ile bana hep destek olan, onunla tanışmaktan mutluluk duyduğum Arş. Gör. Bilge Nur DOĞAN GÜLDENOĞLU’ na çok teşekkür ederim. Ayrıca bana her zaman destek olan, yaşamımdaki varlığıyla mutlu olduğum çok kıymetli çalışma arkadaşım Nazan ÖZMACUN’a, her zaman duygusal destekleri ile hep yanımda olan değerli dostlarım Abdullah YILMAZ’a, Aslı Gizem ALPAN’adder ve Gizem TÜFEKÇİOĞLU’na, benden yardımını hiçbir zaman esirgemeyen ve duygusal desteği ile yorulduğumda tekrar devam etmemi sağlayan Uzm. Sinem ÇEVİK’e, tez yazım sürecinde karşıma çıkan, benimle aynı duyguları paylaşan çok kıymetli meslektaşım, yol arkadaşım Tuğba ŞENTUNA’ya ve istekli bir şekilde çalışmaya katılan, görüşlerini aldığım kıymetli öğrencilerime çok teşekkür ederim.

Beni sevgisi, merhameti ve sonsuz anlayışla yetiştiren babama, yaşamda ne olursa olsun bana hep umudu aşıl原因an koşulsuz sevgi dolu biricik anneme, sevgisinin ve görüşlerinin yaşantımda büyük yeri olan, beni hep çok değerli hissettiren çok kıymetli anneanneme ve canımdan öte kardeşim ve sevgili eşine minnettarım.

Merve BETUR

Biricik anneanneme, anneme ve babama...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xii
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
Problem Durumu.....	1
Amaç.....	6
Önem.....	7
Sınırlılıklar.....	8
BÖLÜM II.....	9
KURAMSAL ÇERÇEVE	9
Edebiyat	9
Yazınsal Metinler ve Özellikleri.....	10
Söz Sanatları	13
Kişileştirme (Teşhis)	15
Benzetme (Teşbih)	17
Eğretileme (İstiare/Deyim Aktarması/Metafor)	19
Açık Eğretileme (Açık İstiare)	20
Kapalı Eğretileme (Kapalı İstiare).....	21
Ad Aktarması (Mecazımürsel).....	22
Değınmece(Kinaye)	24
İğneleme (Tariz).....	26
Konuşturma (İntak)	27
İki Anlamlılık /Çift Gerçek Anlamlılık (Tevriye).....	28

Uygunluk (Tenasüp).....	29
Bilmezden Gelme (Tecâhül-i Ârif)	31
Güzel Nedene Bağlama (Hüsnütalil).....	32
Hatırlatma /Anıştırma (Telmih)	33
Karşıtlık/ Zıtlık (Tezat)	34
Örnekleme (İrsal-ı Mesel)	36
Abartma (Mübalağa)	36
BÖLÜM 3	39
YÖNTEM	39
Araştırma Deseni	39
Çalışma Grubu	40
İnceleme Nesneleri	41
Veri Toplama Araçları	41
Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması.....	43
Verilerin Çözümlemesi (Analizi).....	43
Geçerlilik ve Güvenirlik	44
Araştırma Ortamı	45
Araştırmacının Rolü.....	45
BÖLÜM 4	47
BULGULAR VE YORUM	47
Ders Kitaplarına Yönelik Bulgular	47
Türk Dili ve Edebiyatı Programında Yer Alan Söz Sanatlarına Yönelik Kazanımlar.....	49
Ortaöğretim Öğrencilerinin Söz Sanatlarına ve Söz Sanatları Öğretimine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	50
“Öğrenciler, söz sanatlarına ilişkin neler bilmektedir? Öğrenciler Söz Sanatlarını günlük yaşamlarında kullanmakta mıdır?”	50
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatı nedir?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular....	50
Öğrencilerin “ <i>Söz Sanatlarından Hangilerini Biliyorsunuz?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	52
Öğrencilerin “ <i>Bir Metin İçerisindeki Söz Sanatlarını Kolay Bulabiliyor musunuz?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	55

Öğrencilerin “ <i>Günlük yaşamınızda sözlü ve yazılı anlatımınızda söz sanatlarını kullanma gereksinimi duyuyor musunuz?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	60
Öğrencilerin “ <i>Günlük yaşamda çoğunlukla hangi söz sanatlarını kullanıyorsunuz?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	64
"Öğrencilerin söz sanatlarını bilmenin ve kullanmanın önemine ve gerekliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?"	70
Öğrencilerin “ <i>Sizce söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli midir?</i> Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	70
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatlarını bilmek kişinin anadilini daha etkili ve güzel kullanmasını sağlar mı? Açıklayınız.</i> ” Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular	73
Öğrencilerin “ <i>Bazı söz sanatları günlük yaşamda çok az kullanılmaktadır. Sizce bunlar da öğretilmeli mi? Neden?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	75
“Öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi ortamlarındaki söz sanatları öğretiminin niteliğine dönük görüşleri nelerdir?”	78
Öğrencilerin “ <i>Okuldaki söz sanatları öğretimi konusunda neler düşünüyorsunuz? Etkili bir şekilde öğrendiğinizi düşünüyor musunuz?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	78
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatlarını daha etkili bir biçimde nasıl öğreneceğinizi düşünüyorsunuz? Öğrenmeniz için neler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?</i> ” Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular	81
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatları öğretimi konusunda ders kitaplarındaki açıklamaları, örnekleri ve etkinlikleri yeterli ve anlaşılır buluyor musunuz? Açıklayınız.</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	85
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatlarının öğretimi için ayrılan sürenin yeterliliği konusunda neler düşünüyorsunuz? Sizce ders süresi yeterli mi? Açıklayınız.</i> ” Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular	91
Öğrencilerin “ <i>Programda yer alan söz sanatlarının tamamının öğretilmesi konusunda neler düşünüyorsunuz?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	93
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatlarına yönelik sınav sorularını değerlendirir misiniz? Sınav sorularının nasıl olmasını isterdiniz?</i> ” Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular	96
Öğrencilerin “ <i>Söz sanatlarıyla ve söz sanatları öğretimiyle ilgili değinmek istediğiniz başka konular var mı? Beklenti ve önerileriniz nelerdir?</i> ” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular	99

BÖLÜM 5.....	101
SONUÇ VE ÖNERİLER	101
Sonuçlar	101
Öneriler	105
Ders Kitabına Yönelik Öneriler	105
Öğretmenlere Yönelik Öneriler.....	106
Öğretim Programına Yönelik Öneriler.....	107
KAYNAKÇA	108
EKLER	115
EK 1. Yarı yapılanmış Görüşme Formu Soruları	116
EK 2. Bilgilendirilmiş Onay Formu	117
EK 3. Etik Kurul İzin Belgesi	118
BENZERLİK BİLDİRİMİ	119
ÖZGEÇMİŞ.....	120

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Lise Öğrencilerinin Cinsiyet, Devam Ettikleri Lise Türü ve Alanına Göre Genel Dağılımları	41
Tablo 2. Türk Dili ve Edebiyatı 9. ve 10.Sınıf Ders Kitaplarındaki Örneklerde Yer Alan Söz Sanatlarının Sıklıkları	47
Tablo 3. İncelenen Soruların ve Etkinliklerin Niteliği	48
Tablo 4. İncelenen Kitapların Sınıf Düzeyleri.....	48
Tablo 5. Öğrencilerin bildikleri söz sanatları	52
Tablo 6. Söz sanatlarını bir metin içerisinde bulabilme durumları	56
Tablo 7. Söz sanatlarını kullanma gereksinimi	60
Tablo 8. Katılımcıların günlük yaşamda çoğunlukla kullandıkları söz sanatları	65
Tablo 9. Söz sanatlarının bilinmesinin önemi ve gerekliliği	70
Tablo 10. Günlük yaşamda az kullanılan söz sanatlarının öğretilmesi	75

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı ve alt amaçları oluşturulmuş, önemi belirtilerek sınırlılıklara yer verilmiştir.

Problem Durumu

Edebiyat öğretiminin dinamik bir programa ve yaratıcı yöntemlere gereksinim duyması kendi nesnesi olarak yazınsal metinlerinin farklı şartlarından, bu metinlerin metin türü olarak diğer metin türlerinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Edebiyat dersi ezberci yöntemin işe yaramadığı bir derstir (Dilidüzgün, 2001). Dil ve edebiyat öğretimi programlarında, genel olarak ezberci bir yaklaşım görülmekte, dil ve edebiyat dersinin sanat eğitim süreci içinde olduğu gerçeği göz ardı edilmekte, dil ve edebiyat dersinde yalnızca edebiyat tarihi öğretilmekte, çağdaş sanatçıların eserlerine yeterince yer verilmemekte ve öğrencilere okuma sevgisi aşılanamamaktadır (Çotuksöken, 1997).

Dil ve edebiyat öğretimi için eğitim sisteminde yapılan bazı değişiklikler düzenli olmayan aralıklarla gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu değişiklikler, sorunları ortadan kaldıramamış hatta değişikliklerin eğitimde var olan sorunları daha da karmaşık hale getirildiği görülmüştür (Adalı, 2002). Dil ve edebiyat öğretimi; sanat eğitimi odaklı, ezberden uzak, öğrenci gereksinimini ve gerçekliğini göz önünde bulunduran çağdaş öğrenme-öğretme yöntem ve yaklaşımlarından yararlanmalıdır.

Kişilerin duygu ve düşünce eğitimini amaçlayan bir süreç olan dil ve edebiyat öğretimi, kültürel gelişimde insan için etkili bir yaşantı alanı sağlar. Bahsedilen süreç, çocuklara insana özgü duyarlıklar ve çok boyutlu düşünme alışkanlığı kazandırır. Çocuk/genç; edebiyata, tiyatroya, müziğe, resme, güzel sanatların kişilere yaşam ve insan gerçekliğini sezdirenen iletilere gereksinim duyar. Nitelikli metinler ve bunun dışında diğer sanatsal uyaranlarıyla öğrencilere insan ve yaşam gerçekliği sezdirilir (Sever, 2002). Edebiyat eğitimi bilimsel, karşılaştırmalar yapan, kazandığı davranışları ve birikimi günlük yaşama aktarabilen, yaratıcı düşünme yollarını kazanmış, milli değerlere saygılı, eleştiren, sorgulayan, arayan, birleştiren, neden-sonuç ilişkilerini bulan, yurttaşlık

bilincine sahip, çözümleyen, evrensel değerleri özümsemiş, kendisini rahatlıkla anlatabilen vb. özellikler taşıyan bireyler yetişmesini sağlar (Güzel, Torun ve Bilkan, 1997).

Türkçe ve edebiyat derslerinin amacı Türk dilini sevdirmek, güzel yazıdan hoşlanma duygusu kazandırmak ve dilin düzgün kullanılmasını sağlamaktır. Güzelliği aramak ve yaratmak, insanoğlunu diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerin başındadır. Bu durumdan hareketle öğrencilerde güzeli yaratma, güzeli arama duygusu uyandırmak, öğrencileri buna özendirmek ana amaçlardan biri olmalıdır. Bu durum ilk önce bir dil bilinci oluşturmak ve okuma sevgisi kazandırmakla sağlanır (Kavcar, 1999).

Ortaöğretimdeki dil ve edebiyat eğitimi, öğrencilerin ilkokul ve ortaokulda edindikleri anlama ve anlatma becerilerinin üzerine inşa edilir. Bu bakımdan öğrencilerin önceki eğitim kademelerinde kazandıkları dil becerileri ve estetik zevk düzeylerini, edebiyatın temel kavram ve eserlerini tanıyarak geliştirmeleri amaçlanmıştır. (Milli Eğitim Bakanlığı, 2015: 6).

Söz sanatları da Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde öğretilen konulardandır. Bu konunun öğrencilerin estetik değer kazanmaları için ezberle ve bilgi yükleyerek değil çağdaş bir anlayışla yürütülmesi gerekir. Söz sanatlarını tanımayan öğrencilerin estetik değer kazanması beklenemez. Söz sanatlarını tanımak, metni anlamlandırmak açısından çok önemlidir. Bu da Türk Dili ve Edebiyatı dersi ile aktarılması hedeflenen estetik değer kazanılmasına aracılık etmektedir. Söz sanatları ise dil ve edebiyat öğretimi içerisinde sayılan bu sonuçlara ulaşmayı destekler niteliktedir.

Türkçe derslerinde anlama ve anlatma çalışmaları içinde çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygun olarak söz sanatları ve metne kattığı değer ve anlamlar uygun metinler eşliğinde, çağdaş bir anlayışla etkili ve işlevsel biçimde öğretilmeli; geleneksel yöntemde olduğu gibi dilin bu önemli olanakları, bilgi ve tanım düzeyinde kalmamalıdır. Çocuğun ölçünlü dilden ayrılma ya da sapma yoluyla oluşturulan ve imgesel anlatımın önemli araçlarından olan bu sanatların adlarını, yapılış kurallarını bilmeleri, bu sanatları metin içinde tanıyıp fark etmeleri elbette önemlidir; ancak bu bilgi çocuğun metni anlamasına/anlamlandırmasına çok fazla katkı sağlayamayabilir. Bu ortamlarda çocuklara özellikle bu sanatların metnin anlatımına nasıl bir farklılık, incelik, güzellik, derinlik ve estetik kattığını, dili nasıl zenginleştirdiğini duyumsatıcı çalışmalar yaptırılmalıdır. Okuduğu metnin anlam evrenine girebilmesi, dilin bu estetik olanağının anlatıma kattığı güzelliği anlayabilmesi ve metinle etkileşime geçebilmesi için önemli olan çocuğun o sanatın metne kattığı anlamı fark edebilmesidir (Aslan, Güldenoğlu ve Altuntaş, 2018:63).

Dil, edebiyatın temel geci olarak kullanılır. Mecazlarla dolu bir dil olan Türkçe; atasözü, deyim, bilmece, halkın ortak ürünleri ve yazınsal sayılamayacak ürünlerde

etkisini göstermektedir. Çokça mecaz barındıran bir dil zengindir. Türkçe verilen eserlerde söz sanatlarından dolayı dilde güzellik, anlatım genişliği, yaratıcılık gibi özellikler oluşur (Kocakaplan, 1992). Söz sanatları, yazınsal metinlerin anlam zenginliğine bürünmesine, şaire yeni olanaklar tanınmasına, anlatım ve biçimde zenginliğe, etkili ve vurucu anlatımlara, estetik ve özgünlüğüne kaynak oluşturan en önemli yapısal/biçimsel tekniklerdir (Aktaş, 2002).

Dilin yazınsal kullanımlarının birer ürünü olan söz sanatları; düşüncelerimizi, düşlerimizi ve duygularımızı daha çarpıcı, güçlü, etkili, güzel ve sanatlı anlatabilmek ya da daha farklı anlatmak gerekirse söze çokyönlülük, incelik, canlılık, renklilik, güzellik, yeni imge ve tasarımları bellekte oluşturmak, anlam değeri ve derinliği katmak daha az sözcükle söylenmek istenen, daha vurgulu ve etkileyici bir biçimde anlatmak amacıyla kullanılır (Aslan vd., 2018). Kullanılan birçok alanda söz sanatlarına rastlamak olasıdır. Anlatımı daha güçlü kılmak amacıyla bilgilendirici metinlerde, sözün etkisini artırmak için mizahlı anlatımlarda, günlük yaşantımızda yapılan konuşmalarda (Gönel, 2011) reklam ve haber metinlerinde (Çınar ve Karahan, 2009; Dalyan, 2010), deyim ve atasözlerinde (Sağlam, 2001), bilmecelerde, afişlerde (Yangil ve Kerimoğlu, 2014) çoğunlukla rastlanmaktadır (Akt. Aslan vd., 2018: 51).

Söz sanatları yazarlar tarafından farklı adlarla anıldığı gibi farklı başlıklar altında da değerlendirilmiştir. Aktaş'a (2002) göre söz sanatları mecazla ilgili sanatlar (teşbih/benzetme/comparasion, istiare/metaphore, mecaz/trope, mecaz-ı mürsel/metonymie/synecdoque, kinaye/allusion, tariz/insinuation), düşünceyle ilgili sanatlar (tezat/antitese/karşıtlık, istihdam, tevriye, tecahül-i arif, müşakale, teşhis/personnification/kişileştirme, intak, hüsn-i talil, mübalağa/abartma/hyperbole, tekellüm-i ruh), heyecanla ilgili sanatlar (nida/exclamation, terdid/disfonction, kat/reticence, rücu/correction, iltifat/apostrophe, tekrar/anaphore, tedric/gradation/dereceleme, istifham/interrogation), bilgiyle ilgili sanatlar (telmih, iktibas, muamma, lügaz, mülemma, irsal-i mesel), anlamla ilgili sanatlar (iham, tenasüb, lefu ü neşir, sihr-i helal, ibham, tehzil), sözle ilgili sanatlar (cinas, iştikak, iade, akis), harf ve yazıyla ilgili sanatlar (akrostiş, lebdeğmez, aliterasyon, tarih düşürme) olarak ayrılır.

Coşkun'a (2007) göre söz sanatları anlamla ilgili sanatlar (mecazlar, teşbih, istiare, mürsel mecaz, kinaye, tevriye, tevcih, istihdam, sihr-i helal, ibham, telmih, tenasüb, leffüneşir, tezat, mübalağa, hüsn-i talil, irsal-i mesel, iktibas, mezheb-i kelami, cem, edebi kelim, tariz, istidrak, şaşırtma, istifham, tecahül-i arif, sual ve cevap, tecrit,

tekellüm-i samit, nida, kat, idmac, düzeltme, irha-yı inan, üslub-ı hakim, sehl-i mümteni), kelime ve kelamın yapısı, dizimi ve ahengiyle ilgili sanatlar (yansıma, tensik, tekrar tekrarları, ses tekrarları, aliterasyon, musammat, seci, tasri, tarsi, kalb, iştikak, kelime ve ibare tekrarları, cinas, müşakele, tekrar kullanım, düz yineleme, sıralı tekrar, ön yineleme, reddü'l-acüz ale's-sadr, iade, akis, çaprazlı tekrar, tedvir, redd-i mısra, mısra yinelenmesi, irşat), sanat olarak kabul edilen nazım türleri (mülemma, muamma, tarih düşürme, tanzir, tehzil) harflere dayalı sanatlar (menkut, muvaşşah, lebdeğmez, resim şiir) olarak ayrılır.

Dilçin'e (2016) göre söz sanatları; mecazlar (mecaz-ı mürsel, teşbih, istiare, kinaye, tariz, teşhis ve intak), anlamla ilgili sanatlar (tezad, mugaleta-ı maneviyye, tevriye, iham, tecahül-i arif, istifham, istidrak, irsad, hüsn-i ta'lil, mübalağa, tefrik, iktibas, istidrak, nida, kat', terdid, rücu, iltifat tekrar, telmih, iktibas, tenasüb, leffü neşir, sihr-i helal), sözle ilgili sanatlar (cinas, kalb, iştikak, akis, iade, tarsi, muamma ve lugaz, harflerle yapılan oyunlar, akrostiş, leb-değmez, noktalı-noktasız ve bitişen-bitişmeyen harflere ilişkin sanatlar) olarak adlandırılmaktadır.

Külekiçi'ye (1999) göre söz sanatları; mecazlar (mecaz-ı mürsel, teşbih, irsal-i mesel, istiare, kinaye, tariz), anlam ile ilgili sanatlar (tezad, mugaleta-ı maneviyye, tevriye, istihdam, iham, tecahül-i arif, istifham, tezkar, müşakele, istitrad, irsad, idmac, teşhis ve intak, hüsn-i ta'lil, i'zam, mübalağa, ifrat, tefrit, iktisad, istidrak, nida, kat', terdid, rücu, iltifat, tecrid, tekrar, telmih, iktibas, tazmin, mülemma, tenasüb, tensik, tensik-i sıfat, tefrik, taksim, cem', müzavece, leffü neşir, sihr-i helal), sözle ilgili sanatlar (iştikak, cinas, kalb, aks, seci'tarsi', iade, reddü'l-acüz Ale's-sadr), harf ve yazıya bağlı hünerler (muamma, lugaz, mühmel, mu'cem, hayfa, rakta', tashif, musıl, mukatta, mütelevvin, leb değmez) olarak ayrılır.

Kocakaplan'a (1992) göre ise söz sanatları, mecazi anlam sanatları (istiare, kinaye, mecaz-ı mürsel, teşbih, tariz, teşhis ve intak, tezad), gerçek anlam sanatları (hüsn-i talil, iltifat, katı, mübalağa, müşakale, nida, rücu, tecahül-i arif, tekrar, telmih, tenasüb) anlam sanatları (icaz, iham, iham-ı tenasüb, iham-ı tezad, iktibas, irsad, irsal-i mesel, istidrak, istifham, istihdam, leff ü neşir, mugalata-i maneviye, sehl-i mümteni, sihr-i halal, tahmis, taştir, tazmin, tefrik, telmih, terbi, terdid, tesdis, tevriye) anlam ve söz sanatları (akis, cinas, ebdec ve tarih, iade, kalb), söz sanatları (akrostiş, aliterasyon, asonans, ittihad iştikak, lebdeğmez) olarak tanımlanmıştır.

2019-2020 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde öğretilmesi hedeflenen sanatlar ise benzetme (teşbih), istiare

(eğretileme) , ad aktarması (mecazımürsel), kişileştirme (teşhis), konuşurma (intak), uygunluk (tenasüp), karşıtlık (tezat), hatırlatma (telmih), güzel nedene bağlama (hüsñütalil), bilmezden gelme (tecahüliarif), değinmece(kinaye), iki anlamlılık (tevriye), iğneleme (tariz), örnekleme (irsali mesel) ve abartma (mübalağa)dır. Söz sanatları yalnızca lisede öğretilen bir konu değildir. Öğrenciler ortaokulda benzetme, kişileştirme, abartma, mecaz, konuşurma ve karşıtlık sanatlarını öğrenmektedir. Dil ve edebiyat öğretimi içinde söz sanatlarının önemli bir yeri vardır. Söz sanatları ile tümcelerın anlamları daha iyi duyumsanmakta ve duygular daha etkin aktarılabilir. Duygu ve düşüncelerin eğitilmesini önemseyen dil ve edebiyat eğitimi bir bütündür ve söz sanatları da bu bütünün önemli bir parçasıdır.

Öğrencilerin; söz sanatları, söz sanatları öğretimi, söz sanatları öğretiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda görüşlerinin alınması öğretimin niteliği ve verimliliği açısından önemli ve gereklidir. Yapılan araştırmalarda, alanyazında söz sanatları eğitimi ile ilgili bazı çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların çoğunlukla Türkçe ve edebiyat ders kitaplarının durumunu, söz sanatları öğretimi bakımından ortaya koymayı amaçlayan çalışmalarla (Aslan vd., 2018 ; Ustaoglu, 2015; Kaplan, 2012; Kaplan, 2010; Yaman, 2013) Türkçe derslerinde söz sanatları öğretiminin durumuna odaklanan çalışmalar (Akkuş, 2011; Coşar, 2005; Girmen, 2007; Taşdemir, 2016) olduğu görülmüştür.

Aslan vd. (2018) Türkçe ders kitaplarındaki söz sanatlarıyla ilgili sorular ve etkinlikler üzerine bir çalışma yapmıştır. Yapılan çalışma sonucunda söz sanatlarına ilişkin soru ve etkinliklerin sıklıkları belirlenmiş, Türkçe Öğretim Programındaki kazanımlarla koşut olarak en çok benzetme, kişileştirme, abartma, mecaz, konuşurma ve karşıtlık sanatlarına yönelik soru ve etkinliklerin olduğu görülmüştür. Ustaoglu (2015) Türkçe ders kitaplarındaki metaforlu söyleyişleri ele almış ve metaforlu söyleyiş bağlamında en fazla kullanılan metaforlara ve ders kitaplarının metaforları nasıl ele aldığına ulaşmayı amaçlamıştır. Araştırma sonucunda en çok metaforlu söyleyiş örneğinin 6.sınıf metinlerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Yaman (2013) 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer alan mecazlı anlatımların kullanım sıklığını araştırmıştır. Araştırma sonucunda tüm sınıflarda en çok sayısal veriye mecaz örneğinde rastlanmıştır. Kaplan (2012) ilköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan şiirlerdeki anlam olaylarına, şiirlerde hangi sıklıkla başvurulduğunu ortaya çıkarmak amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki

şiiirler; anlam olayları bakımından zenginken sözcüklerin duygu değerlerinden yararlanma açısından yetersiz kalmıştır. Kaplan (2010) ise Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kullanılmış olan söz sanatlarının, metinleri anlatmakta ve anlamadaki işlevlerini belirtmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda Türkçe ders kitaplarında söz sanatlarına yeterince önem verilmediği sonucuna varılmıştır.

Akkuş (2011) ilköğretim öğrencilerinin benzetme, kişileştirme ve deyim kullanım durumlarına simgesel dil öğretiminin etkisini belirlemek üzere bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucu, kontrol ve deney grubu arasında başta belirlenen farkın ortadan kalktığı görülmüştür. Coşar (2005) 9.sınıfta okuyan öğrencilerin öğrenim programında yer alan söz sanatlarını öğrenmesi ve kavraması üzerine bir araştırma yapmıştır. Yapılan bu araştırma sonucunda birden çok sonuca varılmıştır. Girmen (2007) beşinci sınıf öğrencilerinin yazma ve konuşma sürecinde metafor kullanma durumlarını belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda ilköğretim 5.sınıf öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metafor kullandıkları fakat öğrencilerin metafor kullanım durumları arasında farklılıkların bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Taşdemir (2016) ise Türkçe öğretmeni adaylarının bağdaştırmalara yönelik algılarını ortaya çıkarmak ve Türkçe ders kitaplarındaki metinleri yakın ve uzak bağdaştırmalar açısından incelemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda yakın ve uzak bağdaştırma oranına en az 5. sınıfta, en fazla da 8. sınıfta rastlanılmıştır.

Ancak alanyazın taraması sonucunda söz sanatları öğretimiyle ilgili öğrenci görüşlerinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak söz sanatları öğretimiyle ilgili öğrenci görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Anılan çalışmalardan farklı olarak bu araştırmanın problemi, ortaöğretim 11. sınıf öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde söz sanatlarının bilip kullanmanın önemine ve söz sanatları öğretiminin niteliğine ilişkin görüşlerinin neler olduğu sorusunda temellenmektedir.

Amaç

Bu çalışmanın genel amacı, ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarını bilmenin ve kullanmanın önemine ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi ortamlarındaki söz sanatları öğretiminin niteliğine dönük görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrenciler, söz sanatlarına ilişkin neler bilmektedir? Öğrenciler Söz Sanatlarını günlük yaşamlarında kullanmakta mıdır?
2. Öğrencilerin söz sanatlarını bilmenin ve kullanmanın önemine ve gerekliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi ortamlarındaki söz sanatları öğretiminin niteliğine dönük görüşleri nelerdir?

Önem

Anadilinin derinliklerini anlama ve anadilini etkin biçimde kullanma bakımından söz sanatlarını bilmek önemli ve gereklidir. Bu çalışma, öğrencilerin söz sanatlarını bilip kullanmasının önemini ve söz sanatları öğretimine yönelik görüşlerinin ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmasını hedeflemektedir. Bu çalışmanın sonuçları başta dil ve edebiyat öğretmenleri, öğretmen adayları, öğrenciler ve ders kitabı yazarları açısından son derece önem taşımaktadır.

Dil ve edebiyat öğretmenleri, öğrencilerin söz sanatları öğretimine yönelik beklentilerini, yaşadıkları sorunları ve önerilerini ayrıntılı bir şekilde görerek öğretimi ve öğretim ortamlarını (metinler, öteki ders araç gereçleri, etkinlikler, sorular vb.) bu doğrultuda düzenleyebilecek, böylece öğretimi daha nitelikli hale getirebileceklerdir. Dil ve edebiyat öğretmenleri; katılımcıların görüşleri ve önerileri doğrultusunda öğrenciyi merkeze alan, uygulama yaptırmayı ve söz sanatlarını işlevsel biçimde kullanmayı önceleyen çağdaş öğrenme ve öğretme yaklaşımlarını kullanmanın önemini ve gerekliliğini fark edebilirler.

Öğretmen adayları, bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak meslek yaşamlarına alan öğretimiyle ilgili daha hazırlıklı olabilir, dersleri daha donanımlı yürütebilirler. Bilgi vermeye dayalı ve ezbere yürütülen eğitimin işlevsel olmadığını fark edebilir, bu tür konuları anlama ve anlatma çalışmaları içinde sürdürmenin gerekliliğini öğrenerek mesleki gelişimlerine katkıda bulunabilirler. Öğrenciler; yalnızca şiir değil, güncel metinler üzerinden, daha nitelikli bir söz sanatları öğretiminden geçecekleri için söz sanatlarının metne kattığı anlamları daha iyi anlayıp edebiyat metinlerinin anlam dünyalarına daha rahat inebilirler.

Ders kitabı yazarları söz sanatları ile ilgili açıklamaları, soruları, örnek ve etkinlikleri öğretiminin amacına uygun olarak daha nitelikli hale getirebilir. Ders kitaplarında yer alan örneklerin çeşitliliği artırılarak öğrencilerin günlük yaşamda

yakınlık kuracağı örnekler verilebilir. Metinlerdeki örneklerin; öğrencilerin yaşantılarına yakın olması, öğrencilerin söz sanatlarını kendi yaşantılarında içselleştirmelerini sağlayacaktır. Söz sanatları konusunu anadili öğretiminden bağımsız ve zor bir konu olarak gören öğrenciler, verilen örneklerin yaşantılarının içinden olduğunu gördüklerinde söz sanatlarına karşı olumsuz yargılarını ortadan kaldıracırlar. Öğretmenler, söz sanatlarını anlama ve anlatma çalışmaları içerisinde birlikte yürüterek söz sanatlarının yalnızca yazılı metinlerin bir özelliği olmadığına, konuşma dilinde de sıklıkla kullanıldığına dikkat çekerek öğrencilerin bu yargısını kırabilirler. Sonuç olarak Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde söz sanatları öğretimine dönük ortaöğretim 11. sınıf öğrencilerinin görüşlerinden yola çıkılarak söz sanatları öğretilimiyle ilgili öğrencilerin öğretim ortamındaki sorunlarını, beklenti ve önerilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma öğretimin niteliğini artırmaya hizmet edeceği için önemli görülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

1. 9 ve 10. sınıfta Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programında yer alan söz sanatlarıyla sınırlı tutulmuştur.
2. 9 ve 10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan söz sanatlarının öğretimine dönük açıklama, soru ve etkinliklerle sınırlıdır.
3. Öğretim programı gereği öğrenciler söz sanatlarını yoğunlukla 9. ve 10. sınıflarda öğrendiklerinden bu araştırma 11. sınıf düzeyindeki 20 öğrencinin görüşleriyle sınırlıdır.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde; edebiyatın tanımı, yazınsal (edebi) metinler ve özellikleri, söz sanatlarının önemi, söz sanatları; benzetme (teşbih), istiare (eğretileme) , ad aktarması (mecazımürsel), kişileştirme (teşhis), konuşurma (intak), uygunluk (tenasüp), karşıtlık (tezat), hatırlatma (telmih), güzel nedene bağlama (hüsnütalil), bilmezden gelme (tecahüliarif), değinmece (kinaye,) iki anlamlılık (tevriye), iğneleme (tariz), örnekleme (irsalimesel) ve abartma (mübalağa) konuları ele alınmıştır.

Edebiyat

Edebiyat, aslında Arapça edeb kökünden gelen ilm-i edebiyatın bütün anlamlarını toplayan çoğul bir kelimedir. Edep; eğitim, iyi ahlak, utanma, usul, kural anlamlarını taşır. (Kabaklı, 1967). Edebiyat; düşünce, olay, duygu ve düşlerin dil aracılığıyla yazılı veya sözlü olarak biçimlendirilmesi sanatıdır (Türk Dil Kurumu, 2015). Duyguların dile getirilmesi ya da yaşam gerçekliğinin yansıtılması edebiyat sayesinde olur (Moran, 2009).

Duygu, düşünce ve düşlerin derin hisler uyandırarak dil aracılığıyla güzel, etkili ve belli bir biçim içerisinde anlatımı edebiyatla olur (Güzel vd., 1997). Edebiyat; eğlendirici bir olgu, insanlara hoş vakit geçirtici, ruha canlılık veren, yaşamı anlamaya yardımcı olan, yaşama gücünü arttıran, bir rehberlik kaynağı, yaratıcı etkinliklere ön ayak olan, güzel bir dil, söz söyleme sanatıdır (Oğuzkan, 2001). Edebiyat insan zihninin çevresindeki dünyayı anlatma ve bu dünyayı yorumlama becerisinin en üst düzeyi olarak tanımlanabilir. Edebiyat, zihni ve anlayışı genişletir (Sutherland, 2018). Müziğin malzemesi ses; resmin malzemesi çizgi ve renk; heykelin malzemesi tunç, taş, alçı vs. olan birer sanat dalı iken edebiyat da malzemesi dil olan bir sanat dalıdır (Aytaç, 1997).

Edebiyat; yazarın sağduyusu, beğenisi, duyarlılığı, yeteneği ve yaratıcılığıyla ortaya koyduğu, kurmaca gerçekliğine karşın inandırıcı olan ve bu niteliğiyle de insanın kanılarını, duygularını, düşüncelerini, düşlerini, eylemlerini etkileyen ve biçimlendiren bir sanattır (Aslan, 2019: 14).

Dilin en olgun kullanım örnekleriyle okuru başka insanların deneyimlerine ortak eden edebiyat, insan ve yaşam gerçekliğinin sanatçı bakışıyla kavranmasını sağlar. Edebiyat, okurda estetik algısı yaratarak okurun güzele olan duyarlılığını artırır (Sever, 2002).

Edebiyat; yaşamı biçimlendirmeyi, yaşamı yansıtmayı, toplumu derinden etkilemeyi, insanın duyumsadığı, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en iyi biçimde ortaya koymayı, insana kattığı değerlerle onun iç dünyasını yumuşatmayı, insanın kendisiyle, diğer insanlarla ve etrafındakilerle çatışmalarını yansıtmayı, çeşitli insanlık durumlarını, serüvenlerini aktararak insan doğasını tanıtmayı ve yaşamın güzelliğini fark etmeyi sağlar. Edebiyat, yaşam süresince insanların düşündüğü, duyduğu ve yaptığı her şeyi çok geniş ve dokunaklı şekilde gözler önüne sermiştir. Edebiyatın eğitim açısından önemi ise, insana çok farklı şekillerde hareket etme, duyma ve düşünme örnekleri sunarak insanın kendisine uygun olan yolu seçme özgürlüğünü kazandırmasıdır (Kavcar, 1999). Edebiyat, insanı bencillikten kurtarır. Hikâyeler, tiyatro yapıtları, denemeler, romanlar ve şiirler sayesinde öteki insanların içlerini bize sunar. Edebiyattan geçmeyen insanlar kendisinden başkalarının acılarına, dertlerine ortak olamaz (Özdemir, 2014).

Edebiyat dili, kendi içine kapandığı zaman yaratıcılıkla birleştirip bütünleşirken dışa açıldıkça doğallaşır konuşma diline yaklaşır. Edebiyat dili, kendi içine kapanmasıyla yeni üretimler oluşturur. Edebiyat dili, bu durumu ısrarla savunur ve bu durum edebiyatı olduğu noktadan daha yükseğe çıkaran itici bir güçtür (Gümüş, 2012).

Yazınsal Metinler ve Özellikleri

Yazınsal metin; duygu, düşünce ve düşleri harekete geçiren ve insanı etkileyen her türlü sözlü ve yazılı eserlerdir. Ana malzemesi dil olan yazınsal metin, dilin en etkili ve güzel bir biçimde kullanılmasıyla ortaya çıkar. İnsanda derin duygu ve düşünceler uyandırması gereken yazınsal metin, belli bir şekil içinde yazılmış olmalıdır (Güzel vd., 1997). Yazınsal metinler, günlük dile göre farklı özellikler içerir (Mıall ve Kuiken, 2014).

Yazınsal metinlerin okunmasıyla; açıklama biçimlerini geliştirme, mantıklı düşünme, bir metni eleştirebilme yetisini kazanma, sezgisel düşünme yeteneğini, aynı durumu ya da olayı başka şekilde yorumlayabilmek için akıl yürütme becerisini, çözümlenme-bireşim yeteneği kazanma, okunan ve dinlenen bir metinde önemli olanın önemsiz olandan ayırma ve tümce düzeyini aşan okuma yeteneklerini geliştirme gerçekleşir (Aras, 2008; Günay 2007).

Dilidüzgün'e (2018) göre yazınsal metinlerin okunması düşünsel bir katılım gerektirir. Okur, her şeyden önemlisi kendi gerçekleri ve kitabın kurduğu gerçeklik arasında sürekli bir hesaplaşma içinde olarak kitapla birlikte düşünerek belli yargıları oluşturmak zorundadır. Adalı'ya (2016) göre yazınsal metinler; yaşama gönderme yapar gerçek yaşamı sezdirir fakat hiçbir zaman o yaşamı doğrudan yansıtmaz. Kurmaca bir dünyayı yazarın kurgusuyla oluşturan yazınsal metinleri okuyan iyi bir okur, metinlerdeki bu kurmaca karşısında bilinçlidir. Okur, bu dünyanın gerçek yaşamda bulunmadığını, metinlerin iletileri vermek için gerçek yaşama benzediğini bilir. Yazınsal metinlerde metnin iletileri, dolaylı olarak okura sezdirilir, ileti doğrudan verilmez.

Aslan'a (2019) göre okurlarını duyuşal açıdan çeşitli ve zengin ortamlarla buluşturan, duyuları devindiren, sanatsal anlatımları yoluyla onların güzeli ve çirkinini görmelerini, bunları duyumsamalarını, ayırt edebilmelerini, böylelikle algılama becerilerinin gelişmesini sağlayan yazınsal metinlerde yoğun ve örtük bir anlatım vardır. Binyazar'a (1996) göre ise kişinin yazınsal metinlerin yansıttığı beğeniye algılayıp yorumlamaktan yoksun bırakması, anadilinin kültürel ve beğeni boyutunda kavranmamış olmasındadır. Onun için yazınsal metinlerin duyarlık eğitimi yaratmasını bu etkileşim bağlamında düşünmek gerekir. Yazınsal metin, özgün ve çok boyutludur.

Sözcüklere dökülen yaşananlar, döküldüğü anda bir değişime uğrar ve etkileyici boyutlar kazanır. Bakmamıza karşın göremediğimiz ince ayrıntıları gösterir bize. Sözcükler algılama gücümüzü keskinleştirir, duyularımızı devindirir. Sözcükler tek başına çok güçlü değilken yazının dokusunda yan yana gelince daha güçlü olurlar. Yazarlar, yazılarını sözcüklerle oluştururken sözcüklere başka anlamlar yükleyerek imgeler, eğretilmeler oluşturur böylece sözcükleri günlük anlamının dışında kullanarak sözcükler arasında çağrışımsal köprüler kurar (Özdemir, 2017). Yazınsal metinlerde sanatsal bir dil kullanılarak metin çağrışım, imge, benzetme ve mecazlarla zenginleştirip düz bir anlatımdan uzaklaştırılır. Yazar, metni oluştururken doğal dil üzerinde kimi değişiklikler yapar. Edebiyat, dili üstdili kullandığı öğeler ve yaptığı değişikliklerle oluşturarak okura birden çok anlam sunar (Adalı, 2016; Aktaş, 2002; Çotuksöken, 2012).

Türk Dili ve Edebiyatı (9-12. Sınıflar) Dersi Öğretim Programı, edebî metinler aracılığıyla öğrencilerin Türk edebiyatının ve kültürünün temel niteliklerini, önemli sanatçıları ve eserlerini tanımasını; Türk dilinin inceliklerini keşfetmelerini; anlama, anlatma ve eleştirel düşünme becerileri ile estetik zevk düzeylerini geliştirmelerini amaçlamaktadır.(MEB, 2015: 3)

Yazınsal metinler, okurda estetiklik uyandırır. Tamamlanmış olan yazınsal metnin, anlamı değil anlamları vardır. Bir iletişim aracı olan yazınsal metin, yazıldığı dönemi temsil eder. Yazınsal metinde, temanın etrafında yapıyı meydana getiren birimler vardır. Yazınsal metinler, kendinden önceki yapıtlardan faydalanırken kendinden sonraki yapıtlara da ilham olur (Aktaş, 2002).

Yazınsal metinlerde okurların duyu eğitiminden geçmelerine, yazınsal metinlerdeki anlatı evreni okurları duyuşal çeşitlilik ve zenginlikle buluşturarak katkıda bulunur. Algılama yeteneğinin gelişmesi okurlar arasında benzer bir algı dünyasının oluşmasını, okurların aynı olay ve durumlara sanatçının duyarlılığıyla yoğrulmuş bir anlayışla bakmalarını sağlar. Yapıtlarında tüm duyarlıklarını ortaya koyan yazarla okurları arasında benzer bir algı dünyası kurulur; okur, artık sanatçının algısal derinliğinden ve duyarlığından geçmiş yeni bir insan olarak karşımıza çıkar. Nitelikli edebiyat yapıtlarıyla beslenen okurların olay ve durumları algılamaları ve değerlendirmeleri doğal olarak bu yapıtlarla buluşmayan insanlarınkinden daha duyarlı bir nitelik kazanır. Bu durumda edebiyat yapıtlarıyla beslenen insanların sayıca çokluğunun toplumsal yaşam açısından ne kadar önemli olduğu açıktır (Aslan, 2019: 40-42).

Dil ve edebiyat derslerinin genel amacı düşünen duyarlı bireyler yetiştirmektir. Anadili öğretimi, bir beceri ve alışkanlık kazandırma dersi olup bir bilgi dersi değildir (Sever, 2002). Her türlü dil kullanımını yazınsal metinlerde görmek olasıdır. Yazınsal metinler, bir bakıma dil bilgisinin en iyi öğretilebileceğı yerdir. Yazınsal metinler, öğrenilen kültürün ve dilin en özgün ve farklı yanlarının görülebileceğı kaynaklar olarak gösterilir. Özellikle anlatı türü, yazınsal metinlerde kurmaca bir yapı söz konusu olsa da insanın düşünce sisteminin gelişmesine önemli katkıları olduğu açıktır. Özetle edebiyat ve kültürel birikimi öğreten derslerin toplumsal belleğin zenginleşmesinde ve gelişmesinde önemli katkıları vardır (Günay, 2007).

Ortaöğretimde yazınsal metinler aracılığıyla edebiyat eğitimi gerçekleştirilmektedir. Yazınsal metin ise; herhangi bir duyuş, düşünce, düş, intiba ve olayın dil vasıtasıyla, şair veya yazarın kaleminden çıkmış şiir, hikâye, roman, tiyatro metinleri gibi “söz ve söylem bütünü”dür (Çetişli, 2006). Dil ve edebiyat öğretiminin çağdaş bir şekilde gerçekleşmesi için yazınsal metinler aracılığıyla çok yönlü düşünme becerisinin geliştirilmesi gerekirken öğrencilerin kendi düzeylerine uygun ilgi çekici yazınsal ve öğretici metinler yoluyla eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi gerçekleştirmeleri önemlidir (İpşiroğlu, 2002). Yazınsal metinlerdeki dilin, şiirsel bir anlatımın dille bağı, dilin sanatsal yönü ile bağlantılıdır. Bundan dolayı söz sanatları, edebiyat metinlerinin yorumlanmasında ve anlaşılmasında önemli bir yer tutar (Dilçin, 2016).

Söz Sanatları

Söz sanatı; yazımsal metinlerdeki sözün, anlamını güçlendirmek, sözü güzelleştirmek için başvurulan anlam ve söz oyunlarının tümüne verilen addır (Karataş, 2004 ; Örskaya, 1997). Söz sanatları duruma göre anlamı, gerek anlam gerekse söz yönü ile daha parlak ve etkili hale getirmek için sözcükleri düz anlamlarının dışında kullanır. (Komisyon, 1991). Söz sanatları edebiyatta anlatımı zenginleştirip renklendirmek, daha çarpıcı bir duruma getirmek için temelinde benzetmeye dayalı anlam ve söze bağlı anlatım özelliği ve inceliği olarak tanımlanır (TDK, 2015).

Söz sanatları; söze güzellikler katmak, sözün etkileyciliğini arttırmak için sanatçının elindeki gizli bir güçtür. Söz sanatları ile daha çok şiir dilinde, son zamanlarda ise reklam dilinde etkili bir biçimde yararlanılmaktadır. Söz sanatlarının özelliklerinin, anlatım şekillerinin çoğu görebilen ve bakabilen için sanatçının kişiliğine açılan pencerelerdir. Bunun görülmesi için öncelikle ses ve anlama yönelik, birini diğerine tercih etmeyen veya biri için diğerini görmezden gelmeyen metinlerin birinci derecede önemli öğeler olarak görülmesi gereklidir (Saraç, 2007).

Söz sanatlarının önemi, ilk başta sözü güzelleştirip daha etkili bir şekle getirmelerine, sözde ekonomiklik sağlamalarına, bundan dolayı da karşı tarafın duygularına seslenmesine, duyguları etkilemesine ve duyguların inandırılmasını sağlamalarına dayanmaktadır (Mermer, Bayram ve Alıcı, 2006). İnsanoğlunun en eski ve hiç bitmeyen uğraşı dilin güzel ve etkili kullanımınıdır. İnsanın zekâsı dili kullanır ve ona şekil verir. Zekâ ile söz sanatları arasında güçlü bir ilişki vardır. Söz sanatları, zekânın dil üzerindeki tasarrufları ve işlemleri sonucunda meydana gelirler. Söz sanatları varlıklarını dile borçluyken gelişimlerini yazar ve şairlere, adlarını da belagatçilere borçludur (Coşkun, 2007). Edebiyatın başlıca öğeleri olan dil, düş ve düşünce sanatın emrinde olmuştur. Sanatçılar kullandığı dilde birtakım yaratıcılık ve dil ustalığına ihtiyaç duymuş bu da edebi sanatlarla sağlanmıştır (Külekcî, 1999).

Türk edebiyatının ilk devirlerinden beri meydana getirilen metinlerde söz sanatları kullanılmış olup günümüz metinlerinde de kullanılmaktadır. Gelecekte kaleme alınacak yapıtlar da kullanılacaktır. Söz sanatının bulunmadığı metinleri ortaya koymak olanaklı değildir çünkü dil edebiyatın malzemesidir. Mecazlarla örülü bir dil olan Türkçe, halkın gönlünden çıkan ürünlere, atasözlerine, deyimlere, bilmecelere bütün güzelliğiyle sinmiştir. Dil mecazlarla zenginlik kazanır. Söz sanatları sayesinde ortaya konulan yapıtlarda anlatım genişliği, güzellik, etkileycilik ve özgünlük gibi özellikler ortaya çıkar

(Kocakaplan, 1992). Günlük yaşantının vazgeçilmez öğelerinden biri olan söz sanatlarına birçok kişi hâkim olmasa da adını bilmeden ve farkında olmadan söz sanatlarını kullanmaktadır. Bu bakımdan söz sanatları toplumun içinden, toplumun kendini aktarma ihtiyacından doğmuş ve hem eğitilmiş hem eğitimsiz insanların kullandığı canlı bir dil göstergesi haline gelmiştir (Kaplan, 2010).

Dil, bireylerin ve toplumların kimliğinin oluşumunda önemli bir role sahiptir. Toplumun kendine ait psikolojisi de kendi kimliğine ve yazınsal metinlerine yansır. Edebiyat, dilin iyi çözümlenmesinde hep aracı olmuştur çünkü edebiyatın arka planında saklanan düşünceler, edebi sanatlar hemen belli olmaz ve işleri zorlaştırır. Dilin ruhu, mantığı ve estetiği vardır (Aktaş, 2002). Çağdaş eğitimin önemli noktalarından biri dil ve edebiyat öğretimidir. Dil ve edebiyat eğitimi, başkalarıyla iyi ilişkiler kurabilme, kişinin kendisini anlatabilme, öğretiminin bireyi geliştirmesi ve çevresiyle barışık bir şekilde yaşamasını sağlayabilmesi bakımından bireye katkı sağlaması açısından çok önemlidir (Güzel, 2006).

Söz sanatlarının (edebi sanatlar) yazınsal metinlerin anlaşılmasında ve yorum yapılmasında önemli bir yeri vardır. En eski dönemlerden günümüze kadar Türk edebiyatında, özellikle divan edebiyatında söz sanatlarının büyük bir önemi vardır. Bu sanatlar: mecazlar, anlam sanatları ve söz sanatları başlıkları altında toplanır (Çetin, 2012).

Çocukların aslında küçük yaşlardan başlayarak yaş ve gelişim düzeyleriyle koşut kimi söz sanatlarını anladıkları kimilerini de anlatımlarında kullandıkları bilinmektedir. Bu durumda insanın dilin bu yeni, önemli, sonsuz ve yaratıcı olanaklarını anlama yeteneği bulunmaktadır. Çocuğun bu yeni ve yaratıcı olanakları anlayabilmesi; dolayısıyla dili başarılı ve yetkin bir biçimde kullanabilmesi için dil ve edebiyat eğitimi ortamlarında içinde bu olanakların sıklıkla geçtiği yazınsal niteliği yüksek metinler kullanılmalı; işlevsel sorular ve etkinlikler yoluyla da bu yaratıcı olanakların anlama neler kattığı, anlamı nasıl zenginleştirdiği duyumsatılmalıdır. Özetle çocukların söz sanatlarını ve yarattığı imgeleri anlayabilecekleri ortamlar yaratılmalı, buna uygun araç gereçler kullanılmalıdır. Söz sanatlarının derslerde bu anlayışla ele alınması, anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeye dönük öteki etkinliklerin niteliğini de artırabilir (Aslan vd., 2018:52)

Aşağıda 2019-2020 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde öğretilen kişileştirme (teşhis), benzetme (teşbih), istiare (eğretileme) , ad aktarması (mecazımürsel), kinaye (değınmece), iğneleme (tariz), konuşurma (intak), iki anlamlılık (tevriye), uygunluk (tenasüp), bilmezden gelme (tecahüliarif), güzel nedene bağlama (hüsnütalil), anıştırma (telmih), karşıtlık (tezat),

örnekleme (irsalimesel) ve abartma (mübalağa) sanatlarının açıklama ve örneklerine yer verilmiştir. Söz sanatlarının adları Türk Dili ve Edebiyatı Programına bağlı kalınarak verilmiştir.

Kişileştirme (Teşhis)

Kişileştirmek, insan dışında kalan canlı ve cansız varlıkları, duyan, hareket eden ve düşünen bir insan kişiliğinde göstermektir. Kişileştirme yapılırken benzetme, istiare gibi diğer mecaza dayalı sanatlardan da yararlanır (Dilçin, 2016). Benzerlik temelinde benzetme aracılığıyla dilin anlatım gücü kullanılarak varlıklar, insanların faaliyetleri ve bilinçli yaşam çerçevesinde imgelere dönüştürülür (Genç, 2007).

Canlı veya cansız kişiliği olmayan varlıklara ad aktarması veya istiare aracılığıyla kişilik kazandırılır (Soysal, 1998). Kişileştirme, aralarında farklı yönlerden ilgi ve bağ bulunan iki şeyi, anlatımı etkileyici kılmak için benzerlik bakımından kıyaslar (Özdemir, 2014). Doğadaki insan dışındaki varlıkları insanlar gibi davranıp canlandırır (Aktaş, 2002). İnsana ait duyuş ve davranış özelliklerini insan dışındaki varlık ve kavramlara yükler. İstiare, kişileştirmenin bulunduğu her yerde vardır (Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 2018).

Teşhis, kişileştirme anlamına gelmektedir. İnsan dışındaki varlıkları, insana benzetip bu varlıklara insan özellikleri yüklemektir. Bundan hareketle bir bitkiyi bir hayvanı veya canlı olmayan bir varlığı insana benzetmek kişileştirme sanatını ortaya çıkarmaktadır (Kocakaplan, 1992). Kişileştirme ile insan dışında kalan varlık ya da eşyalara duyma, düşünme özellikleri ekleyerek onlara insan kişiliği verilir (Külekçi, 1999). Aşağıda kişileştirme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Kış, adanın bir tarafında yerleşebilmek için rüzgârlarını poyraz, yıldız poyraz, maystro, dramudana, gündoğusu, batı, karayel halinde seferber ettiği zaman; öteki yakada yaz, daha pılısını pırtısını toplamamış, bir kenara oldukça mahzun bir göçmen gibi oturmuştur.

(Abasıyanık, 2017: 3)

(Kış ve yaz mevsimine insani özellikler yüklenmiştir. Kış adaya yeni yerleşen biri gibi anlatılırken yaz da adayı terk etmek istemeyen, hüzünlü, eşyalarını hala toplamamış biri gibi anlatılmaktadır. Ayrıca “mahzun bir göçmen gibi” ifadesinde de benzetme sanatı yapılmıştır.)

Anılar söz dinlemiyor, anılar
Korkunun kol gezdiği
O yalnızlık saatlerinde
Sıralı kirpik gibi diziliyorlar
Gözlerimin çevresinde.
(Erbaş, 2013:10)

(Şükrü Erbaş'ta hasret, somut değerlere, sevdiği insanlara duyulabildiği gibi geçmiş yıllara ve doğulan, büyülen topraklara da yönelebilmektedir. Anılar, söz dinlemeyerek insani özellikler taşımaktadır. Korku ise her yerde bir insan gibi gezmektedir. Bu özellikler bakımında anılar ve korku ile kişileştirme sanatı yapılmıştır.)

Evvela gökyüzü alıp başını çekip gitti
O gökyüzü ki, gözünün bebeğinde mihenk taşı
Kırk yıllık dost, çocukluk arkadaşı
Derisi derisine bitişikti
(Eyüpoğlu, 2003: 125)

(Gökyüzü; başını alıp gitmesi, çocukluk arkadaşı ve kırk yıllık dost olması gibi insani özellikler nedeniyle kişileştirilmiştir. Gökyüzü, şairin en yakın arkadaşıdır.)

Şu oda yok mu şu oda
Üç kişiyi öldürdü, biliyorum.
Gözlerimle gördüm öldüklerini.
Odanın suçlu olduğuna yemin ediyorum.
(Asaf, 2014:39)

(Odaya insani özellikler yüklenerek odanın katil olduğu, odanın üç kişiyi öldürdüğü, odanın suçlu olduğu anlatılmıştır. Böylece oda kişileştirilmiştir.)

Ben gidersem sazım sen kal dünyada
Gizli sırlarımı âşikâr etme
Lâl olsun dillerim söyleme yâda
Garip bülbül gibi âh u zâr etme
(Âşık Veysel)

(Saz konuşamaz ya da bir şeyleri başkasına anlatamaz. Âşık Veysel, kendi dünyadan giderken sazının dünyada kalmasını ister. Sazı; Âşık Veysel'in dert ortağı,

yoldaşı olduğu için artık bir insan gibidir. Ozan, bu dünyadan gittikten sonra sazının, sırlarını açığa çıkarmasını istemeyerek sazını kişileştirmiştir.)

Benzetme (Teşbih)

Aralarında bağ bulunan iki şeyden zayıf olanın güçlü olana benzetilmesi sanattır (Aktaş, 2002; Pala, 2007). Benzetme aralarında ortak özellikler barındıran kavramların karşılaştırılması ile yapılır (Bilgin, 2013). Aralarında en çok benzerlik bulunan iki öğeden biri diğere benzetilir. Benzetmenin iki öğeden biri, benzeyen (müşebbeh), bir diğeri kendisine benzetilen (müşebbehün bih)dir. Bu iki ögenin ortak oldukları özelliklere, benzeyiş yönü (vech-i şebeh) denir. Benzetme, bazı durumlarda benzetme edatı(teşbih edatı) kullanılarak yapılır (Saraç, 2007).

Sözü, bulunduğu durumdan daha etkili bir hale getirmek amacıyla nitelik bakımından kendinden daha üstün olana göre benzetme yapılır. Benzetmeler; eğretilme ya da deyim aktarması olan söz sanatının ilk aşaması olarak bilinmektedir. Bir insan için kullanılan melek gibi, keçi gibi inatçı, tilki gibi kurnaz, deyim aktarması özelliği taşımaktadır. Raymond Chapman'ın düşüncesi benzetmelerin belki de yapılan ilk söz sanatı olduğu yönündedir (Aksan, 2016).

Benzetme yapılırken sözcükler gerçek anlamlarında kullanıldıkları için bir mecaz sanatı değildir (Dilçin, 2016). Benzetmenin bir kısmı gerçek anlamın dışındaki anlamı kastetme bir kısmı da aktarma sanatından oluşur. Mecaz anlamı içinde barındıran istiareler teşbihin kısa halidir (Coşkun, 2007). Benzetmeler, gerçek anlamdan mecaz anlama doğru yönelimin başlangıç noktalarından biridir. Benzetme mecaz anlam içermesi için kendisine benzetilenin ya da benzeyenin daha güçlü özellikler taşıması gerekmektedir (Uğur, 2001). Benzetme ile imge yaratılır ve dilin ifade etme gücü kullanılır (Genç, 2007). Anlatıma güç kazandırmak için yapılır (Soysal, 1998).

Benzetme, heyecana dayalı bir sanattır. Sanatçı; onu etkileyen, düşündüren olay veya varlık karşısında heyecan duyar, duyduğu bu heyecanı daha etkili ve güçlü anlatmak için aynı zamanda duyulan bu heyecanın okuyucuya da geçmesi amacıyla okuyucunun zihninde kolayca canlandırma yapabileceği benzetmelerden yararlanır (Kocakaplan, 1992). Özellikle şairler, bir olay veya varlık karşısında kendilerini etkilemişse heyecanlanırlar. Bu heyecanı da daha etkili hale getirmek için ruh halini okura daha iyi yansıtmak için benzetme yapmayı tercih eder. Buna bağlı olarak da benzetme sanatı ortaya çıkar (Macit ve Soldan, 2004). Edebiyatımızda benzetme sanatına daha çok şiirde

yer verilmiştir. Teşbihin güzel olması düşünce ve duygu arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bu iki kavram arasındaki ilişki dikkate alınmazsa benzetme başarılı olmaz (Külekçi, 1999). Aşağıda benzetme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Yâr yâr!
Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar
(Eyüboğlu, 2003: 103)

(Sevgiliye duyulan aşk sineye saplanmış olan kara saplı bir bıçak benzetmesiyle bıçak çekilen aşk acısını keskin bir biçimde duyumsanmasını işaret etmektedir.)

“ Hiç içinize taş gibi, ağır bir su gibi bir sevgi oturdu mu?”
(Faik, 2017: 39)

(*Taş gibi* benzetmesinin benzetme yönü *ağır* sıfatıdır. Sevginin derecesi taş ve su ile artırılmıştır. Okurun alışmış olduğu benzetme kalıbının dışına çıkılarak alışmamış bir benzetme yapılmıştır. Sait Faik, iki ayrı benzetileni taş ve sıvı olmak üzere iki zıt maddeden seçerek benzetmeye farklı ve özgün bir boyut eklemiştir.)

Çiçek gibi tazecik
Kıymetli bir tanecik
Ana sütü gibi tertemiz
(Tarkan-Dudu)

(Sevgilinin gençliği, güzelliği çiçek gibi tazecik kalıbı ile belirtilirken kalbinin ve kendinin çok temiz olması, kötülüklerden uzak olması ana sütü gibi tertemiz kalıbı ile anlatılmıştır. Kısaca; güzellik, gençlik çiçeğe, temizlik ana sütüne benzetilmiştir.)

Durmuş saat gibiydi durup geçmeyen zaman
Yahya Kemal (Kocakaplan,1992:161).

(Geçmeyen zaman, durmuş bir saate benzetilmiştir. Verilen örnekte şair, kendi iç sıkıntısından doğan zamanın bir şekilde geçmeyişi, durmuş bir saate benzetmiş ve zamanın ağır geçişini okura daha iyi aktarmıştır.)

Deniz anam babam kadar iyiydi.
(Eyüboğlu, 2012:17)

(Benzeyen deniz, benzetilen ana baba, benzetme yönü iyilik, benzetme ilgeci kadardır. Deniz, iyi olması yönünden anaya babaya benzetilmiştir. Ana baba her koşulda genellikle sevgi dolu ve sıcaktır. Denizin suyu, durgunluğu, sıcaklığı, temizliği ana babaya benzetilerek yüceltilmektedir.)

“Artık havlumuz hiç bitmesin, tıpkı sana olan aşkım gibi”
(Familia Jumbo havlu kâğıt reklamı)

(Reklamda havlunun bitmesi istenmez. Sevgiliye duyulan aşk sonsuzdur ve tıpkı bu aşkın sonsuzluğu gibi havlunun da tükenmemesi istenir.)

Eğretileme (İstiare/Deyim Aktarması/Metafor)

Yunancada metaphora, Türkçede daha öncesinde istiare kelimesinin karşılığı olan, günümüzde bazı belgelerde eğretileme adıyla anılır (Hızlan, 2016). Kelime anlamı ödünç alma olan sözün gerçek anlamı dışında kullanıldığı, benzetme amacı güdüldüğü, çeşitli yönlerden benzediği başka bir kavramın adıyla anma sanatına denir (Külekcı, 1999). Eğretileme, bir kavramın benzediği başka bir kavramla adlandırılır (Kocakaplan, 1992). Bir şeyi var olan adının dışında, çeşitli bakımdan benzediği başka bir şeyin adıyla anmadır. Bu açıdan eğretileme aynı zamanda bir mecaz ve benzetme sanatıdır (Aktaş, 2002; Dilçin, 2016). Eğretileme kısaltılmış bir benzetme olduğu için hem mecaz hem de benzetme sanatıdır (Çınar, 2008; Saraç, 2007). Bu durum benzetme sanatının özel bir hali olduğunu gösterir. (Soysal, 1998). Eğretileme, aynı zamanda hem anlam hem de ad aktarması sanatıdır. (Coşkun, 2007).

Eğretileme sanatı çok iyi bir şekilde dili etkin kullanır. Bu sanat düşleri, duygu ve düşünceleri somutlaştırarak söylenemeyen birçok şeyi ya içinden çıkılmaz bir anlam zenginliğine ulaşarak şifre yaratır ya da zihinde canlandırarak anlaşılmasını kolaylaştırır (Genç, 2007). Eğretileme, açık anlatımdan çok etki altına alma gücüne sahiptir. Bundan dolayı dinleyicinin ya da okuyucunun düş gücünü zenginleştirir (Bilgegil, 1980). Eğretileme iki başlık altında incelenmektedir:

- Açık Eğretileme (Açık İstiare)
- Kapalı Eğretileme (Kapalı İstiare)

Açık Eğretileme (Açık İstiare)

Yalnızca benzetme ögesi ile yapılır. Benzetilen bu eğretilemede söylenmez (Aktaş, 2002; Dilçin, 2016). Güçsüz olan bir varlığı daha güçlü göstermek için yapılan benzetmedir. İstiarenin teşbihten farkı vardır. Benzeyen güçsüz öge, benzetilen ise güçlü ögedir. Açık eğretilemede güçlü olan öge benzetilen ile yapılır (Kocakaplan, 1992). Başka benzetme ögelerine yer verilmez (Coşkun, 2007). Bu söz sanatının açık eğretileme olarak nitelendirilmesinin nedeni kendine benzetilenin açıkça anlatılmasıdır (Saraç 2007). Aşağıda açık eğretileme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

“Bu yılbaşı ona şu kadarcık bir şey almanın tam zamanı. ATASAY- Tektaş”
(Sabah Gazetesi/27 Aralık 2007)

(Reklamda geçen “şu kadarcık bir şey” denilerek “pırlanta” işaret edilmiştir. Pırlanta küçüktür ve bu nedenle şu kadarcık bir şeye benzetilmiştir. Benzetilen unsura yer verilmiş benzeyene yer verilmemiştir. Pırlanta, benzeyen, “şu kadarcık bir şey” ise kendisine benzetilendir. Burada açık istiare vardır.)

Nedir suratımda bu çukur yollar?
Necip Fazıl Kısakürek (Coşkun, 2007:67).

(Yol kelimesi gerçek anlamın dışına çıkarak yüzdeki çizgi yerine kullanılmıştır.)

Erzurum’da geçit vermez kaşlarının ardında
Derindir karanlıktır ıssızdır gözleri
(Süreya, 2016:129)

(Şair sevgilinin kaşları ile Erzurum arasında coğrafik özellikler bakımından bağ kurar. Sevgilinin kaşları geçit vermez. Bu özellik dağlara benzetilerek açık eğretileme sanatı yapılır. Ayrıcı dağlar ıssız ve karanlıktır bu özellikler de gözle ilişkilendirilir.)

Bütün ellerinin sokakları aştır senin A.Petro
Ece Ayhan (Coşkun, 2007:67)

(A.Petro’nun ellerinin sokakları gerçek anlamın dışına çıkılarak el çizgileri yerine kullanılmıştır.)

Birden hatırladık seninle buluşamadığımız günleri
Gel ey büyük bakış yüce suskunluk gel artık beri
(Uyar, 2016: 257)

(Benzeyen büyük bakış ve yüce suskunluk söylenmiş fakat benzetilen (halk) söylenmemiştir.)

Kapalı Eğretileme (Kapalı İstiare)

Benzetme ögelerinden sadece kendisine benzetilenle yapılan, benzeyenin söylenmediği, gizlendiği sanattır (Aktaş, 2002; Dilçin, 2016; Kudret, 1980). Açık eğretilemenin tam tersi olan kapalı eğretileme benzeyen ile yapılır. Kendisine benzetilen öge gizli, kapalı kalır. Bu nedenden dolayı kapalı istiare denir (Kocakaplan, 1992). Divan edebiyatında, kapalı eğretileme (kapalı istiare) denen kendisine benzetilenin açık bir biçimde bulunmayıp yalnızca onu hatırlatan, onunla ilgili bir ögenin bulunduğu eğretilmeye denir (Çınar, 2008). Kendisine benzetilene ait özellik ödünç alınarak yapılır (Coşkun, 2007).

Eğretileme bir sözün başka bir söz yerine benzetme amacıyla kullanılarak yapılır. Günlük dilin seyri içinde bu kullanımların önemli yeri vardır. (Özdemir, 2014). Bu istiarede zihin ilk olarak düşle meşgul edilir ardından zihnin gerçeği düşünmesi sağlanır (Pala, 2007).

Bir yerde kapalı eğretileme olması için benzetme yapılırken ya benzeyen ya da kendisine benzetilenin kullanılmasıyla yapılması gerekir (Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 2018). Aşağıda kapalı eğretileme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Her çiçekten bal alırsın
Her gördüğünle kalırsın
Sen kendini ne sanırsın?
Belki bir gün uslanırsın gönül
(Zerrin Özel- Gönül)

(Bu cümlede gönül kelimesinde gizli bir benzetme yapılmıştır. Gönül kelimesi benzeyen arı ise kendisine benzetilendir.)

“Red Bull kanatlandırır”
(KANAL 1/ 13 Ocak 2008)

(Enerji içeceği “Red Bull” reklamında, insan kuşa benzetilerek kendinden geçilip kuş kadar hafifleteceğine inanılmaktadır. Ne kuş ne de kuş kadar hafifleme kelimesi (kendisine benzetilen) söylenmektedir ama kanatlandırır sözcüğü söylenmiştir. Bu özelliğinden dolayı kapalı eğretileme vardır.)

Ad Aktarması (Mecazımürsel)

Bir sözü, mecaz anlamında benzetme amacı ile kullanmaktır. Günlük konuşmada yapılan mecaza, deyimlerde sık sık rastlanır. Ad aktarmasında iki temel ögenin bulunması önemlidir. Birincisi kelimenin veya sözün gerçek anlamı yani mecaz anlamı dışında kullanılması, ikincisi engelleyen bir ipucu olmasıdır (Dilçin, 2016). Bir tümcede mecaz yapılabilmesi için sözcük ile o sözcüğün yerine kullanılan varlık arasında benzetme ilişkisinin olmaması gerekir (Kocakaplan, 1992).

Bir sözü benzetme amacı duymadan gerçek anlamının dışında kullanmak için yapılır. Başka bir deyişle mecazların alışlagelmiş ve çok bilinir olanların sanatlı kullanılmasıdır (Külekçi, 1999). Bir kavramı ona bağlı başka bir kavramı zorunlu ilişki ile anlatmaya denir (Bilgin, 2013). Kullanılan sözcüğün mecaz anlamı ile gerçek anlamı arasında benzerlik ilgisinden başka bir ilgi bulunması ile yapılır (Karaalioglu, 1969). Benzetme amacı düşünülmeden bir sözün, başka bir sözün yerine kullanılması ile yapılan ad aktarmasında bulunan anlam ilgileri: parça-bütün, neden-sonuç, özel-genel, yapıt-sanatçı, iç-dış, yer-insan, soyut-somut, yön-uygarlık, araç-kullanıcı gibidir (Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 2018). Asıl ilgili neden sonuç, kaplayan-kaplanan, yapan-yapılan, özel-genel, parça-bütün olabilir (Pala, 2007).

Ad aktarması etkin bir dil kullanımı için etkilidir ve düşüncelere seslendiği için daha çok düşüncesel etkinlikleri harekete geçirir, bilinci uyandırır. Okur, ad aktarması ile birlikte yapılan imgelerin gerisindeki söylenmeyi anlamaya çalışır. Benzetme ilişkisi asla yoktur sadece maksat söz konusudur (Genç, 2007). Günlük yaşantıdaki konuşmada, doğal olarak yapılan mecazlara ve özellikle deyimlere sıkça rastlanır. Mecazda eğretilme ya da benzetme yoksa yani benzetme amacı duyulmamışsa bu mecazlara ad aktarması denir (Yaman, 2013). Ad aktarması, divan şiirinde bir sözü gerçek anlamının dışında başka anlama gelecek şekilde aralarında benzetme ilgisi kurmadan yapılır. Günlük dilde çok daha fazla kullanılan bu sanatta bolca atasözü ve deyimlere rastlanır. Modern şiirde çok kullanılan sanatların başında gelir (Aktaş, 2002).

Recaizade Mahmut Ekrem'e göre ad aktarması öteki mecazlara göre keyfi olarak bir düşe bağlı değildir. Ad aktarması genel olarak kabul edilen ifade şeklidir ve bu durum göz önünde bulundurulmalıdır (Yetiş, 1996). Ad aktarması her dilde görülür ve anlatılmak istenen kavram kullanılmadan, kavramla ilişkisi, ilgisi bulunan başka bir kavramla anlatılması aracılığıyla gerçekleşir (Aksan, 2016).

Her sözcüğün bütün dillerde ifade ettiği bir anlam vardır. Sözcüklerin ilk anlamlarına dilin gelişimi içerisinde farklı anlamlar ve benzerlikler dâhil edilmiştir. Gerçek anlamın dışında kalan ifadeler mecazları ortaya çıkarmıştır. Mecazlar da alışılmışın ve çok bilinenin dışında sanatlı bir şekilde kullanıldığında ad aktarmasını ortaya çıkarmıştır (Külekçi, 1999). Aşağıda ad aktarmasına ilişkin örnekler verilmiştir:

Yağmur çiseliyor.
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.

Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü
(Hikmet, 2016: 258)

(Serez çarşısı, Serez çarşısı halkı yerine kullanılmıştır. Ayrıca Serez çarşısına insani özellikler yüklenerek kişileştirme sanatı yapılmıştır.)

“Türkiye’nin doğal serinliği Süttaş Ayran. Çalkalamadan içmeyin”
(SHOW TV /20 Ocak 2008)

(“Türkiye’nin doğal serinliği” sözünde “Türkiye” ile “Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde yaşayan insanlar” dan söz edilmiştir ve böylece ad aktarması yapılmıştır.)

Arabacım on dört yaşında
Dizi dizime değer bir tazenin
Çarşafı ama hafifmeşrep
(Kanık,1998: 65)

(Taze kelimesi kullanarak genç bir kız söylenmek istemiştir. Burada benzetme amacı gütmeyen ad aktarması yapılmıştır.

Gurbet çeken gönüller kuşatmıştı ocağı
Faruk Nafiz Çamlıbel (Aktaş, 2002: 39).

(Gurbet çeken gönüller ve ocağı kuşatmak deyimleriyle ad aktarması sanatı yapılmaktadır, burada benzetme unsuru bulunmamaktadır.)

Bir annenin elini tuttum bu gün
İki gözü iki çocuk, devleti susuyordu.
Terli vakit. Boğuk heves. Haksız ömür
Hangi özgürlük doldurur boşluğun.
(Erbaş, 2004:17)

(Devlet ile söz edilen devletin yöneticileridir. Burada benzetme amacı gütmekten ad aktarması yapılmıştır.)

Bir ruh o derin bahçede bir defa yaşarsa
Boynunda onun kolları, koynunda o varsa
Yahya Kemal Beyatlı (Kocakaplan, 1992: 97).

(Bir ruh derken bir insan, bir candan söz edilmektedir. Burada benzetme amacı gütmekten ad aktarması yapılmıştır.)

Dalsın yakında gözlerim artık son uykuma!
Yahya Kemal Beyatlı (Bilgin, 2013:40)

(Son uyku derken aslında ölümden söz edilmiştir. Burada benzetme amacı gütmekten ad aktarması yapılmıştır.)

Değınmece(Kinaye)

Bir kelimeyi gerçek anlamında da mecaz anlamında da kullanarak niyeti örtük bir şekilde anlatan söze denir (Özdemir, 2014). Bir kelimeyi veya sözü gerçek anlamından farklı bir anlamda benzetme ilgisi kurmadan ve engelleyici ipucu (karine-i mani'a) olmadan mecaz anlamda kullanma sanatıdır. Bu kullanış, sözün gerçek anlamını da işaret etmiş olabilir. Başka bir şekilde ifade edilirse gerçek olanı değışmeceli yolla doğrudan değil dolaylı olarak anlatmaktır. Fakat sözün gerçek anlamından sonuç çıksa bile aslında geçerli olan mecazlı olan anlamıdır. Deyimlerin çoğu değınmeceli sözlerdir çünkü mecazlı anlamlarıyla kullanılmaktadırlar (Dilçin, 2016). Kinaye sanatı birçok deyimde ve atasözünde yer almaktadır. Dilimiz, kinayeli kullanıma son derece elverişlidir. Değınmeceli olan söz gerçek anlamı ile de kullanılabilir (Kocakaplan, 1992).

Değınmecedeki benzetme amacı güdülmez fakat kinayedeki kullanılan sözcük ya da tümcedeki mecaz anlamı gerçek anlamından üstün durumdadır. Asıl olarak öne çıkarılmak istenen mecaz anlamıdır (Aktaş, 2002). İsteği üstü örtülü, dolaylı olarak

anlatan dokunaklı sözdür (Karaalioğlu, 1969). Sitem, alay etme gibi amaçlar taşıyan ifadeler kibarlık gereği kullanılan kinaye ile daha etkili ve dokunaklı hale gelebilir (Külekçi, 1999). Kinâye, bir anlam ya da iletiyi gerçeğe dayalı bir betimleme içerisinde gizleyebilmektir. Akıl gizlenen bu anlama yorum yaparak ulaşır ve içinde kinâye barındıran sözden hoşlanır (Coşkun, 2007).

Kinayeli bir söz bir açıdan mecaz bir açıdan gerçektir (Saraç, 2007). Kinaye zihinde bir çeşit karşıtlık oluşturur. Tezatta zıtlıkların ikisi de söylenir fakat kinayede yalnız birisi söylenir, diğer anlamı zihninde oluşur. Kinayenin gerçek yerine kullanıldığı zamanlar da vardır. Kinayeli bir söz kullanan kişi kendini zor durumda bulduysa sözün gerçek anlamına sığınarak bu durumdan kurtulur (Külekçi, 1999). Aşağıda değinmece sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Yenik düşüyor her şey zamana
Biz büyüdük ve kirlendi dünya.
(Yeni Türkü, Telli Telli)

(“Kirlendi dünya” gerçek anlamda her tarafın temizlikten uzak olduğu anlamda kullanılırken mecaz anlamda ise dünyada artık kötü insanların, kötü olayların arttığını işaret etmektedir. “Kirlendi dünya” iki anlamda da kullanılarak kinaye sanatını ortaya çıkarmıştır.)

Ben bu kapıyı araladımsa
Odayı anlatmak içindi
Bir sürü özlem girdi oysa
Erken koparılmış üzüm gibi
(Asaf, 2014:213)

(“Kapı aralamak” iki anlamda da kullanılmıştır. Gerçek anlamda kapıyı yarım bir şekilde açmak, aralamak anlamında kullanılırken mecaz anlamda karşısındakini herhangi bir duruma hazırlamak, olumsuz olmamak anlamında kullanılmıştır. “Kapı aralamak” iki anlamda da kullanılarak kinaye sanatını ortaya çıkarmıştır.)

Kalbime girdin
Koynuma girdin
Kanıma girdin
İşte öldüm
Mezarıma da girsene
Ümit Yaşar Oğuzcan (Karaalioğlu, 1980: 114)

(Şair öldüm cümlesi ile gerçek anlam olarak yaşamın sonuna gelmeyi işaret ederken mecaz anlamda söylenmek istenen artık umudunun, duygularının tükenmesidir. “Öldüm” iki anlamda da kullanılarak kinaye sanatını ortaya çıkarmıştır.)

İğneleme (Tariz)

Sözün veya kavramın mecazlı ve gerçek anlamından başka tamamen tersi anlamı işaret etmektir. İğnelemede, ad aktarması ya da değinmecede olduğu gibi ilgiler bulunmamaktadır. İğnelemede sözün gerçek anlamı doğru gibi gözükse de, söylemek istenen sözün ters anlamına yüklenmiştir. Bundan dolayı iğneleme sanatı, kişiyi veya durumu tiye almak, dalga geçmek, iğnelemek amacıyla yapılır (Dilçin, 2016). İğneleme ustaca, aslında diğer tarafı kastederken başka tarafı gösterip itiraz etme, dokundurma yapma sanatıdır (Soysal, 1998). Divan şiirinde bir kişiyle dalga geçme onu küçük düşürme amacıyla söylenen sözün anlatılanın tam aksini kastetme sanatıdır (Aktaş, 2002).

İğneleme, kızgınlık, öç alma, üzüntü gibi duyguların etkisiyle başvuru olan bir sanattır. Bu sanata dokunaklı söz söyleme sanatı demek mümkündür. Kullanılan sözde alaylı bir hava egemendir. Karşımızdaki kişiyi kelimenin mecaz ya da gerçek anlamı görünüşte rahatsız etmez. Fakat aslında sözün sahibi söylediği sözün tam karşıt anlamını ima eder. Böylece sözün bire bir karşısında kalan kişi tümcenin görünüş itibarıyla olan anlamını kabul etmeyecek halde değildir ama söylenen sözün tamamen öteki anlamı işaret edildiğinden aynı zamanda bu ters anlam açıkça söylenmediğinden söylenen söz cevap verebilecek bir durumda olmaz. Yanıt verilemediği için söylenen tam anlamıyla hedefine ulaşır. Bu söz karşısında olan insanı tersler, dokundurur, ders verir, alay eder fakat bu sanat karşındaki insana yanıt hakkı vermez (Kocakaplan, 1992).

Bir amaç sanatı olan iğneleme için uygunluk, tevcih, değinmece, eğretime, anıştırma ve benzetme bir araç olarak kullanılabilir (Coşkun, 2007). Tariz sanatında söylenen söz ve anlatılmak istenen gerçek arasında zıtlık vardır. Söylenen sözü gerçek anlamıyla almak zordur. Bu bakımdan kinayeden ayrılır. Kinayeye göre daha gizlidir. Kinayenin aracı sözcüklerken tarizin aracı kavramlardır. Tariz yaparken birden fazla sözcüğe gereksinim duyulur (Küleççi, 1999). Aşağıda iğneleme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Aferin oğlum Ahmet
Bu yolda devam et
Herifçioğlu Sen Mişel de koyuvermiş sakalı
Neylesin bizim köyü, nitsin Mahmut Makal'ı
(Bedri Rahmi Eyüboğlu, Dol Karabakır Dol:131)

(Şair yurt gerçeklerinden habersiz aydınları eleştirir. Köy edebiyatı akımının başlatıcısı Mahmut Makal'ı anlamadıkları ve anlamamakta da devam etmeleri karşısında aferin diyerek sözcüğün tam zıttı anlamını işaret ederek iğneleme sanatı yapar.)

“Yoksa siz hala annenizin margarinini mi kullanıyorsunuz?”
(Luna reklamı)

(Tüketicilerin anne margarini kullanarak eskide kaldığı işaret edilerek bu durum değişime ayak uyduramama konusunda bir iğneleme yapılmasını sağlamaktadır.)

Konuşturma (İntak)

İnsan kişiliği verilen varlıkları konuşurma sanatına intak denir. İntak sanatında mutlaka kişileştirme bulunur çünkü canlı olup konuşan tek varlık insandır (Dilçin, 2016). Hayvanlara, hayali yaratıklara ve canlı olmayan varlıklara insanın konuşma özelliğinin aktarılması ile yapılır (Kocakaplan, 1992; Özdemir, 2014). İntak, konuşma özelliği olmayan varlıkları konuşurma sanatıdır. Yoğun olarak benzetme ile birlikte kullanılırken tek başına da kullanıldığı görülür (Aktaş, 2002). Konuşurma, teşhis sanatının bir alt dalıdır (Coşkun, 2007). Bu sanat yetenekli ve zeki bir kişi tarafından yapıldığında güzel bir ifade ortaya çıkarken bunun tam tersi bir durum olduğunda söz ve hareket verilmek istenen cansızlar daha da cansızlaşır (Külekçi, 1999). Aşağıda konuşurma sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Ağrı'nın eteğinde bir karaçalı:
-Boyum senden uzun, boyum senden uzun...
Bulutlar birbirine gülümsüyor yukarda.
(Erbaş,1995: 24)

(Şiirde bir karaçalı konuşurulmuş ve “boyum senden uzun, boyum senden uzun” demiştir. Aynı zamanda bulutların birbirine gülümsemesiyle de kişileştirme sanatı yapılmıştır.)

Akıl ersin ermesin sevdama
Senden yanayım dedi yeşeren dal senden yana
Arif Damar (Aktaş, 2002: 76)

(Yeşeren dal, kişileştirilerek şairi destekler bir tutum sergiler ve konuşturulur.
Yeşeren dal, şaire sevdası konusunda yanında olduğunu söyler.)

Çiğdem der ki ben âlâyım
Yiğit başına belayım
Her çiçekten ben âlâyım
Benden âlâ çiçek var mı
Halk Türküsü

(Çiğdem bahçecilikte sevilen ve aranılan bir bitkidir ve kendini diğerlerinden üstün tutarak yiğide her çiçekten üstün olduğunu ve kendisinden daha güzel bir çiçek olmadığını söyleyerek kendisinin güzelliği konusunda yiğidi ikna etmeye çalışır.)

Kaç yıldır akarım bilmem Pazar yerini
Dinle ak başlı çeşme söylüyor
Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini
(Süreya,2016:155)

(Ak başlı çeşmenin kaç yıldır pazar yerini bilmediğini söylemesi ile konuşturma sanatı yapılmıştır.)

İki Anlamlılık /Çift Gerçek Anlamlılık (Tevriye)

Tevriyenin kelime anlamı bir şeyi geride bırakmak, örtmek anlamında kullanılır. (Külekçi, 1999). Bir kelimenin iki ya da ikiden fazla anlamını bir dizede veya beyitte yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastederek söylemektir (Dilçin, 2016). Bir kelimenin ya da deyimnin en az iki anlamı olacak şekilde bir anlamını kullanıp diğer anlamını anlatımda gizleyerek yapılan sanattır (Coşkun, 2007). Anlatımda incelik yakalamak için bir sözcüğün yakın anlamını varken uzak anlamı kullanılır (Özdemir, 2014). Aslında amaç söylenilmek isteneni örtük bir biçimde söylemektir. Divan şiirinde anlatıma estetik katma amacıyla bir sözcüğün birden fazla anlamı bulunup sözcüğün uzak anlamını kastedip yakın anlamını işaret etmek için kullanılırdı (Aktaş, 2002).

Düşünceye dayalı bir sanattır. Sanatçının düşünce eylemi sonucunda ortaya çıkar. Sanatçı sözcüğün uzak anlamını işaret eder ama okuru sözcüğün yakın anlamı da etkiler. Bundan dolayı anlama genişlik kazandırılmış olur (Kocakaplan, 1992).

Daha doymamışız yaşamasına
Günlerimiz dün bir, bugün iki.
Sakın bir şey bırakma yarına.
Yarın yok ki.
(Asaf, 2014:47)

(Yarın sözcüğünün birinci anlamı ertesi günken ikinci anlamı ise gelecektir. Yarın sözcüğünün iki anlamı da işaret edilerek iki anlamlılık sanatı yapılmıştır.)

“Bi’kilim yeter sevgilim, Kilim Mobilya”
(*SHOW TV / 26 Mart 2008*)

(“Bi’kilim yeter” cümlesinin akla gelen ilk anlamı fazla eşyaya, süse gerek duyulmadığı ve az eşya ile yetinilebileceğini işaret eder. Kilim sözcüğünün uzak anlamı ise bir mobilya markası olan Kilim’dir. Reklamda verilen ileti ise ev kurmak için yalnızca Kilim mobilyanın yetebileceğidir. Böylece uzak anlamın kastedilmesiyle uygunluk sanatı yapılmıştır.)

“Hiçbir yüz güzel değil senin yüzünden.”
(Yüksek Sadakat-Belki Üstümüzden Bir Kuş Geçer)

(Yüksek Sadakat’in “Belki Üstümüzden Bir Kuş Geçer” şarkısında sözü edilen yüz hem surat anlamıyla kullanılmış hem de senin yüzünden yani senin sebebinle anlamında kullanılmıştır. Böylece uzak anlamın kastedilmesiyle uygunluk sanatı yapılmıştır.)

Uygunluk (Tenasüp)

Bir dize ya da beyit içinde bir konu üzerinde, aralarında çeşitli ilgiler bulunan iki ya da daha fazla kelime, terim ve deyim her hangi bir sıralama yapma amacı düşünmeden kullanmaktır. Ama bu sözcükler arasında karşıtlık ilgisi olmaması gerekmektedir (Dilçin, 2016). Divan şiirinde aralarında anlam açısından farklı ilgiler bulunan iki ya da daha fazla sözcüğü zıtlık gütmenden bir arada kullanma sanatıdır (Aktaş, 2002). Anlamca birbiriyle

ilgisi olan sözcüklerin bir mısra ya da beyitte birlikte kullanılmasıyla yapılır (Özdemir, 2014; Soysal, 1998). Uygunluk, birbirleriyle alakalı kelimelerin bir arada olup tezatlı olan kelimelerin dışındakileri kullanma sanatıdır (Kocakaplan, 1992).

Uyum anlamına gelen tenasüp, hangi türden olursa olsun bir sanat yapıtının en temel özelliğidir. Edebiyatta anlam güzelliği ve bütünlüğü oluşturmak için kendi aralarında uyumlu ve ilişkili kavramları bir arada kullanarak yapılır. Uygunluk sanatı yaparken şairin, kelime seçimleri, becerikli oluşu ve çabası önemlidir (Coşkun, 2007). Aşağıda uygunluk sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Böyle zamanlarda insan
Çokluk yalnız kalmalı.
Ufuksuz sularda duran gemini
Getir ki sabaha çok var
Hem bakarsın gecelerin koynundan bir binen çıkar.
(Erbaş, 2013:25)

(Ufuk, su, gemi sözcükleri bir arada kullanılmıştır. Hepsi de deniz ile ilgili kavramlardır. Birbiri ile ilgili kavramlar bir arada kullanılarak uygunluk sanatı ortaya çıkmıştır.)

Heeeeey!
Ne duruyorsun be, at kendini denize;
Geride bekliyenin varmış aldırma;
Görmüyor musun, her yanda hürriyet;
Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol;
Git gidebildiğin yere
(Kanık,1998:103)

(Yelken, kürek, dümen, balık, su sözcüklerinin hepsi deniz ile ilişkilidir. Birbiri ile ilgili kavramlar bir arada kullanılarak uygunluk sanatı ortaya çıkmıştır.)

Siz bir ülkeden ötekine,
Gümrük, denetim, vize;
Biz de öyleyiz burda
Evden tarlaya köyden yaylaya
Asker, panzer, çevirme!..
(Erbaş, 1995: 21).

(Gümrük, denetim, vize birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Birbiri ile ilgili kavramlar bir arada kullanılarak uygunluk sanatı ortaya çıkmıştır.)

Yersin, içersin sofrasından, üç yüz senedir,
Kuvvetlisin ama kuvvet hak değil.
Bakımsızlıklarla göçüp gitmiş bir cihan,
(Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 2018: 97).

(Yeme, içme, sofrası birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Birbiri ile ilgili kavramlar bir arada kullanılarak uygunluk sanatı ortaya çıkmıştır.)

Bilmezden Gelme (Tecahüliarif)

Nükteye dayanarak bilinen bir gerçeği, bilmezden gelerek söylemektir. Bilmezden gelme, hiç bilmemek ya da bildiğini saklamak değildir. Buna göre bilinen bir durumun çeşitli nedenlerle bilmezden gelerek, doğrudan olmayan yollardan anlatmaktır. Abartma ve soru sorma sanatından bilmezden gelme yaparken yararlanır (Dilçin, 2016). Bilmezden gelme, soru sormanın esas olduğu bir şeyi bilmezden gelme ile yapılarak bu sanata istifham ile sınır çizilemez (Coşkun, 2007).

Bilmezden gelme söyleyişte bir anlam inceliği yaratmak için yapılan sanattır (Özdemir, 2014). Daha çok iyi bilinen bir şey karşısında bir nükte yapmak amacı ile yapılır (Soysal, 1998). Söyleyişte bir anlam inceliği ve zarafet yaratmak için kullanılır (Aktaş 2002). Sanatçı bildiği bir şeyi bilmezlikten gelerek karşısındaki kişiye bazı iletiler vermek ister (Kocakaplan, 1992). Bilmezden gelme sanatında amaç düşünce ve bilginin ince anlama dayalı olarak dile getirilmek üzere söze etkinlik kazandırmasıdır (Külekcı, 1999). Aşağıda bilmezden gelme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Her gün bu kadar güzel mi deniz?
Böyle mi görünür gökyüzü her zaman?
Her zaman güzel mi bu kadar,
Bu eşya, bu pencere?
Vallahi değil;
Bir iş var bu işin içinde.
(Kanık, 1998:84)

(Şair yanıtını çok iyi bildiği konular üzerinde sorular sorarak bilmezden gelmektedir. Şair, denizin her gün güzel olmadığını, gökyüzünün her zaman böyle gözükmediğini, eşyalar ve pencerelerin her zaman bu kadar güzel olmadığını bilmektedir.)

Bu eller miydi masallar arasından
Rüyalara uzattığım bu eller miydi?
Arzu dolu, yaşamak dolu,
Bu eller miydi resimleri tutarken uyuyan.
Fazıl Hüsnü Dağlarca (Aktaş, 2002:68)

(Şair ellerin kime ait olduğunu bildiği halde bilmezden gelmektedir.)

Güzel Nedene Bağlama (Hüsnütalil)

Bir gerçek olayın ortaya çıkmasını, güzel ve hayali bir nedene dayandırır. Bu sanatın kesin bir yargıya dayanması gerekmektedir (Dilçin, 2016; Soysal, 1998) Bir şeyin ortaya çıkışı için şairane bir neden söylemeye denir. Çoğunlukla için, çünkü dan gibi edat ve ekler kullanılır (Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı,2018).

İnsanlar dünyadaki olayları kendilerini etkileyen olumlu durumları içinde buldukları duygu dünyalarına göre yorumlarlar. Bu durumdan kendi algılarına tamamen kişisel duygu ve düşlerine göre bir neden çıkarırlar. Güzel neden bulma da bu durumdan ortaya çıkar (Külekçi, 1999). Yapılan sanat anlatıma güzellik ve incelik katmak için yapılır (Aktaş, 2002). Aşağıda güzel nedene bağlama sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Ateşten kızaran bir gül arar da
Gezer bağdan bağa çoban çeşmesi
Faruk Nafiz Çamlıbel (Aktaş, 2002: 79).

(Çoban çeşmesinin bağdan bağa gezmesi, ateşten kızaran bir gül araması nedenine bağlanmıştır. Ayrıca çoban çeşmesine insani özellikler yüklenerek bağdan bağa gezmesi ile kişileştirme sanatı yapılmıştır.)

ne denmiş, akıp giden her suyla akıp giderim
Çünkü sevdim çünkü bu yüzden güçlü bileklerim kanadı
(Uyar, 2016: 296)

(Şair güçlü bileklerinin kanamasının nedenini, birini sevmesine bağlamaktadır. Bu yüzden güzel nedene bağlama sanatı yapılmıştır.)

Hatırlatma /Anıştırma (Telmih)

Tanınan bir kişiyi, herkes tarafından bilinen önceden yaşanmış bir olayı, yaygın bir atasözünü, bir inancı hatırlatmak amacıyla kullanılır. Anıştırma sanatında hatırlatılan şey uzunca açıklanmaz, bir, iki kelimeyle hatırlatılır (Dilçin, 2016). Anıştırma, bir çağrışım sanatı sayılabilir. Kastedilen şeyin uzunca anlatılmasına gerek yoktur, üstünce kısaca durulup geçilebilir (Aktaş, 2002). Anıştırma, ünlü bir olayı, bir vecizeyi, bir atasözünü laf arasında ya da lafın gelişine göre düşündürür ya da hatırlatır (Özdemir, 2014). Düzyazı veya şiirde; alışılmış ve benimsenmiş bir âdete, ünlü bir fıkra veya öyküye, önemli bir tarihsel olaya, duruma, efsaneye işaret eder (Soysal, 1998).

Sanatçıyı heyecanlandıran bir olay ona bir durumun, olayın, şahsın ya da bir fıkranın hatırlanmasına neden olabilir. Sanatçı bu durumda anımsadığı olayı öne çıkarır ve okuyucu da kendisinin öne çıkardığı olayı bilsin ister. (Kocakaplan, 1992). Anıştırma sanatında okurun kültürel birikimini yoklayacak bilgiler olmalıdır. Anıştırmada olayın tamamı anlatılmaz, anlatılırsa bu sanat ortaya çıkmaz. Allusion ve metalepsis gibi terimler anıştırmanın batı edebiyatındaki karşılıklarıdır (Coşkun, 2007). Aşağıda anıştırma sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Sen Mem û Zin'i
Ben Ferhat ile Şirin'i
Sen Cigerhun'u Otuzüç Kurşun'u
Ben Nâzım'ı, Cahit'i, Turgut'u
Sen gözleri deprem kızını kara çadırın
Ben Sürmeli Bey ağdını
Sen Dicle'yi, durgun ve nazlı
Ben Kızılırmak'ı, mağrur ve geniş
Sen Siverekli öfkeyi Fransız önünde
Ben dağların onuru Kamalı Efe'yi
Sen Cudi'yi uçurum ve doruk
Ben Konya ovasını beyaz ve tenha
Sen düşmanını ağırlayan konukluğu
Ben son lokmasını konuğa sunan saygıyı
Sen karın türküsünü dağlardan dağlara
Ben köpük köpük büyüsünü denizlerin
(Erbaş, 2003: 67)

(Mem û Zin, Ferhat ile Şirin, Cigerhun, Otuz üç Kurşun, Nâzım, Cahit, Turgut, Sürmeli Bey ağdı, Dicle, Kızılırmak, Kamalı Efe, Cudi, Konya Ovası gibi önemli olaylar, önemli kişiler anımsatılmıştır.)

Bir okşamaydı koca gözlü Akdeniz'in rüzgârı
Zeytinleri karartırdı bir celâlinin hassas topukları
(Uyar, 2016: 294)

(Şiirde, 16.yüzyılda gerçekleşen Celali İsyaları anımsatılır.)

Mesele falan değildi öyle
To be or not to be kendisi için;
Bir akşam uyudu;
Uyanmayıverdi.
(Kanık, 1998: 46)

(Şair Shakespeare'nin ölümsüz eseri Hamlet'teki akıllara kazınmış "to be or not to be" cümlesini söyleyerek hatırlatma yapmıştır.)

O gece o müthiş deniz durgundu,
Ömründe susmayan rüzgâr yorgundu,
En kara gönüller aya vurgundu
Leylâ'yı içinde bulan er gibi.

(Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 2018: 97).

(Dizelerinde hemen herkesçe bilinen Leyla ile Mecnun aşkına gönderme yapılarak bu tarihî kişilikler hatırlatılmıştır.)

Karşıtlık/ Zıtlık (Tezat)

Zıtlık, birbirine karşıtlık barındıran iki düşünce, duygu ve düşün arasındaki nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir. Zıtlık sanatına bir şeyin birbirine karşıt görünen özelliklerini bulup çıkarmak da girer (Dilçin, 2016). Zıtlık sanatında bir ifadede anlamca birbirinin zıttı iki duygunun, düşüncenin ve düşün bulunmasına yer verilir (Külekçi, 1999: 72). Birbirine karşıt olan kavramlar, sözcükler bir beyit veya bir mısradaki bir arada kullanılır (Soysal, 1988).Divan şiirinde ve cumhuriyet şiirinde sık kullanılan bir sanattır(Aktaş, 2002).

Zıtlıklar sayesinde kavramlar daha iyi bilinir ve anlaşılır. Bazı tezat yapılan örneklerde zıt anlamlı kelimeler birbirinden bağımsız şekilde kullanılabilir. Bu durumda da tezat yapılmış olur. Ustalıkla ve söze güzellik katması amacıyla kullanılan var ve yok gibi sözcüklerle bile tezat yapılabilir (Coşkun, 2007). İki zıt kavramın ortak yanlarını, biri mecaz diğeri gerçek anlamda olmak üzere aynı konu üzerinde toplama sanatı olan zıtlık, sanatçının aklında değişmeceli bir çağırışım yapar. Sanatçının yaptığı çağırışım karşıt bir şekilde başka bir çağırışıma neden olur. Var olan bu zıtlık olayın iki tarafına yayılır. İfadeye bir anlam genişliği kazandıran bu karşıtlıktır (Kocakaplan, 1992). Aşağıda zıtlık sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Yaşamla ölümün bıçak sırtı sıratında,
Ölenler, arananlar, yakalananlar...
(Erbaş, 2013:174)

(Yaşam ve ölüm gibi birbirine iki zıt kavram kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.)

Kalabalık çarşılarında تنها adamlar
Öyle bakar vitrinlere yoksulluk
Gözlerin bir ucundan günlerine girmeseler
Bir çift çocuk fotoğrafı dikiz aynasında
(Erbaş, 2004: 24)

(Kalabalık ve تنها gibi birbirine iki zıt kavram kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.)

Mum yanıyor, zaman yanıyordu
Bir taraftakiler gülüyor,
Bir taraftakiler ağlıyordu
(Asaf, 2014: 60)

(Gülmek ve ağlamak birbirlerine zıt iki sözcüktür. Birbirine iki zıt kavram kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.)

Ak saçlı başını alıp
Kara hülyalara dal anneciğim
Necip Fazıl Kısakürek (Coşkun, 2007: 151).

(Ak ve kara gibi birbirine iki zıt kavram kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.)

Bir kız vardı yok gibi öyle güzel
Oktay Rıfat (Aktaş, 2002: 54)

(Var ve yok birbirine iki zıt kavram kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.)

Örnekleme (İrsalimesel)

Bir atasözünü ya da atasözünü niteliğindeki sözü söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze örnek katmak için kullanılan sanattır (Aktaş, 2012; Dilçin, 2016). Genellikle ünlü şair ve yazarlardan örnek sözlerle bir düşünceyi kanıtlamak ve inandırmak için atasözleri söylenir (Soysal,1998). Genellikle karşıdaki ikna etme ve zekâ gösterme amacıyla yapılır. Örnekleme başarılı bir şekilde yapılırsa sözün gücünü artırarak sözün söylendiği kişiyi ikna eder. Kelimelerin anlamlarının ön planda olması nedeniyle bir anlam sanatıdır (Kocakaplan, 1992). Örnekleme, yalnızca atasözünü ile yapılmaz (Coşkun, 2007).

Kuruluş yönünden birleşik teşbih görünümündedir. Bu yönden benzetme kabul edilmektedir. Örneklemede bir tarafta söylenen düşünce yer alırken ikinci tarafta bu düşünceyi desteklemek amacıyla söylenen atasözleri yer alır. İkinci taraf birinci tarafı temsil ederek onaylar (Külekçi, 1999). Aşağıda örnekleme sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Her şeyin fazlası zararlıdır ya
Fazla şiirden öldü Edip Cansever
Cemal Süreya (Aktaş,2002: 148).

(Fazla olan her şeyin zararlı olduğuna yönelik bilinen bir söz, Edip Cansever'in ölümü ile bağdaştırılarak örneklendirilir.)

Gün de doğar gün de doğar
Bir gün mutlaka gün doğar
Gün doğmadan neler doğar
Gün doğmadan Şehzadebaşında
Sezai Karakoç (Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı,2018:101)

(Sıkça kullanılan gün doğmadan neler doğar sözü verilerek örnekleme yapılmıştır.)

Abartma (Mübalâğa)

Bir şeyi olduğundan pek çok ve pek az gösterip yapmak ya da olamayacağı bir şekilde anlatmak o sözün etkisini güçlendirmek amacıyla yapılıyorsa abartma sanatı yapılmış olur. Bu anlatım nükteli ve zarif olmalıdır, aşırı soğuk olmamalıdır. Daha çok divan şiirinde methiye, fahriye ve hicviyelerde karşılaşılır (Dilçin, 2016). Olduğundan

çok veya noksan gösterilen bir varlığı veya durumu anlatırken abartmaya başvurulur (Soysal, 1998). Bir şeyin olduğundan çok gösterilmesinin nedeni o şeyin etkisini güçlendirmektir (Aktaş, 2002). Bir olay ya da bir varlık insanı olağan dışında etkilediğinde insanda olağan dışı bir heyecan meydana gelirken insan yaşadığı bu heyecanın etkisiyle olayları ya da varlıkları büyültür ya da küçültür (Kocakaplan, 1992). Abartma bir fiilin, niteliğin veya durumun gerçekleşmesi güç hatta olası gözükmeyen dereceye yükseltilecek yapılıdır (Saraç, 2007).

İnsanoğlunun anlatımı etkili şekle sokması, karşısındakini etkilemek, yanıltmak veya inandırmak gibi amaçlarla kullandığı en yaygın söz sanatlarından birisidir. Abartmanın resim, tiyatro, sinema gibi sanat dallarında da edebiyatta olduğu gibi kullanılan bir anlatım biçimi vardır (Coşkun, 2007). Sanatçının duygularını, olayları olağan durumların dışında dile getirmesi ile ortaya çıkar. Bu sanat iki yolla ortaya çıkar. Birincisi sanatçı heyecanına neden olan olayı ya büyültür ya da küçültür ikincisi olaya uygun bir benzetmede bulunarak abartma yapar (Külekeçi, 1999). Aşağıda abartma sanatına ilişkin örnekler verilmiştir:

Yaram var, havanlar dövemez merhem
Yüküm var, bulamaz pazarlar dirhem
(Kısakürek, 2010: 66)

(Şairinin yarasına hiçbir merhemin çare olamaması ve yükünün hiçbir pazardaki dirhemler tarafından ölçülemeyeceği abartılmıştır.)

Dün güzel bir kadın geçti
Kabrimin yakınından.
Doya doya seyrettim
Gün hazinesi bacaklarını,
Gecemi altüst eden.
Söylesem inanmazsınız,
Kalkıp verecek oldum
Düşürünce mendilini;
Öldüğümü unutmuşum
(Tarancı,2016:159)

(Şair mezarın yakınından geçen güzel kadını çok beğenir ve kadına selam vermek ister. Kadın, şaire ölü olduğunu unutturacak kadar güzeldir. Böylece abartma sanatı yapılmıştır.)

“Molfix, dünyaları emer”
(SHOW TV/ 25 Ocak 2008)

(Molfix reklamı, çocuk bezinin emiciliğini anlatır. “Dünyaları emer” ifadesiyle markanın çocuk bezinin çok emici olduğu abartılarak gösterilmek istenmiştir.)

Sizin hiç babanız öldü mü
Benim bir kere öldü kör oldum
Yıkadılar aldılar göturdüler
Babamdan ummazdım bunu kör oldum
(Cemal Süreya, Sevda Sözleri: 26)

(Babasının ölmesi şairi derinden etkiler ve bu durum abartılarak şairin kör olmasına yol açar. Şairin yaşadığı büyük üzüntü sonucu kör olması ile abartı sanatı yapılmıştır.)

Sonuç olarak söz sanatları; söyleyişe güzellik katmak, anlatımı güçlendirip derinleştirmek için kullanılır. Her söz sanatı farklı farklı gereksinimlerden kaynaklı ortaya çıkmıştır. Önemli olan öğretim programında yer alan söz sanatlarının zorunluluktan değil gereksinimden öğretilmesi gerektiğini bilebilmektir.

Söz sanatları aracılığıyla dilin olanaklarını kullanarak insan dışında kalan varlıkları kişileştirme, aralarında bağ bulunan iki şeyden zayıf olanın güçlüye benzetilmesiyle benzetme, bir kavramın başka bir kavramla çeşitli benzerlik yönünden anlatılmasıyla eğretileme, bir sözün benzetme amacı duymadan gerçek anlamının dışında kullanılmasıyla ad aktarması, bir sözün hem gerçek hem mecaz anlamında kullanılmasıyla değinmece, ustaca dokundurma yapmasıyla iğneleme, insan özelliğinin insan dışındaki varlıklara aktarılıp konuşurmasıyla konuşurma, bir kelimenin iki ya da ikiden fazla anlamının yakın anlamını söyleyip uzak anlamını işaret edip kullanmamasıyla iki anlamlılık, bir arada kullanılan kelimelerin anlamca birbiriyle ilgili olmasıyla uygunluk, bilinen bir şeyin bilmezden gelinmesiyle bilmezden gelme, bir olayı güzel bir olaya bağlamasıyla güzel nedene bağlama, bilinen önceden yaşanmış bir olayı, yaygın bir atasözünü, bir inancı anımsatmasıyla anıştırma, iki düşünce, düş veya duygunun birbirinden zıt olması şartıyla bir arada kullanılmasıyla zıtlık, bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla atasözlerini kullanmayla örnekleme, bir şeyi olağanüstü bir şekilde göstererek o şeyin etkisini güçlendirmesiyle abartma yapılır.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde çalışmada yöntemle ilgili izlenen yollar ve süreçler anlatılmış; araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi (analizi), araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği, araştırma ortamı ile araştırmacının rolü hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, çalışılan konuyu derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde incelemeyi amaç edinmektedir. Nitel araştırma, varsayımlar ile yola çıkan bir araştırma yaklaşımıdır. Nitel araştırma; kuramsal çerçeve ve sosyal bir problemde bireylerin veya grupların amaçlarını bulmak için araştırma sorularını çalışmayı gerektirir (Creswell, 2013). Kuram oluşturmayı temel alan bir anlayış benimseyen nitel araştırma, sosyal olguları buldukları çevre içerisinde araştırmayı aynı zamanda anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Nitel araştırmacı, araştırma süresince etkin bir rol oynayarak veri toplama aracı işlevi görür. Nitel araştırmada araştırma sorununu oluşturan tüm değişkenler bir bütün olarak anlam taşıyarak katılımcıların algı ve deneyimleri önemli bir rol oynar. Nitel araştırmada sorunun ayrıntılı, açık ve derinlemesine bir şekilde ortaya çıkarılması için yöntemlerin çeşitlilik göstermesi önemlidir. Nitel araştırmada, okura betimsel ve gerçekçi bir sonuç sunmayı amaçlayarak toplanan nitel verilerin tümevarımcı bir anlayışla sunulması esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Durum çalışmaları genelde nitel araştırma yaklaşımlarından biri olarak görülür. Durum çalışmaları bir tek bireyden bir okula kadar değişik birimlerin ele alır, diğer nitel araştırmalarda olduğu gibi genelleme amacı taşımaz ve araştırmacılara ayrıntılı ve zengin veriler sunar (Lichtman, 2006). Durum çalışmaları araştırmacılar tarafından farklı türlere ayrılarak araştırmacı sistematiği bakımından da farklı desenlerde incelenir.

Ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarına yönelik görüşlerinin alınmasını amaçlayan bu araştırma, nitel bir araştırma olup bütüncül tek durum deseni çalışmasıdır.

Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre tek durum desenlerinde tek bir analiz birimi (bir birey, bir okul, bir kurum, bir program, vb.) vardır. Bütüncül tek durum desenleri, şu üç durumun var olduğu alanlarda kullanılabilir. Birincisi, bir kuramın onaylanması ya da çürütülmesinde; ikincisi, genel kalıplara pek uymayan aykırı, aşırı ve kendine özgü durumların çalışılmasında; üçüncüsü ise, daha önce hiç kimsenin ulaşmadığı ya da çalışmadığı durumlarda kullanılabilir.

Bu araştırmada da katılımcıların dil ve edebiyat öğretimi ortamlarındaki söz sanatları öğretimine yönelik görüşleri ve deneyimleri derinlemesine anlaşılmalı ve yorumlanmaya çalışılmış, katılımcıların verdikleri örneklerle kendi yarattıkları anlamları betimlemek ve farkındalıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamdan hareketle bu araştırmada ortaöğretim 11. sınıfta okuyan öğrencilerin söz sanatları öğretimine yönelik görüşleri ve farkındalıkları derinlemesine anlaşılmalı ve yorumlanmaya, örneklerle betimlenmeye çalışılmış ve bu konu üzerinde daha önce araştırma yapılmadığı için bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel bir okulda 2017-2018 eğitim öğretim yılında öğrenim gören ortaöğretim 11. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2016) ölçüt örnekleme yönteminin amacı, önceden belirlenen ölçütleri karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır. Büyüköztürk vd.'ne (2014) göre ölçüt örneklemede ölçütü karşılayan olaylar, nesnelere vb. örnekleme alınarak yapılır. Bu araştırmada ölçüt olarak "11. sınıfta okuyor olma" ve "9 ve 10. sınıfta söz sanatlarını işlemiş/öğrenmiş olma" alınmış, çalışma grubu bu ölçütleri karşılayanlardan oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu yalnızca 11. sınıf öğrencilerinin oluşturmasının nedeni, öğrencilerin söz sanatları konusunu en çok 9 ve 10. sınıflarda işleyip öğrenmeleri; başka bir deyişle, 11. sınıf öğrencilerinin bu konunun öğretilmesine dönük düşüncelerinin ve deneyimlerinin olmasıdır.

Görüşme yapılan okulun 11. sınıflarında 38'i Matematik-Fen (MF), 12'si Türkçe-Matematik (TM) öğrencisi olmak üzere toplam 50 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu 10'u TM, 10'u MF grubundan olmak üzere toplam 20 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerim hem TM hem de MF bölümlerinden eşit sayıda

seçilmelerinin nedeni maksimum çeşitliliği sağlayabilmektir. Görüşmelere katılan 20 öğrencinin cinsiyetlerine, devam ettikleri lise türüne ve okudukları alana ilişkin kimi bilgiler Tablo 1’de özetlenmiştir:

Tablo 1

Lise Öğrencilerinin Cinsiyet, Devam Ettikleri Lise Türü ve Alanına Göre Genel Dağılımları

Lise Türü		Alanı		Cinsiyet	
Fen Lisesi	10	Sayısal	10	Kız	7
				Erkek	3
Kolej	10	TM	10	Kız	6
				Erkek	4

İnceleme Nesneleri

Araştırmanın inceleme nesnelereinden biri 9 ve 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programıdır. Program, öğrencilere öğretilmesi hedeflenen söz sanatları bakımından incelenmiştir. Bir diğer inceleme nesnesi ise 9 ve 10. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarıdır. Anılan ders kitapları söz sanatlarını öğretmeye ve kullanmaya dönük açıklamalar, sorular ve örnekler bağlamında incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın veri toplama araçları 9 ve 10.sınıf Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programı, 9 ve 10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları ve yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verilen katılımcı yanıtlarıdır.

Görüşme, nitel araştırmalarda en temel veri toplama yöntemidir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Kuş’a (2003) göre görüşme; önceden hazırlanan soruların sorulduğu ve karşıdaki kişi tarafından sorulara yanıt verildiği amaçlı bir söyleşidir. Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre görüşme daha önceden belirlenen bir kitleye ve hedefe yapılan soru sorma yöntemiyle karşıdakinden yanıtlar alınan etkileşimli bir süreçtir. Görüşme sürecinin amaçlı, planlı ve hedefe yönelik olması görüşmeyi söyleşiden ayırır. Soru ve cevap yöntemi görüşmede veri toplarken bir veriye ulaşma ve bir ilişki kurma yolu olarak belirtilebilir.

Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak ise “yarı yapılandırılmış görüşme” tekniği kullanılmıştır. Türnüklü’ye (2000) göre bu teknikte, görüşme formu araştırmacı tarafından önceden sormayı planladığı soruları içererek hazırlanır. Görüşmenin durumuna göre farklı alt ya da yan sorularla kişinin yanıtlarının ayrıntılandırılması görüşmenin akışını etkileyebilir. Yıldırım ve Şimşek’e (2016) göre yarı yapılandırılmış görüşme formu; araştırma problemi ile ilgili tüm sorularının tamamını kapsayacak şekilde güven sağlar. Görüşmeci, açısından ise bazı konuların ayrıntısına girilebilir ya da söyleşi tarzı bir yol izlenebilir. Görüşmeci; görüşme anında soruların sırasını ve tümce yapısını değiştirebilir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu; hem araştırmacı hem katılımcı açısından çözümlemelere kolaylık sağlama, görüşülene kendini anlatabilme olanağı verme, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi olumlu özellikler taşımaktadır. Merriam’a (2013) göre yarı yapılandırılmış görüşmeler; katılımcıların düşünceleriyle algıladıkları dünyayı aktarmasını sağlar. Katılımcıların görüşlerine ulaşmak için sorular genellikle açık uçlu bir şekilde olmalıdır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, görüşme farklı yapılandırılmış tekniklerde ya da her soru esnek tümcelerden oluşarak hazırlanmalıdır.

Bu araştırmada öğrencilerle yapılan görüşmeler, yarı yapılandırılmış “Öğrenci Görüşme Formu” (EK 1) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşme formundaki sorular; söz sanatlarının önemi ve gerekliliği ile söz sanatları öğretiminin niteliğini öğrenci görüşlerinden yola çıkarak ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır. Sorular, uzman görüşüne sunulduktan sonra formda gerekli görülen düzeltmeler yapılmıştır. Büyüköztürk vd.’e (2014) göre yapılan hazırlıkları kontrol etmek, işlevsel bir görüşme formu hazırlandığından emin olmak ve birden fazla katılımcının da görüşme formunun anlaşılır bulunduğunu kontrol etmek için ön uygulama (pilot uygulama) yapmak gerekir.

Uzmanların önerilerinden hareketle geliştirilen görüşme soruları, veri toplama amacıyla kullanılmadan önce üç öğrenciye uygulanmış ve öğrencilerin yanıtlarına göre sorulara son biçimi verilmiştir. Böylece görüşme formu son şeklini almıştır. Kısaca bu çalışmanın veri toplama aracı “yarı yapılandırılmış görüşme formu”nda yer alan sorulardır.

Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması

Öğrencilerin görüşme sorularına verdiği yanıtlar veri kaynağını oluşturmaktadır. Verileri toplayabilmek amacıyla Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli olan yasal izinler alınmıştır (EK-2). Öğrencilerle görüşmeler, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının 2. döneminde yapılmıştır. Veriler, araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan sorular yoluyla toplanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken, görüşme yapılan katılımcılarla daha etkili ve verimli bir iletişim kurabilmek için; soruların açık, kolay anlaşılabilir, açıklama yapmayı ve ayrıntılı yanıtlar vermeyi sağlayabilir özellikte olmasına, görüşülen katılımcı üzerinde baskı ve soru yükü oluşturmamak için çok boyutlu olmamasına dikkat edilmiştir. Ayrıca, katılımcının soruları anlamaması durumunda daha derinlikli bilgi alabilmek amacıyla katılımcılara sondaj sorular da sorulmuştur.

Görüşme yapılmadan önce öğrencilerden ve ailelerinden izin alınmıştır. Görüşmeler, öğrencilerin bilgisi doğrultusunda ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Bu nedenle çalışmada veri kaybı olmamıştır. Araştırmada, görüşmelerin ses kayıtlarının dökümleri yapılmış ve öğrencilerle yapılan yüz yüze görüşmeler yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Ses kayıtları toplamda yaklaşık olarak 7 saat 20 dakika (440 dakika) sürmüştür. Ham veriler birkaç sefer genel bir kanı oluşturmak için okunmuştur. Ardından ses kayıt cihazına alınan kayıtlar, araştırmacı tarafından yazıya aktarılarak (deşifre) dosya haline getirilmiştir. Her bir görüşmeci için görüşme sırasına göre (K1, K2...) kodları verilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi (Analizi)

Türk Dili ve Edebiyatı programı ve ders kitapları doküman incelemesi yöntemiyle çözümlenmiştir. Türk Dili ve Edebiyatı programında söz sanatları öğretimine dönük amaç, kazanım ve açıklamalar belirlenmiştir. Ders kitaplarında da programda öğretilen söz sanatlarına ilişkin açıklamalar, sorular ve etkinlikler belirlenerek sayıya dökülmüştür. Öğrenci görüşlerinin çözümlenmesinde ise "içerik çözümlemesi" tekniği kullanılmıştır.

Tavşancıl ve Aslan'a (2001) göre içerik analizi sözel, yazılı ve diğer araç-gereçlerin (materyal) dizgesel ve nesnel bir biçimde incelenmesini sağlayan bilimsel bir yaklaşımdır. Gülbahar ve Alper'e (2009) göre içerik çözümlemesi, verileri tanımlamayı ve verilerin içinde saklı gerçekleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre ise içerik çözümlemesinin temel amacı toplanılan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan veriler,

kavramsallaştırıldıktan sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve veriyi buna göre açıklayan temaların belirlenmesi gerekmektedir.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Bu çalışmada araştırmacı,“değerlendirmeciler arası tutarlılık” güvenirliliğine bakmıştır. Değerlendirmeciler arası tutarlılık ya da bağımsız değerlendirme arası uyum olarak da bilinen bu yöntem çok sayıda nesnenin belli bir özelliğe nereye kadar sahip olduğu yönünde iki ya da ikiden fazla gözlemcinin araştırmaya yönelik verdiği puanının güvenirliliğinin incelenmesinde kullanılır. Güvenirliliğin artması aynı gözlemcilerin objelere verdiği puanların birbirine yaklaşmasına bağlıdır. Puanlar arasında tutarlılık varsa iki değerlendirme puanlarının ortalaması alınarak öğrencilerin puanları ya da yanıtlarının ortalamaları tahmin edilebilir (Büyüköztük vd.,2014).

Araştırmadan içerik çözümlemesiyle elde edilen veriler, doğrudan alıntılarla zenginleştirilmiştir. Araştırmacının konuyla ilgili yorumlarına ve açıklamalarına doğrudan alıntılar, temel oluşturmuştur. Ham veriler ve araştırmacının veri çözümlemesiyle ulaştığı sonuçlar, araştırmanın alanıyla ilgili disiplinden ve nitel araştırmalar konusunda deneyimli başka bir uzman tarafından değerlendirilmiştir. Tavşancıl ve Aslan ‘a göre (2001) içerik çözümlemesinin güvenirliliği özellikle kodlama işlemine bağlı olarak sağlanır. Belirlenen soruların yorumlarının farklı zamanda değişmemesi ya da araştırmacıdan araştırmacıya farklılık göstermemesi nesnelliliğin bir şartı olan güvenirliliği sağlamaktadır.

Bu araştırmada yapılan incelemelerin nesnelliliğini arttırmak ve yapılan uygulamanın güvenirliliğine ilişkin veri toplayabilmek için birden fazla uygulamacı görüşme sorularının en az %20 sini incelemiş ve uygulamacılar arasındaki güvenirlilik (uyuşum yüzdesi) alttaki formül ile hesaplanmıştır.

$$\text{Uyum Yüzdesi} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}} \times 100$$

Araştırmanın asıl uygulayıcısı dışında Türkçe Eğitimi ve nitel araştırmalar alanlarında uzman bir uygulayıcı belirlenmiştir. Belirlenen uygulayıcıya çalışmanın amacı, yöntemi ve ön uygulama ve asıl uygulamaya ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Soruların en az %20’sini karşılayacak sayıda soru, araştırmacı tarafından diğer uygulayıcıya verilmiştir. Rastlantısal atama yoluyla görüşme soruları seçilmiştir. 11

sorunun %20'si olarak 3 soru belirlenmiştir. Araştırmanın veri kaynağını oluşturan soruların çözümlenmesinde, katılımcılar tarafından verilen yanıtların aynı başlıklar altında toplanıp toplanmadığı bilinmek istenmiştir. Bağımsız uygulayıcı tarafından yapılan inceleme sonucunda asıl uygulayıcı ile arasında sadece iki başlıkta farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonucun güvenilirlik formülünde uygulanmasıyla %93.10 uyuşum yüzdesi elde edilmiştir. Alan uzmanlarınca sosyal bilimlerde yapılan uygulamalarda %80 oranındaki güvenilirlik değerinin, yeterli ve kabul edilebilir bir değer olarak belirtildiği görülmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Araştırmanın alanyazında belirtilen değer in üstünde olması nedeniyle yeterli uygulama güvenilirliğine sahip olduğu belirlenmiştir.

Araştırma Ortamı

Araştırma, 2017-2018 eğitim öğretim yılında özel bir okulun toplantı salonu, drama odası ve öğretmenler odasında gerçekleştirmiştir. Bahsedilen ortamlar, çok kolay boş olmayan ve okul içerisinde sıkça kullanılan alanlardır. Bu ortamlarda kimsenin olmadığı saatleri ayarlamak ve öğrencilerin uygun olduğu saatleri belirlemek için büyük bir çaba harcanmıştır.

Araştırmacının Rolü

Bu araştırma yüksek lisans öğrenimi kapsamında yapılırken araştırmacının özel bir ortaöğretim kurumunda edebiyat öğretmeni olarak çalışıyor olması, çalışma grubunun oluşturulmasında araştırmacıya kolaylık sağlamış ve öğrencilerle kurduğu iletişimde etkili bir rol oynamıştır. Araştırmacı; soruları oluştururken, ön uygulama ve görüşmeleri yaparken, verileri yazarken (deşifre) ve çözümlerken uzmanlara sık sık neleri göz önünde bulundurması gerektiğini sormuştur. Görüşmecilerin özellikleri açık bir biçimde tanımlanmış; veriler, başkaları tarafından incelenebilecek biçimde araştırmacı tarafından saklanmıştır.

Katılımcılarla görüşme yapılmadan önce velilerden izin alınırken katılımcıların bazılarının görüşmeler sırasında gergin olduğu ve ses kaydı alınırken konuşamadığı görülmüştür. Gergin olan katılımcıların yapılan görüşmelerin notlarına yansıtacağını düşünmesi ya da araştırmacının istediği yanıtları verememe kaygısı taşıdığı anlaşılmıştır. Araştırmacı, katılımcılara gereken açıklamaları yaparak onları rahatlatmıştır. Yıldırım ve Şimşek 'e göre (2016) nitel araştırmacı, alanda zaman harcayarak araştırma kapsamında yer alan kişilerle doğrudan görüşen, alanda kazandığı deneyim ve bakış açısını topladığı

verilerin analizinde kullanan kişidir. Zaman zaman veri toplama aracı işlevi gören nitel araştırmacı, araştırma sürecinin doğal bir parçasıdır ve kendi varsayımlarını ön yargılarını araştırma süresince elde ettiği bilgilerden ayrı tutabilmesi önemlidir.

Araştırmacı, katılımcıların söz sanatlarına dönük görüşlerini ortaya çıkarmaya çalışırken onları yönlendirmekten kaçınmıştır. Araştırmacı, katılımcıların sorulara yanıt vermekte zorlandıkları anlarda onlara sondaj sorular sorarak katılımcıların soruyu daha iyi anlamalarını ve daha derinlikli yanıtlar vermesini sağlamış, böylece daha çok veriye ulaşmıştır. Çalışmada yer alan katılımcıların heyecanlı ve istekli olmaları araştırmacıyı da güdüleyen bir etmen olmuştur. Araştırmacı, araştırmada yer alan katılımcıların tamamının dersini yürüttüğü için 9 ve 10. sınıftaki Türk Dili ve Edebiyatı dersindeki durumlarını bilip daha sağlıklı çözümler yapabilmıştır. Aynı zamanda araştırmacı, öğrencilerin yalnızca Türk Dili ve Edebiyatı dersindeki başarılarına değil, genel kültür alt yapılarını da bildiğinden öğrencilerin sorulara ne kadar gerçekçi yanıt verebildiklerini ölçebilmiştir. 11. sınıfa gelene kadar öğretim programında yer alan söz sanatlarını öğrenen öğrenciler, soruları yanıtlarken kendilerinin vereceği dönütlerin eğitim adına bir şeyleri değiştireceğini inanarak olabildiğince içten ve gerçekçi yanıtlar vermiştir.

Araştırmacının rolü, katılımcıların araştırmanın konusu ve amacı doğrultusunda konuşmalarını sağlamak olmuştur. Araştırmacı, bu çalışmayı yüksek lisans tezi kapsamında öğrenci kimliği ile yapmasının yanı sıra, ortaöğretimde çalışması ve öğrencilerin genel olarak kaygı ve isteklerini bilmesinden kaynaklı, özellikle verileri çözümlerken katkı sağlamıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde; ders kitaplarında yer alan söz sanatları, Türk Dili ve Edebiyatı programında yer alan söz sanatlarına yönelik kazanımlar verilirken ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarına ve söz sanatları öğretimine yönelik görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan verilerin çözümlenmesinden elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

Ders Kitaplarına Yönelik Bulgular

Tablo 2

Türk Dili ve Edebiyatı 9. ve 10.Sınıf Ders Kitaplarındaki Örneklerde Yer Alan Söz Sanatlarının Sıklıkları

Söz sanatı	Toplam (f)
Benzetme	15
Kişileştirme	12
Eğretileme	5
Anıştırma	5
Uygunluk	3
Güzel Nedene Bağlama	3
Değınmece	2
Bilmezden Gelme	2
Konuşturma	1
İki Anlamlılık	1
Ad Aktarması	1
Tariz	-
Toplam (f)	50

Tablo 2'e bakıldığında 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında sırasıyla en çok örnek benzetme (f:15), kişileştirme (f:12), eğretileme (f:5), anıştırma (f:5), uygunluk (f:3), güzel nedene bağlama (f:3) değınmece (f:2), bilmezden gelme (f:2), konuşturma (f:1), iki anlamlılık (f: 1) , ad aktarması (f: 1) toplam 53 örneğe yer verildiğı görülmüştür.

Ders kitabında öğretim programında yer almamasına rağmen yineleme (tekrir) , ve açma(leffüneşr) sanatına da yer verilmiştir.

Tablo 3

İncelenen Soruların ve Etkinliklerin Niteliği

İncelenen Soruların ve Etkinliklerin Niteliği	Toplam (f)
Söz sanatlarının metne kattığı anlamları sezdirmeye yönelik	17
Söz sanatlarını buldurmaya yönelik	32
Toplam (f)	49

Tablo 3'e göre, tüm sınıf düzeyleri birlikte ele alındığında, kitaplardaki söz sanatlarıyla ilgili soru ve etkinliklerden öğrencinin dilin bu olanaklarının metne kattığı anlamları fark etmesine katkı sağlayacak nitelikte olanların toplamı 17 iken, söz sanatlarını buldurmaya yönelik olanların toplamı 32'dir.

Tablo 4

İncelenen Kitapların Sınıf Düzeyleri

	9. sınıf (f)	10. sınıf (f)
Benzetme	9	8
Kişileştirme	6	5
Eğretileme	2	3
Uygunluk	2	2
Anıştırma	2	2
Güzel Nedene Bağlama	2	2
Değınmece	-	2
Bilmezden Gelme	-	2
Konuşturma	1	-
İki Anlamlılık	-	1
Ad Aktarması	-	1
İğneleme	-	-
Toplam (f)	24	28

Tablo 4'e bakıldığında sırasıyla en çok 10. sınıf ders kitabında (f: 28), 9. sınıf ders kitabında (f: 24) söz sanatları ile ilgili toplam 52 soruya ve etkinliğe yer verildiği görülmüştür.

Türk Dili ve Edebiyatı Programında Yer Alan Söz Sanatlarına Yönelik

Kazanımlar

Aşağıda 2015-2016 Türk Dili ve Edebiyatı Programında yer alan 9.sınıf söz sanatları kazanımı verilmiştir:

Şiir türü ve şiirin temel kavramları; söyleyici, nazım birimi, ölçü, kafiye, redif, ses akışını sağlayan diğer ahenk unsurları, nazım biçimi, nazım türü, edebî sanatlar (benzetme, eğretilme, ad aktarması, benzetme ve konuşurma) ve imge kavramı hakkında metinlerle ilişki kurularak bilgi verilir (MEB, 2015: 41).

Aşağıda 2016-2017 Türk Dili ve Edebiyatı Programında yer alan 10.sınıf söz sanatları kazanımı verilmiştir:

Seçilen metinlerden hareketle 9. sınıfta verilen söz sanatları (benzetme, eğretilme, ad aktarması) hatırlatılır; uygunluk, hatırlatma, güzel nedene bağlama, bilmezden gelme, değinmece, iki anlamlılık, iğneleme sanatları açıklanır. Ayrıca divan şiirinin aşk anlayışı ve mazmunları hakkında bilgi verilir (MEB, 2015:53).

2019-2020 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programına göre Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde öğretilen kişileştirme (teşhis), benzetme (teşbih), istiare (eğretilme) , ad aktarması (mecazımürsel), kinaye (değinmece), iğneleme (tariz), konuşurma (intak), iki anlamlılık (tevriye), uygunluk (tenasüp), bilmezden gelme (tecahüliarif), güzel nedene bağlama (hüsnütalil), anıştırma (telmih), karşıtlık (tezat), örnekleme (irsalimesel) ve abartma (mübalağa) sanatları öğretilmeyi amaçlanırken 11. sınıfta okuyan katılımcıların 9. ve 10.sınıfı okudukları 2015-2016, 2016-2017 eğitim öğretim yılındaki Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programlarına göre kişileştirme (teşhis), benzetme (teşbih), istiare (eğretilme) , ad aktarması (mecazımürsel), kinaye (değinmece), iğneleme (tariz), konuşurma (intak), iki anlamlılık (tevriye), uygunluk (tenasüp), bilmezden gelme (tecahüliarif), güzel nedene bağlama (hüsnütalil), anıştırma (telmih) öğretilmiştir.

Ortaöğretim Öğrencilerinin Söz Sanatlarına ve Söz Sanatları Öğretimine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilere yöneltilen sorulara verilen yanıtlar, öğrencilerin sorulardaki ortaklığına göre ayrıştırılmış; bu yanıtlardan hareketle çeşitli başlıklar ortaya çıkarılmıştır. Yanıtlar ortak başlıklar altında toplanmıştır. Araştırmanın bulguları, araştırmanın alt amaçlarına karşılık gelecek biçimde yorumlanmıştır. Aşağıda bu çalışmanın bulgularına ulaşılmasını sağlayan 11 soru ve yanıtlarından elde edilen bulgular yer almaktadır.

“Öğrenciler, söz sanatlarına ilişkin neler bilmektedir? Öğrenciler söz sanatlarını, günlük yaşamlarında kullanmakta mıdır?”

Öğrencilerin “Söz sanatı nedir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci sorusu olan “Söz sanatı nedir?” sorusuna verilen yanıtlar çözümlenmiştir. Soruyu on altı katılımcı doğru ve anlamlı biçimde yanıtlarken dört katılımcı soruyla doğrudan ilgisi olmayan yanıtlar vermiştir. Soruyu doğru ve anlamlı yanıtlayan katılımcıların söz sanatlarını tanımlarken genellikle “estetik” kavramı üzerinde durdukları fark edilmiştir. Katılımcıların on beşi, söz sanatlarının dile estetiklik kattığı yönünde yanıtlar vermiştir. Aşağıda bu soruya doğru ve anlamlı yanıt veren katılımcıların tanımlarından örnekler sunulmuştur:

Anlatımı daha estetik hale getirmek için kullanılan sanatlardır. (K1)

Söz sanatı belli duygu, düşünceleri belli estetik duygular içeren şeyleri sözel yolla yazılı iletişim organlarıyla birbirimizle paylaşmamızdır. (K2)

Bir cümleyi daha süslü, daha etkileyici hale getirmek için kullanılan bazı anlatımlardır. (K3)

Söz sanatı; bir yazıyı, bir konuşmayı daha estetik hale getirmek, daha güzelleştirmek için kullanılan cümleler, kelimelerdir. (K10)

Söz sanatı; bir yazıyı, daha estetik hale getirmek, daha güzelleştirmek için kullanılan cümleler, kelimelerdir. (K12)

Söz sanatı; genel olarak şiirlerde, edebiyatta yazarların çok kullandığı bir duyguyu belirtirken daha estetik, daha güzel bir şekilde kullandığımız sözler. (K15)

Bir katılımcı söz sanatlarının yalnızca yazı dilinde kullanıldığını belirtirken iki katılımcı, söz sanatlarının konuşma dilinde sıkça kullanıldığını ve tümcelerın anlamlarını pekiştirdiğini söylemiştir:

Söz sanatı, yazılı konuşmalarımızda kullandığımız daha ağır dilli sanatlardır.(K11)

Söz sanatlarını Türkçede kullanıyoruz daha çok. Konuşurken günlük yaşamımızda sıkça cümlelerimizi pekiştirmek, betimlemelerimizi daha akla kalıcı hale getirmek için kullandığımız öbeklerdir. Konuşmalarımızda kullanırız. (K16)

İki katılımcı, söz sanatlarını tanımlarken “Az kelime ile çok şey anlatmaktır.” vurgusu yapmıştır:

Bir edebi metni, çok kısa kelimelerle çok şey anlatmaktır. (K8)

Söz sanatı ifade edilmek istenen kelimeleri; daha anlatıma zenginlik katarak az kelimeyle çok şey anlatılmak istendiği zamanlarda kullanılan kelimeler. Kısa ifade biçimi. (K14)

Aşağıda soruyla doğrudan ilgisi olmayan, yanlış olarak kabul edilen yanıtlardan örnekler sunulmuştur:

Söz sanatı; konuşurken, insanlar birbirleriyle iletişim kurarken anlattıkları cümleleri kullandığımız cümledeki sözlerdir. (K17)

Söz sanatı; bir cümleyi, yani cümleyi geliştirmek için kullanılan şey. (K19)

Söz sanatları sözü süsleme, sanat yapma, bazen gereksiz sözcüklerle doldurmaktır. (K20)

Katılımcı yanıtlarından da anlaşılacağı üzere katılımcıların büyük bir bölümü söz sanatlarını daha çok “estetik” kavramı üzerinde durarak tanımlamış, söz sanatlarını “estetik dil” olarak yorumlamışlardır. Kaplan’a (2010) göre söz sanatları dili, işlevsel bir iletişim aracı düzeyine yükseltip basit bir anlatım aracı olmaktan kurtarmaktadır. Bu işlevsellik daha çok edebiyatın göttüğü “estetik amaç” etrafında olmaktadır. Bu bakımdan söz sanatları, insanoğlundaki estetik çabanın sonucunda ortaya çıkmış ve aynı estetik amacı güden önemli bir araç olmuştur.

Kimi katılımcılar, söz sanatlarının yalnızca yazılı dile kimileri de konuşma diline özgü bir kullanım olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu söz sanatları öğretiminin geleneksel biçimde yürütülmesi nedeniyle katılımcıların söz sanatlarını içselleştiremediklerini, günlük dilde çok sayıda söz sanatı kullanmadıklarını ya da metinlerde yeterince söz sanatlarıyla karşılaşmadıklarını göstermektedir. Bu soruya verilen yanıtlardan

öğrencilerin söz sanatlarını çok da iyi tanımlayamadıkları, söz sanatlarının dile ve anlatıma katkılarını içselleştiremedikleri söylenebilir.

Öğrencilerin “Söz Sanatlarından Hangilerini Biliyorsunuz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların “Söz Sanatlarından Hangilerini Biliyorsunuz?” sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5

Öğrencilerin bildikleri söz sanatları

Söz sanatı	Bilen Öğrenci Sayısı (f)
Benzetme	19
Kişileştirme	11
Değınmece	10
Ad aktarması	9
Eğretileme	8
Uygunluk	8
Anıştırma	8
Güzel Nedene Bağlama	6
İğneleme	5
İki anlamlılık	5
Konuşturma	4
Bilmezden Gelme	4
Toplam (f)	97

Tablo 5’e göre katılımcılar sırasıyla en çok benzetme (f:19), kişileştirme (f: 11), değınmece (f: 10), ad aktarması (f: 9), eğretileme (f: 8), uygunluk (f: 8), anıştırma (f: 8), güzel nedene bağlama (f: 6), iğneleme (f: 5), iki anlamlılık (f: 5), konuşturma (f: 4), bilmezden gelme (f: 4) söz sanatlarını bilmektedir.

Programda 9 ve 10. sınıfta benzetme (teşbih), eğretileme (istiare), ad aktarması (mecazımürsel), kişileştirme (teşhis), konuşturma (intak), uygunluk (tenasüp), karşıtlık (tezat), hatırlatma (telmiş), güzel nedene bağlama (hüsnütalil), bilmezden gelme (tecahüliarif), değınmece, iki anlamlılık (tevriye), iğneleme (tariz), örnekleme (irsalimesel) ve abartma (mübalğa) söz sanatları öğretilmektedir. Araştırma, 2017-2018 yıllarında 11. sınıfta öğrenim gören öğrencilerle yapıldığı için öğrenciler “örnekleme, abartma ve zıtlık” sanatını öğrenmemişlerdir. Bu yüzden örnekleme sanatına tabloda yer

verilmemiş, ancak kuramsal bölümde bu sanatla ilgili bilgiler verilmiştir. Aşağıda katılımcı yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Söz sanatlarından teşbih, istiare, tariz, tenasüp, tezat, kinayeyi biliyorum. Başka bildiklerim de vardı sanki. (K1)

Mübalağa, teşbih, hüsnütahlil, teşhis, intak, tevriye. Şu an aklıma gelmiyor pek. Yani. (K3)

Teşbih ve kişileştirme bir adı daha vardı kişileştirmenin. Teşhisti galiba benim aklımda bunlar kalmış. Başka da vardı.(K14)

Ben sanırım hepsini hatırlıyorum. On bir mi on iki tane mi neydi? Teşbih, istiare, tezat, telmih, hüsnütalil, tecahüliarif, tevriye, tariz, kinaye, mecazımürsel, tenasüp, teşhis ve intak. (K9)

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların en çok bildiği söz sanatlarının benzetme ve kişileştirme sanatı olduğu görülmektedir. Katılımcıların en çok benzetme ve kişileştirmeyi bildiklerini söylemelerinin nedeni ise bahsedilen söz sanatlarını günlük yaşamlarında da sıkça kullanmalarıdır. Hem derslerde yapılan gözlemlerde hem katılımcılara verilen metinlerde katılımcıların en rahat benzetme ve kişileştirmeyi buldukları gözlemlenmiştir. Katılımcıların konuşmalarında da sıklıkla benzetme ve kişileştirmeyi kullandıkları dikkat çekmiştir. Katılımcıların en çok benzetme ve kişileştirmeyi bilmelerinin nedeni ortaokuldan, hatta ilkokuldan başlayarak derslerde ve ders kitaplarında en fazla sözü edilen sanatlara yönelik örnekler verilmesidir. En çok bilinen söz sanatlarının benzetme ve kişileştirme olmasının bir başka nedeni ise bu sanatların öteki söz sanatlarına göre daha kolay ve günlük yaşamda daha çok kullanılıyor olmasıdır. Bu nedenle benzetme ve kişileştirme sanatına karşı daha fazla uyaran ile karşılaşan katılımcılar, bu sanatları daha kolay öğrenmektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı 9 ve 10.sınıf ders kitabındaki soru ve etkinliklerde en çok benzetme (*f:15*) ve kişileştirme (*f:13*) sanatlarına yer verilmiştir. Benzer sonuçlar farklı çalışmalarda da görülmüştür. Aslan vd.'nin (2018) Türkçe ders kitaplarındaki söz sanatlarıyla ilgili sorular ve etkinlikler üzerine yaptığı araştırmaya göre Türkçe ders ve çalışma kitaplarındaki soru ve etkinliklerde en çok benzetme (*f:51*) ve kişileştirme (*f:43*) sanatlarına yer verilmektedir. Coşar'ın (2005), 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı üzerinde yaptığı inceleme sonucunda kişileştirme ve benzetme sanatları ile ilgili çalışmaların diğer sanatlara göre daha fazla olduğu, Kaplan'ın (2012) ilköğretim 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki söz sanatlarına yönelik çalışmasında Türkçe ders kitaplarında incelenen şiirlerde en çok görülen anlam olaylarının benzetme ve kişileştirme

olduğunu belirtilmiştir. Ustaoglu'nun (2015) ve Yaman'ın (2013) ortaokul Türkçe ders kitapları üzerine yaptıkları çalışmada benzetme sanatının kitaplarda daha çok kullanıldığı görülmüştür.

Değınmece, ad aktarması, eğretilme, uygunluk ve anıştırma sanatları daha az sayıda katılımcının bildiği sanatlardır. Oysa bu sanatlar da hem günlük konuşma dilinde hem yazınsal nitelikli ürünlerde geçmektedir. Yaşamla ilişkilendirilerek, günlük konuşma örneklerindeki varlığı gösterilerek, öğrencinin anlayabileceği dilde yazılmış çağdaş edebiyat yapıtlarında metne kattığı anlamlar duyumsatılarak öğretilmesi durumunda öğrencinin rahatça kavrayabileceği ve kullanabileceği sanatlardır.

Tablo 5'e göre katılımcıların en az bildiği söz sanatları konuşurma (intak), ve bilmezden gelme (tecahülüarif) olmuştur. Bilmezden gelme sanatı ders kitaplarında çok az yer almaktadır ve ders kitaplarında yıllardır aynı örneklerle açıklanmaktadır. Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Otuz Beş Yaş" şiirindeki *Şakaklarıma kar mı yağdı ne var? Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?* dizeleri üzerinden yıllarca bilmezden gelme sanatı anlatılmıştır. Gerek ders kitabı gerekse öğretmenler kalıplaşmış örnekler dışına çıkmamıştır. Bu durum sözü edilen sanatın katılımcılar tarafından bilinmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca katılımcıların bilmezden gelme sanatını günlük yaşantılarında kullanmamaları, bu sanatı öğrenmemelerinde önemli bir etkidir.

Araştırmadaki en şaşırtıcı sonuç, katılımcıların en az bildikleri sanatlar arasında konuşurma sanatının da yer alması olmuştur. Katılımcıların küçük yaştan beri masallardan ve fabllardan sıklıkla duyup yakınlık kurduğu konuşurma sanatını çok az bilmeleri beklenmeyen bir sonuç olmuştur. Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde, etkinliklerde, okulöncesi döneme seslenen yazınsal nitelikli çocuk kitaplarında, fabllarda, masallarda konuşurma sanatı sıklıkla geçmekte ve çocuklar bu sanatı çok iyi öğrenmektedirler. Bu durum söz sanatlarının etkili, işlevsel ve amaca uygun biçimde öğretilmemesiyle ilgili olabilir. Aynı zamanda gerek Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında gerek Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde benzetme sanatı Türkçe adı ile öğretilirken konuşurma sanatı daha çok intak adıyla öğretildiği için öğrenciler tarafından söylenmemiş, anımsanmamış olabilir.

Katılımcılardan biri, iki anlamlılık (tevriye) ve güzel nedene bağlama sanatlarının (hüsñütalil) Arapça adlarını anımsamakta zorlanmıştır. Aşağıda katılımcının yanıtı sunulmuştur:

Hepsini sayayım mı? Benzetme, tecahülüarif, hatırlatma, tariz, kinaye, konuşurma, bir tanesi vardı; bir türlü aklıma gelmiyor. Cümlede uzak anlamını kasteden. Ter..teniye, yok hatırlayamıyorum. Bir de güzel şeylere bağlamak vardı. Yani ismi tam olarak öyle miydi bilmiyorum ama. (K6)

Bir katılımcı da iki anlamlılık sanatını anlayamadığını, bu sanatı öğrenirken zorlandığını belirtmiştir. Aşağıda katılımcının yanıtı sunulmuştur:

Benzetme, hatırlatma, tevriye, mecaz. Ben en çok tevriyede zorlandım. Hangi anlamını nerden kastediyor? Nasıl bilebilirim? Hangisi uzak anlam? Hangisi yakın? Tam kestiremiyorum. (K7)

Katılımcılar, söz sanatlarının kimilerini Arapça kimilerini de Türkçe adlarıyla seslendirmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Aslında çoğu söz sanatını da hatırlıyorum. İlk soruya yanlış cevap verdim galiba. İçinde şahıs gibi geçen kişileştirme sanatı, benzetme sanatı. (K2)

İ11 aslında çok biliyorum. Benzetme, işte konuşurma, güzel neden bağlama yani güzel şeylere bağlama ve birçok şey. (K8)

Benzetme biliyorum, ... Yani onun dışında tecahülüarif var. Zaten bir sürü öğreniyoruz zaten. Dokundurma var bunlar şimdilik. (K15)

Kişileştirme, benzetme, karşılaştırma, istiare. İ11 bir de kinaye. (K19)

Katılımcıların derslerde de söz sanatlarının Türkçe adlarını kullanmayı seçtikleri, söz sanatlarının Arapça adlarını anımsamakta güçlük çektikleri araştırmacı tarafından gözlenen bir durumdur. Katılımcıların yapılan sınavlarda da söz sanatlarının Türkçe adlarını kullandıkları dikkat çekmiştir. Kaplan'a (2011) göre yabancı öğelerin dil içerisindeki çokluğu dilimiz için tehlike oluşturan önemli bir durumdur. Bu durumda söz sanatlarını öğretirken öğrencilerin daha rahat öğrenebilmeleri ve anladıkları sözcükler yoluyla daha işlevsel biçimde kullanabilmeleri için bu sanatları Türkçe adlarıyla da öğretmenin gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin “Bir Metin İçerisindeki Söz Sanatlarını Kolay Bulabiliyor musunuz?”

Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların “Bir Metin İçerisindeki Söz Sanatlarını Kolay Bulabiliyor musunuz?” sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur:

Tablo 6

Söz sanatlarını bir metin içerisinde bulabilme durumları

Söz sanatlarını bulabilme durumları	Toplam (f)
Söz sanatlarını kolay buluyorum.	16
Söz sanatlarını bulmakta zorlanıyorum.	4
Toplam (f)	20

Tablo 6'ya göre on altı katılımcı söz sanatlarını bir metin içerisinde genel olarak kolay bulabildiklerini dört katılımcı ise söz sanatlarını bulmakta zorlandıklarını söylemiştir. Katılımcılar, bazı söz sanatlarını günlük yaşamda çok kullandıkları için metin içerisinde daha kolay bulabildiklerini belirtmiştir. Günlük yaşamda içselleştirdikleri söz sanatlarını metin içerisinde daha kolay bulabildiklerini söyleyen katılımcılar; söz sanatlarını bulmak için özel çaba harcamadıklarını, söz sanatlarını farkında olmadan duyarak öğrendiklerini dile getirmiştir. On bir katılımcı söz sanatlarını günlük yaşamlarında kullandıklarını, dört katılımcı söz sanatlarını öğrendikten sonra farkında olarak söz sanatlarını kullanmaya başladıklarını ve yaptıkları kullanımın bilinçli bir kullanım olduğunu belirtmişlerdir. İki katılımcı; söz sanatlarını bulurken bütünüyle içgüdüsel olarak hareket ettiğini, belli bir altyapı olmadan söz sanatlarının kolay bulunamayacağını, iki katılımcı söz sanatlarını bulurken divan edebiyatı örneklerinde zorlandıklarını, bir katılımcı ise söz sanatlarını bulurken genel kültürün çok önemli olduğunu belirtmiştir.

On bir katılımcı söz sanatlarını günlük yaşamda kullandıkları için metinde kolay bulabildiklerini, özellikle sık kullandıkları bazı söz sanatları nedeniyle söz sanatları kullanımında bilinçli olduklarını, günlük yaşamda söz sanatlarını kullanmak için çok çaba sarf etmediklerini söylemişlerdir. Bir katılımcı, günlük yaşamı dışında kullanmadığı söz sanatlarını öğretim programında yer aldığı için bildiğini söylemiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Bir metin içindeki söz sanatlarını genellikle kolay bulabiliyorum. Normalde de kullanıyorum, o yüzden çok zorlanmıyorum. Gündelik yaşantımda olmazsa olmaz illaki kullandıklarım var. Benzetme gibi, mecaz gibi. Yani bunları ister istemez kullanıyoruz. Bence, o yüzden insan bildiği şeyleri daha kolay ayırt edebiliyor. Burada mecaz kullandım. Burada teşbih kullandım, demiyorum tabii. Farkında olmadan yerleşmiş o zaten. (K3)

Bir metin içerisinde söz sanatlarını ayırt edebiliyorum. Yaşantımda olması ile de alakalı olabilir. Açıkçası belli bir yerde bir benzetme, mecazımürsel ve benzeri

şeyler olduğunda genellikle sınıf içinde çok fazla kullandığımız için artık bana aşına geliyor. O yüzden direkt bakabiliyorum. Üzerine düşünmüyorum, o dilin kendi akışında, konuşmanın kendi akışında ilerliyor zaten. Gerekliyse fark etmeden kullanıyorsunuz. (K5)

Ben daha çok kullanıyorum. Mesela gündelik yaşamımda kullanıyorum. Kullanmadıklarım da var. Bence ben kullanmadıklarımı bulamıyorum aslında. Her zaman söz sanatlarını kullanma ihtiyacı yaşamıyorum zaten. Kullandıklarım da kendini belli ediyor. Konuyu öğrendikten sonra farkında olmadan kullandığım yeri hissediyorum. Parçada bulamadığım söz sanatları üzerine çok düşünmüyorum aslında. (K14)

Günlük hayatta kullandıklarımı kolay tanıyabiliyorum, ama bazılarını sadece müfredat gösterdiği için biliyorum. Arkadaşlarımla konuşurken, bazen hocalarımla konuşurken kendimi daha iyi anlatmak için kullanıyorum. Genelde derste kullanıyorum tabii. (K16)

Kolay bulabiliyorum. Bazılarını yani gündelik hayatta kullandıklarımızı daha kolay bulabiliyorum. Hepsini bir metnin içinde kolay tanıyamıyorum, mesela bazıları derste işlediklerimizden bazılarını gündelik hayatta kullanmıyoruz o yüzden... Tenasübü kullanmıyorum mesela ama mecazı mürsel, kişileştirme ve benzetme bunları kullanıyorum. Arkadaşlarımla konuşurken özellikle kullanayım diye bir çabam yok. (K17)

Verilen yanıtlardan da anlaşılacağı üzere söz sanatlarını günlük yaşantısında kullanan katılımcılar; söz sanatlarını kullanmakta, kullandığı söz sanatlarını da metinde daha kolay bulabilmektedir. Bu durumda söz sanatlarının metne kattığı anlamları duyumsatırken öğrencilerin bu sanatları daha çok kullanmaları, kendi örneklerini oluşturmaları, bolca uygulama yapmaları sağlanmalıdır.

Dört katılımcı, söz sanatlarını öğrendikten sonra kendi kurduğu tümcelerde yer alan söz sanatlarını fark ettiklerini ve söz sanatlarını daha bilinçli kullandıklarını belirtmiştir. Katılımcılar; kurdukları tümcelerde, karşılaştıkları metinlerde söz sanatlarını fark ederek söz sanatlarını bilinçli bir biçimde kullandıklarını söylemiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Evet, tanıyorum, söz sanatlarını öğrendiğimizden beri metni okurken gözüme çarpıyor mutlaka. Söz sanatlarını bilmediğim, öğrenmediğim zaman, gözüme bu kadar çarpmıyordu tabii ki ama artık ‘‘Aa! Bak burda da mübalağa yapılmış, burada da konuşurma sanatı var.’’ diyebiliyorum. Farkındalığımız arttı, ama durup düşünmüyorum, ama şu cümlede de söz sanatı kullanayım diye kendiliğinden oluyor. Haliyle metinde gördüğümüzde de yadırgamıyoruz. (K8)

Ayırt edebiliyorum derslerde gördüğümüz, öğrendiğimiz için hangisi, hangi sanat ayırt edebiliyorum. Yani bu konuyu bilmeden önce pek farkında değildim tabii ki, ama daha sonra insan anlıyor. Konuyu öğrendiğimizin üzerinden çok geçmediği için belki de bulabiliyorum, ilerde unutmuyum bilmiyorum ama. (K9)

Katılımcıların yanıtlarından söz sanatlarını derslerde öğrendikten ve kavradıktan sonra tanıyabildikleri ve kullanabildikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu, öğrencilerin söz sanatlarının metne kattığı anlamı ve gücü işlevsel bir biçimde öğrenmeleri durumunda gerek sözlü gerekse yazılı anlatımlarında kullanabileceklerinin de göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İki katılımcı; söz sanatlarını sezgisel yolla, üzerinde çok düşünmeden metinde bulduklarını belirtmiştir. Bir katılımcı, Türkçeyi iyi bilen insanların söz sanatlarını anlamada zorluk yaşamayacağına dikkat çekmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Yani dili iyi biliyorsanız, bence sanatlarda da sorun yaşamıyorsunuz. Yazarın ne anlatmak istediğini anlıyorsunuz. Belki de bazı yazarların anlaşılmasının nedeni bu. Biz dile hâkim değiliz, o sanat yapıyor. Biz anlamayınca da havada kalıyor. Onlar üzerine düşünmüyorum. Bazılarını içgüdüsel olarak metinden buluyorum. Kulaktan dolma gibi. Bizim aile konuşmasına dikkat eder. Hep duyduğum şeyleri bilmesem de çıkarabiliyorum. Bence çoğu insan da böyle. Hep duyuyor; ama üzerine düşünmüyor, sezgisel çıkarıyor. Normal konuşmamızda aslında çok fazla sanatı kullanıyoruz. (K4)

Yani çoğunu olmasa da bayağı fazlaca bulabiliyorum. Birazcık mantıktansa duygusal düşünüyorum, hani belki de sezgisel, içgüdüsel. Şair burada ne demek istiyor diye üzerine düşünüyorum. Yazar gibi düşünmeye çalışıyorum, duygu katarak öyle buluyorum. (K11)

Söz sanatlarını içgüdüsel olarak bulan katılımcıların dili doğru kullanımının önemini bildikleri görülmektedir. Küçük yaşlardan başlayarak yazınsal değeri yüksek yapıtlarla buluşturulan çocuklar söz sanatlarının dile kattığı anlamı duyumsar ve doğal ortamında bu sanatların anlamını ve gücünü kavrarlar.

Tüm boyutlarıyla insanı ve yaşamı yansıtan, insanlığın yaşadığı acıları ve sorunları duyuran edebiyat yapıtlarını eleştirel biçimde okumak, yapıt üzerine söyleşmek yaşamı ve insanlık durumlarını ayrıntılı biçimde keşfetmeye ve anlamaya yönelik eylemlerdir (Aslan 2019:78).

Bu eylemler çocuğun dilinin zenginliklerini ve anlatım olanaklarını kavramasına ve duyumsamasına katkıda bulunur.

Katılımcılardan ikisi özellikle divan edebiyatı örneklerinde söz sanatlarını bulmakta zorlandıklarını, bu örnekleri kolay ayırt edemediklerini belirtmiştir. Katılımcılar bu sanatları öğrenmekte zorlandıklarını, bu sanatların Türkçe adları verildiğinde anlam ilgisi kurabildiklerini, ayrıca bu örnekleri günlük yaşamlarında zaten kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Divan edebiyatı örnekleri zor mesela. O kadar kolay verilmiyor. Kelimenin Türkçesi verilecek anlam ilgisini kuracağız, o zaman anlıyoruz tevriye olduğunu. Ayrıca o örnekleri nerde kullanıyorum hayatımda. Yani aslında üzerine düşünülmesi gerekiyor. Söz sanatları herkesin kolayca kullanacağı bir konu değil. Kinaye de zor. Duymaya alışkın olduğumuz şeyleri görünce garipsemiyoruz. Alışkın olduğum şeyleri daha kolay bulabiliyorum. Kendi kullanmamla da alakalı sanırım. Neyi daha çok kullanıyorsam onu daha çok şey tanıyabiliyorum. (K1)

Bazen ağır sanatlı metinler oluyor, onları anlamıyorum. Sanki okur anlamasın diye yapılan sanatlar bunlar. Divan edebiyatındakiler mesela. Çok zor, ben onları ayırt edemiyorum. Çok kapalı üst, düzey sanatlar bu bahsettiklerim aslında. (K10)

Örneklerden de anlaşılacağı üzere katılımcılar, divan edebiyatı terimlerini anlayamamaktan ötürü söz sanatlarını öğrenmekte zorlandıklarını belirtmiştir. Coşar'a (2005) göre ders kitaplarında divan edebiyatından bazı örnekler verilmiştir. Verilen örneklerin ise yanlış olduğu belirtilmiştir.

Divan edebiyatı genellikle öğrencilerin korktuğu, insanların edebiyat dersi denilince ilk akla getirdiği konuların başındadır. Divan edebiyatından verilen örnekler öğrencileri zorlamaktadır. Sözcüklerin Türkçesini bilmemek, öğrencilerin sanatı ve metne kattığı anlamı kavrayamamasına neden olmaktadır. Divan edebiyatından söz sanatlarına yönelik kolay bulunamayan örnekler verilmesi, öğrencide söz sanatlarına karşı olumsuz bir yargı oluşturmaktadır. Öğrencilerin günlük yaşantılarında karşılığı olmayan örnekler üzerinden söz sanatlarını içselleştirmelerinin zor olduğu anlaşılmaktadır. Özetle yanıtlar incelendiğinde katılımcıların anlayabildikleri ve kullandıkları dil üzerinden bol bol uygulama ve pekiştirme çalışmalarının yapılması gerektiğini önemli buldukları görülmektedir.

Bir katılımcı, söz sanatlarını bulurken genel kültürün çok önemli olduğunu belirtmiştir. Özellikle hatırlatma gibi sanatların genel kültür ile bağlantısı olduğunu; bir olayı, durumu, tarihteki bir kişiyi bilmeden oradaki sanatın anlayamayacağını vurgulamıştır. Bu durum, öğrencilerin öteki disiplinlere yönelik de bilgi sahibi olmasının gerektiğini göstermektedir. Aşağıda öğrencinin yanıtı verilmiştir:

Şöyle, hani hocam genellikle tanıyorum, ama bazen çok şey oluyor. Bir şair, şiirini yazarken başka bir şaire falan atıfta bulunuyor ya da başka bir şey yapıyor. O olayları bilmeden onların arasındaki şeyi bilmeden orda ne olduğunu çıkaramıyorum. Telmih olabiliyor, mesela, ama benim o sanatı bilmem için olayları da bilmem gerekiyor. Yani burada genel kültür de devreye giriyor. Benzetme, falan bunlar daha kolay bulunan sanatlar. Bunları daha kolay buluyorum. Söz sanatlarının genel kültürle de çok ilişkisi olduğunu düşünüyorum. Söz sanatlarının derinliğini gerçekten çok okuyan insanların daha çok kavradığına inanıyorum. (K15)

Katılımcıları tarihi bir kişiyi, olayı anımsamasında, olaylar arasında bağ kurmasında anıştırma sanatı son derece önemlidir. Bu yüzden öğrencinin yalnızca Türk Dili ve Edebiyatı dersinde sanatları görmesi yeterli değildir. Öğrencilerin anıştırma sanatını kavrayabilmesi için tarih bilgisinin de olması gerekir. Kaplan'a (2010) göre söz sanatları yalnızca Türkçe ders kitaplarında değil, sosyal bilgiler gibi sözel derslerin kitaplarında da yer almalıdır. Bu bakımdan diğer ders öğretmenleriyle Türkçe öğretmenlerinin işbirliği içinde olması ve Türkçe öğretiminin birlikte yürütülmesi önemlidir.

Söz sanatlarını bir metin içerisinde kolay bulabilen katılımcıların günlük yaşamlarında söz sanatlarını kullandıkları, duyarak farkında olmadan söz sanatlarını içselleştirdikleri, söz sanatlarını öğrendikten sonra bilinçli olarak günlük yaşamlarında kullandıkları görülmüştür. Söz sanatlarını günlük yaşantısında kullanabilen katılımcıların, genel kültür bakımından söz sanatlarını kullanmayan katılımcılara göre daha iyi olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmacı, bu sonuca hem katılımcıların sorulara verdiği yanıtları hem de katılımcıların ders içindeki durumlarını değerlendirerek ulaşmıştır. Divan edebiyatı zorluğu, kitapta verilen örneklerin ayırt edici özellikte olmaması, söz sanatları adlarının Arapça olması katılımcıların söz sanatlarını kolayca bulmasına engel olmaktadır.

Öğrencilerin “Günlük yaşamınızda sözlü ve yazılı anlatımınızda söz sanatlarını kullanma gereksinimi duyuyor musunuz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların “Günlük yaşamınızda sözlü ve yazılı anlatımınızda söz sanatlarını kullanma gereksinimi duyuyor musunuz?” sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7

Söz sanatlarını kullanma gereksinimi

Söz sanatlarını kullanma gereksinimi	Toplam (f)
Kullanma gereksinimi duyuyorum	13
Bazen kullanma gereksinimi duyuyorum	4
Kullanma gereksinimi duymuyorum	3
Toplam (f)	20

Tablo 7'e göre katılımcılar, "Günlük yaşamımda sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını kullanma gereksinimi duyuyorum." (f:13), "Günlük yaşamımda sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını bazen kullanma gereksinimi duyuyorum." (f:4) "Günlük yaşamımda sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını kullanma gereksinimi duymuyorum." (f:3) yanıtlarını vermişlerdir.

On üç katılımcı söz sanatlarını günlük yaşamlarında sözlü ve yazılı anlatımlarında kullanma gereksinimi duyduklarını, dört katılımcı söz sanatlarını günlük yaşamlarında sözlü ve yazılı anlatımlarında bazen kullandıklarını, üç katılımcı ise genel olarak günlük yaşamlarında söz sanatlarını kullanmadıklarını belirtmiştir. Altı katılımcı günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını dilde etkileyciliği sağlamak amacıyla kullandıklarını, altı katılımcı günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını anlatım kolaylığından dolayı kullanma gereksinimi duyduklarını, iki katılımcı günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını farkında olmadan kullandığını, bir katılımcı günlük yaşamdaki alışkanlıktan dolayı kullanma gereksinimi duyduğunu, bir katılımcı söz sanatlarını öğrendikten sonra daha bilinçli kullandığını söylemiştir.

Altı katılımcı sözlü ve yazılı anlatımlarında söz sanatlarını; tümcelerini daha etkili kıldığı, anlamı belirginleştirdiği ve kalıcılaştırdığı, insanları etkilemeye ve ikna etmeye yardımcı olduğu, anlatımlarını zenginleştirdiği ve tekdüzelikten (monoton) kurtardığı, etkili bir dinleme ortamı yarattığı; kendilerini, duygu ve düşüncelerini daha iyi tanımlamalarına katkıda bulunduğu için kullandıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Açıkçası genel olarak kullanıyorum. Önemli bir konuşmada karşı tarafı etkileyeceksem şayet kullanıyorum, ama günlük hayatta belli bir benzetme yaparken olabiliyor. Mesela birine bir şey açıklayacağım ya da ikna edeceğim. Bu tarz şeyleri kullandığımda veya güzel söz kullandığımda ortaya imgesel edebiyat kattığımda gayet güzel bir konuşma gerçekleşiyor. Ben birilerinden alıntı söz kullandığımda, yani sanat yapılmış cümleler kullandığımda konuşmam da daha havalı olduğumu düşünüyorum. (K5)

...Söz sanatlarını kullanma yoluyla kişileri daha çok etkileyebiliyoruz. (K6)

...Anlatıma bir kere zenginlik katıyor, o monotonluktan kurtarıyor. İnsan konuşurken bu tarz etkileri var. Karşı tarafta da bunun etkisini görüyorum. Daha dikkatli bir şekilde dinlememi sağlıyor ya da benim daha dikkatli bir şekilde dinlenilmemi sağlıyor. İki taraflı da daha etkili olduğunu düşünüyorum. (K14)

Anlamın daha kalıcı daha belirgin olduğunu düşünüyorum onlar sayesinde. Karşımdakini kendime ikna etmeye çalışırken bu söz sanatlarına başvurmam

gerektiğini düşünüyorum. Öteki türlü kendimi tam tanımlayamamış hissediyorum. (K16)

Katılımcıların görüşlerinden de anlaşılacağı üzere katılımcılar günlük yaşamlarında söz sanatlarını anlatımlarını daha etkili, kalıcı ve zengin kılmak, insanları ikna etmek, anlatımı tekdüzelikten kurtarmak, etkili bir etkileşim ortamı yaratmak kendilerini, duygu ve düşüncelerini daha iyi anlatabilmek amacıyla kullanmaktadır. Bu durum katılımcıların, söz sanatlarının etkili bir iletişimde önemli bir rol oynadığını farkında olduklarını göstermektedir.

Söz sanatlarını, duygularımızı, düşlerimizi, düşüncelerimizi daha etkili, çarpıcı, güçlü, güzel ve sanatlı anlatabilmek; başka bir deyişle söze güzellik, renklilik, canlılık, çokyönlülük, incelik, anlam değeri ve derinliği katmak, bellekte yeni imge ve tasarımlar oluşturmak, söylenmek istenen daha az sözcükle, daha vurgulu ve etkileyici bir biçimde anlatmak amacıyla kullanırız (Aslan vd. 2018:51).

Bu durumda öğrencilerin söz sanatlarının metne kattığı anlamları, hangi amaçla kullanıldığını duyumsadıkları anlaşılmaktadır.

Altı katılımcı, günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarının kendilerine anlatım kolaylığı sağladığını belirtmiştir. Katılımcılar, kullandıkları söz sanatlarının anlatımlarını daha kolay ve anlaşılır hale getirdiğini söylemiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

...birine bir şey anlatıyorsam anlattığım şeyi güçlendirmek için mesela gittiğim bir manzarayı anlatıyorsam manzarayı, mesela bulutları pamuklara benzettiğimi söyleyerek karşısındakinin kafasında belirli imgeler canlanacak şekilde kullanabilirim. İşimi, anlatımımı kolaylaştırıyor aslında benzetme yaparak anlatmak. Sanatların bazılarının insanın işini kolaylaştırdığını düşünüyorum açıkçası. (K 2)

Bir şeyi daha iyi anlatmak için bence zaten kullanılması lazım. Gerekli olduğunu düşünüyorum. Yani çünkü bir şeyi net olarak kafasında canlandırmak için bazen direkt böyle kalıp şeyleri onlara anlatmak yetmiyor ya da bir yerlerden alıntı yaparak daha iyi oluyor. Ben daha çok teşbihi kullanıyorum. Karşımdakine bir şey anlatmaya çalışırken başka bir şeye benzetmek, iyi bildiği bir şeye benzetmek daha kolay geliyor anlatırken. (K7)

Evet, hatta çok sık benzetme kullanıyorum. Anlattığım şeyler daha somut ve kolay oluyormuş gibi geliyor, sanki resim çiziyormuşum gibi. Evet, zihinde resim çiziyormuşum gibi. Duygumu tam olarak bu sanat karşılıyor, öbür türlü çok havada kalıyormuş gibi. (K8)

Alıntılardan da görüleceği üzere katılımcılar söz sanatlarını anlatım kolaylığı sağlamak, anlatımı somutlaştırmak ve güçlendirmek, anlatılanları belleklerde daha kalıcı

kılmak amacıyla da kullanılmaktadır. Söz sanatlarının anlatımı güzelleştirdiği ve anlatılmak isteneni karşı tarafa daha da kolay aktardığı gerçeğinin katılımcılar tarafından içselleştirilmiş olması önemlidir. Katılımcılar, duygularını ve düşüncelerini söz sanatlarıyla daha iyi anlatacaklarını ve somutlaştıracaklarını düşünmektedir. Özellikle katılımcıların “*Duygumu tam olarak bu sanat karşılıyor, öbür türlü çok havada kalıyormuş gibi. Çok heyecan verici şeyleri anlatırken kullanmak için kullanıyorum.*”(K8) tümceleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

İki katılımcı, günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını fark etmeden kullandıklarını belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Yani gereksinim duymaktan çok, fark etmeden çok fazla kullanıyoruz gündelik hayatta. Benzetme, çok fazla yararlanıyoruz. Çok fazla mübalağa yapıyoruz. Hani gerek duymamıza rağmen çok fazla kullanıyoruz. Daha çok kullandığımız söz sanatları dışında kullandığımızda söz sanatlarını ayırt edemiyorum... (K3)

Bazen evet, mesela söz sanatlarına bakacak olursak teşbihi her zaman hayatımızın her bölümünde kullanıyor gibiyiz. Her şeyi her şeye benzetebiliyoruz yani. Dediğim gibi benzetme istiare de çok fazla kullanılıyor, fark etmesek de bunu. İşte biri deliksiz uyuduğunda mesela bebekler gibi uyuyor diyoruz. Niye o kişinin uykusunu bebeğe benzetiyoruz? Bir benzerlik kurup anlatımı güçlendiriyoruz aslında. Böyle çok fazla örnek vermek mümkün. Aslında söz sanatlarını çok kullanıyoruz da “Aa burada söz sanatı” diye oturup düşünmüyoruz. Fark etmeden çok fazla bu durumu yapıyoruz. Daha fazla kullandığımı düşünmüyorum. (K4)

Katılımcıların yanıtlarına göre söz sanatları günlük yaşamın bir gerekliliği olarak fark etmeden kullanılmaktadır. Söz sanatları günlük dile yerleştiğinden bazı durumları anlatmak için en iyi tümceler söz sanatları sayesinde oluşturulmaktadır. “*Bebekler gibi uyuyor.*”(K4) tümcesi katılımcının dikkatini çeken ve çok fazla kullanılan benzetmelerden biridir. Günlük yaşamda bunun gibi birçok söz sanatı kullanılmakta, insanlar bunu fark etmemektedir. Kaplan’a (2010) göre söz sanatları, günlük yaşamda vazgeçilmez öğelerden biridir. Birçok kişi söz sanatlarını iyi bilmesek bile farkında olmadan ve adını bilmeden söz sanatlarını kullanmaktadır. Söz sanatları gerek eğitilmiş gerekse eğitimsiz insanların kullandığı toplumun içinden, toplumun anlatma gereksiniminden doğmuş canlı bir dil göstergesidir.

Bu nedenle günlük yaşamın vazgeçilmez öğeleri arasında söz sanatlarının önemli bir yeri vardır. Farkında olmadan bilerek ya da bilmeyerek söz sanatları her türlü konuşma ve yazışmalarda kullanılmaktadır.

Aşağıda söz sanatlarını günlük yaşamlarında sözlü ve yazılı anlatımlarında çok fazla kullanmadıklarını, daha çok ders geçmek amacıyla kullandıklarını belirten katılımcı yanıtlarından örnekler verilmiştir:

...genel anlamda çok hâkim olmadığım için ders geçmek için okulda kullanıyorum, gündelik hayatta değil. (K10)

Yani bir tek teşbihi kullanıyorum, diğerlerini kullanmıyorum. Dersi geçmek için öğreniyormuşum gibi olmuyor mu? (K18)

Arada sırada kullanıyorum mesela, kinaye falan kullanıyorum. (K19)

...bana dili gereksiz kelimelerle uzatıyormuşum gibi geliyor. Anlatmak istediğimi doğrudan, dolaysız anlatmak daha mantıklı geliyor. Karşıdaki insanın vaktini çalıyoruz söz sanatı kullandığımızda. Ne anlatmak istiyorsak doğrudan anlatabiliriz. O yüzden sözlü ve yazılı anlatımında çok kullanmıyorum. (K20)

Günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımında söz sanatlarını çok fazla kullanmadıklarını söyleyen katılımcılar söz sanatlarının sözü gereksiz uzattığını, kullanmanın zaman kaybı olduğunu, söz sanatlarını dersi geçmek için öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bu yanıtlar katılımcıların söz sanatlarının anlama kattığı değer farkında olmadıkları, dilin sanatlı kullanımının önemini kavrayamadıkları biçiminde yorumlanabilir. Bu durum söz sanatlarının işlevsel ve amaca uygun biçimde öğretilmemesiyle ilişkilendirilebilir. Başka bir deyişle öğretim ortamında söz sanatlarının adlarının, tanımlarının verilmesiyle, bunların belli başlı şiirlerdeki örneklerinin okunmasıyla; kısaca, geleneksel bir eğitim ortamında gerçekleştirilmesiyle ilgili olabilir. Oysa bu ortamlarda söz sanatlarının öğrencilerce anlaşılması ve gerek sözlü gerekse yazılı anlatımlarında kullanılması için metne kattığı anlamların duyumsatılması gerekir.

Öğrencilerin “Günlük yaşamda çoğunlukla hangi söz sanatlarını kullanıyorsunuz?”

Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların “Günlük yaşamda çoğunlukla hangi söz sanatlarını kullanıyorsunuz?” sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 8’de sunulmuştur:

Tablo 8

Katılımcıların günlük yaşamda çoğunlukla kullandıkları söz sanatları

Söz sanatı	Toplam (f)
Benzetme	16
Değınmece	9
Kişileştirme	6
İğneleme	6
Konuşturma	4
Uygunluk	3
Ad aktarması	3
Güzel Nedene Bağlama	2
Eğretileme	1
Anıştırma	1
Bilmezden Gelme	1
İki anlamlılık	1
Toplam (f)	53

Tablo 8'e göre katılımcılar günlük yaşamlarında sırasıyla en çok benzetme (f: 16), değınmece (f: 9), kişileştirme (f: 6), iğneleme (f: 6), konuşturma (f: 4), uygunluk (f: 3), ad aktarması (f: 3), güzel nedene bağlama (f: 2), eğretileme (f: 1), anıştırma (f: 1), bilmezden gelme (f: 1), iki anlamlılık (f: 1) söz sanatlarını kullanmaktadır.

Tablo 8'e göre katılımcılar günlük yaşamlarında en çok benzetme sanatını kullanmaktadır. Katılımcıların günlük yaşamda en fazla benzetme sanatını kullanmasının nedeni bu sanatın kullanımının çok kolay olması, ders kitabında çok fazla yer verilmesi, "teşbih" yerine çoğunlukla Türkçe "benzetme" adıyla öğretilmiş olması, dilimizde yaygın olarak kullanılıyor olmasıdır. Türk Dili ve Edebiyatı 9 ve 10.sınıf ders kitabındaki soru ve etkinliklerde en çok benzetme sanatına yer verilmiştir. Aslan vd.'nin (2018) çalışmasında Türkçe ders ve çalışma kitabında en fazla yer verilen söz sanatı benzetme (f:51) olmuştur. Kaplan'a (2010) göre benzetme sanatı, öğrencilerin düş dünyalarını zenginleştirip genişletir. Özellikle masallarda genellikle benzetme sanatının kullanılması, bu görüşü destekler niteliktedir. On altı katılımcı; günlük yaşamında benzetmeyi çok sık kullandıklarını, bu durumu yaşamlarına yadıklarını, benzetme sanatını kullandıklarında bu sanatın anlatımlarını güçlendirdiklerini belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Yani bazen somutlama yapmak için benzetme yapıyoruz. Yani bir yer çok güzeldir. Eşi benzeri yoktur, görülmemiştir. Bunun içindir cennet gibi deriz. Bu

şekilde o yerin güzelliğini cennete benzeterek kafamızda bir görüntü çiziyoruz. Ya da çok acıktık ve ilkelce yemek yiyoruz, kendimizden geçerek o zaman diyoruz ki hayvan gibi yemek yedim. Bu da hayvanların yemek yerken hiçbir şekilde aman çatal bıçak kullanayım, kibarlık yapayım gibi bir durumu yoktur. Kafamızda bunu çağrıştırıyor. (K3)

Dediğim gibi teşbih bence istiare de çok fazla kullanılıyor, fark etmesek de bunu. İşte biri deliksiz uyduğunda mesela bebekler gibi uyuyor diyoruz. Niye o kişinin uykusunu bebeğe benzetiyoruz? Bir benzerlik kurup anlatımı güçlendiriyoruz aslında. Böyle çok fazla örnek vermek mümkün. Aslında söz sanatlarını çok kullanıyoruz da “Burada söz sanatı yaptım” diye düşünmüyoruz. Fark etmeden çok fazla bu durumu yapıyoruz. Daha fazla kullandığımı düşünmüyorum. (K4)

İşte dağ gibi ödevim var. İnek gibi çalışıyor. En çok kullandığım benzetmeler.(K12)

...Benzetmeyi çok kullanıyorum. Kişileştirme bazen, tenasüp çok fazla kullanmıyorum. Mecazımürsel bir de. (K17)

Dokuz katılımcı, günlük yaşamında değinmeceyi kullandıklarını belirtmiştir. Katılımcılar, değinmeceyi kullanırken konuşmanın gidişatına göre sözcüğün gerçek ya da mecaz anlamını kullandıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcı yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

... kinaye de özellikle atasözleri ve deyimlerde çok fazla çıkıyor. Onu da çok kullanıyorum. (K6)

...Bir şeyi dolaylı anlatmak istiyorsam kinaye kullanırım. Gerçek anlamını mı mecaz anlamını mı söylediğim belli olmayan cümleler kurarken kinaye kullanıyorum, bu da cümleyi iki türlü de çevirmeme neden oluyor. Nabza göre şerbet yani. (K12)

...Birine laf çarpıtacaksam kinayeyi kullanıyorum, onun haricinde yazılı metinlerimde kompozisyon yazarken falan kullanıyorum. (K16)

Değinmecenin katılımcılara hem gerçek hem mecaz anlamı olduğu için anlatım kolaylığı sağladığı görülmüştür. Söz sanatından yararlanarak anlatımı, konuşmanın gidişatına göre yönlendirmek önemli bir dil becerisidir.

Altı katılımcı ise günlük yaşamında kişileştirme sanatını kullandıklarını belirtmiştir. Aşağıda katılımcı yanıtından örnek sunulmuştur:

En çok kişileştirme yapıyorum. Ne bileyim. Fabllardan kalan hayvanların insan gibi davranması. Yağmur yağınca gökyüzü ağlıyor, örneği gibi. (K20)

Kişileştirme sanatı da benzetme ve konuşturma sanatları gibi öğrencilerin ilkokuldan başlayarak Türkçe derslerinde özellikle fabllar ve masallar yoluyla

öğrendikleri bir sanattır. Bu bağlamda daha çok sayıda öğrencinin bu sanatı bildiği, ancak günlük yaşamda fazlaca kullanmadıkları düşünülmektedir.

Altı katılımcı, iğneleme sanatını günlük yaşamda sıkça kullandığını belirtmiştir. İğneleme sanatını kullanan katılımcılar bu sanatı “dilin inceliklerinden yararlanmak” adına kullandıklarını belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Ben çaktırmadan laf sokma sanatını seviyorum. Farkında olmadan dilimize yerleşmiş. (K2)

Mesela ay çok zayıflamışsın(!) diyorsun aslında duba gibi olmuş. Çok keyifli oluyor anlamıyorsa. (K3)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere kimi katılımcılar söz sanatlarının çok küçük yaşlarda hiç öğrenilmeden de dilin doğal akışı içinde kullanıldığının farkındadır. Dört katılımcı konuşurmayı, üç katılımcı ad aktarmasını, üç katılımcı uygunluk sanatını, iki katılımcı güzel nedene bağlama sanatını, iki katılımcı zıtlığı, bir katılımcı anıştırmayı, bir katılımcı eğretilmeyi, bir katılımcı bilmezden gelmeyi ve bir katılımcı iki anlamlılık sanatını kullandığını belirtmiştir.

Üç katılımcı, ad aktarması sanatını günlük yaşamda kullandığını belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Ad aktarması mesela Yaşar Kemal’i okuyamayız ama kitabını okuduğumuz anlaşıyor, iki tabak yedim derken de burada sanat var. Yemeği kastediyoruz. Kullanıyoruz yani bunları. (K17)

Üç katılımcı, uygunluk sanatını günlük yaşamda kullandıklarını belirtmiştir.

Tenasübü de kullanıyorum ama çok değil, onu belki çok özümsemedim ya da beceremiyorum ama ne olduğunu biliyorum. İlginç bir şekilde de kullanmayı seviyorum. (K16)

Tablo 8’e göre güzel nedene bağlama, iki anlamlılık, anıştırma, bilmezden gelme katılımcıların günlük yaşamda en az kullandıkları söz sanatları olmuştur. Türk Dili ve Edebiyatı 9 ve 10.sınıf ders kitabındaki soru ve etkinliklerde bu sonuca paralel olarak anıştırma (*f*:5), güzel nedene bağlama (*f*:3), bilmezden gelme (*f*: 2), iki anlamlılık (*f*:1) sanatlarına yer verilmiştir.

Coşar’ın (2005) yaptığı araştırmada bütün gruplarda iki anlamlılık ve güzel nedene bağlama, öğrenciler tarafından en az bilinen söz sanatları olmuştur. Kaplan’ın (2010) yaptığı çalışmaya göre de ders kitaplarında güzel nedene bağlama ve bilmezden

gelme sanatına çok az yer verilmiş ve söz sanatlarının ders kitaplarında kullanılma oranlarının birbirlerinden farklı olduğu görülmüştür. Anıştırma sanatı, 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında (f:2), 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında (f:10), 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında ise (f:9) kere kullanılmıştır. Ders kitabına eklenen metnin türü bu farklılığın en önemli nedenidir. Araştırmacının kendi gözlem ve deneyimleri de katılımcıların güzel nedene bağlama, iki anlamlılık, anıştırma, bilmezden gelme ve örnekleme gibi daha zor öğrendikleri ve daha az kullandıkları yönündedir. Katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar araştırmacının deneyim ve gözlemleri ile öteki araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Bunun nedeni ise öğrencilerin bu sanatları ortaöğretim öncesinde öğrenmemeleridir. Sözü edilen sanatlara ilişkin açıklama ve örnekler, ortaokul ders kitaplarında yer almamaktadır. Bir başka nedeni ise bu sanatların benzetme ve kişileştirme sanatlarına göre daha soyut olmaları olabilir. Bu durumda öğretmenlerin sınıf ortamında bu sanatlara ilişkin daha çok sayıda etkinlik yapmaları, etkinliklerin ve verilen örneklerin günlük yaşamdan kopuk olmamasına dikkat etmeleri, öğretmenlerin öğrencilere özellikle bu sanatların anlama kattıklarını duyumsatıcı çalışmalar yaptırmaları gerekmektedir.

Kaplan'a (2010) göre güzel nedene bağlama sanatı, soyut düşünce kazandırmada önemlidir. Bu sanat sayesinde öğrencilerin gerçekte nedenini bildikleri bir olayı, daha güzel nedenlere bağlayıp açıklama girişiminde bulunacakları öngörülmektedir. Öğrencilerin güzel nedene bağlama sanatını önce günlük konuşmalarında, sonra da yazma uygulamalarında kullanmaları öğrencilerin zihinsel gelişimi için çok önemlidir.

İki katılımcı; güzel nedene bağlama sanatını günlük yaşamda kullandıklarını, yaşları gereği her şeyi güzel bir nedene bağlama gereksiniminden dolayı güzel nedene bağlama sanatını kullandıklarını belirtmiştir. Aşağıda katılımcı yanıtlarından örnekler sunulmuştur.

Yaşım gereği hüsnütalili çok kullanıyorum çünkü mesela hepimizin hayatında meydana gelen çeşitli olaylar oluyor. Mesela ben çok mutsuzum ya da çok mutlu, çok umutsuz gibi... Bunu da birine bağladığımda güneş senin sayende doğdu. Sen varsın diye daha güzel doğdu. Duygularımız çok hareketli yani sabit değil ki. Sen geldin diye bahar geldi. İyi bir şeyi başka bir şeye bağlıyoruz. Hâlbuki ne alakası var? Bu yüzden hüsnütalili çok kullanıyorum çünkü duygularımızı uçlarda yaşayıp bir şeylere bağlıyoruz. (K5)

Güzel nedene bağlamayı bildiğini söyleyen aynı katılımcı, iki anlamlılık sanatını da bildiğini söylemiştir. Kaplan'ın (2010) yaptığı çalışmaya göre iki anlamlılık, Türkçe ders kitaplarında hiç yer almamaktadır. İki anlamlılık ilköğretim 8. sınıf Türkçe ders

kitaplarında üç kez kullanılırken ilköğretim 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında hiç kullanılmamıştır. Bunun nedeni, iki anlamlılığın kullanılabileceği metinlere 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer verilmemiş olmasıdır. Katılımcıların genel olarak anıştırmayı bulmakta zorlandıkları, bunun nedeninin genel kültürle doğrudan ilişkisi olduğu görülmektedir. Tarihteki bir olayı, bir kişiyi bilmek için belirli bir bilgi birikimi gerekmektedir. Bu yüzden katılımcıların anıştırmayı bulmakta zorlandığı söylenebilir. Bir katılımcı anıştırma sanatını kullanarak geçmişteki olaylara gönderme yaptığını belirtmiştir.

Telmih de güzel bence geçmişte yaşanan olaylara gönderme yapıyorum. (K20)

Bir katılımcı çoğunlukla intak sanatını kullandığını belirtmiştir.

...İntak bir hikâye okurken ya da masal okurken çok karşıma çıkıyor veya bir şiir okurken. Küçükken fabllarda masalarda çok fazla hayvan, nesne falan konuşurdu. Bu bile aslında kulaktan dolma öğrendiğimizi gösteriyor, yani kulak aşinalığımız var demek istiyorum ama tabii neyi ne için kullanıyoruz sonradan öğreniyoruz. (K 6)

Katılımcıların verdiği yanıtlardan anlaşıldığı üzere katılımcıların günlük yaşantılarında en çok kullandığı söz sanatının benzetme olduğu görülmüştür. Katılımcıların günlük yaşamlarında benzetmeye sıklıkla başvurdukları ve somutlama, anlamı güzelleştirme gibi nedenlerden ötürü benzetmeyi kullanmayı seçtikleri anlaşılmıştır. Ayrıca hem ortaokul hem de lise ders kitaplarında en çok benzetmeye yer verilmiş olması katılımcıların en çok benzetmeyi bilme nedenlerinden biridir. Bazı katılımcıların günlük yaşamlarında, değinmecenin kendilerine rahatlık sağladığı için değinmeceyi sıkça kullanmayı seçtikleri görülmüştür. Katılımcılar, duruma göre tümceyi gerçek anlamda duruma göre de mecaz anlamda kullanarak konuşmanın gidişini istedikleri gibi belirlediklerini söylemişlerdir. Katılımcılar, söz sanatlarının kendilerine sağladığı kolaylıkların farkındadırlar. Katılımcıların olayları daha etkili anlatmak için ise abartmayı kullandıkları görülmüştür.

Güzel nedene bağlamayı, iki anlamlılık, anıştırma, bilmezden gelme ise soyut ve zor oldukları için katılımcıların günlük yaşamda en az kullandıkları sanatlar olmuştur. Aynı zamanda katılımcıların ortaokulda sözü edilen sanatları görmemeleri, günlük yaşamlarında bu sanatları sıkça kullanmamaları sözü edilen sanatların bilinmemesinde etkilidir. Özellikle anıştırmayı kullanabilmek için entelektüel bir birikime gereksinim duyan öğrencilerin, bu konuda eksik bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Aslan'a (2017) göre çocukların/gençlerin Türkçe ve edebiyat öğretimi ortamlarında entelektüel

bağımsızlarını besleyecek, duygularını ve düşüncelerini eğitecek çalışmalar gerçekleşmelidir. Bu durumda öğrencileri, her türlü metinle farklı sanatların olanaklarını buluşturmak öğrencilerin bakış açılarını ve yaratıcılıklarını geliştirerek birey olmalarına katkı sağlar.

Öğrencilerin söz sanatlarının bilmenin ve kullanmanın önemine ve gerekliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?

Öğrencilerin “Sizce söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli midir? Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların “Sizce söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli midir? sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 9’da sunulmuştur:

Tablo 9

Söz sanatlarının bilinmesinin önemi ve gerekliliği

Söz sanatlarının bilinmesinin önem ve gerekliliği	Toplam (f)
Söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli	16
Söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli değil	4
Toplam (f)	20

Tablo 9’a göre katılımcılar, “Söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli” (f: 16), “Söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli değil” (f:4) yanıtlarını vermiştir.

On altı katılımcı söz sanatlarının bilinmesinin önemli ve gerekli olduğunu, dört katılımcı ise söz sanatlarının bilinmesinin önemli ve gerekli olmadığını belirtmiştir. Aşağıda, söz sanatlarının önemli ve gerekli olduğunu düşünen katılımcı yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

... Dili zenginleştiriyor. O şairler ya da yazarlar, nasıl güzel yazılar yazıyor? Bu sanatları kullanarak. İnsanda güzel hisler uyandırır. Edebiyatın başvurduğu en önemli konudur bence edebi sanatlar. Dili etkin kılar. (K1)

...Anadilde önemli, sonuçta konuşurken herkes kendini dinlettirmek ister. O yüzden daha etkili konuşulması için öğrenilmesi gerekiyor bence. Karşıdakiyle daha kibar konuşabiliriz, söz sanatlarıyla ve yani daha estetik konuşuruz. Bu bizim entelektüel birikimimizi de gösterir. Yani bir dümdüz konuşan bir insan olur, bir

de sanatlı konuşan insan olur. İnsan, “Bu kişi çok okuyor, çok araştırıyor ”der. Hani çok güzel konuşuyor, bir şeyler biliyor diye düşünür. (K12)

Bence önemlidir; çünkü anlatımı daha zengin kılmak için, daha az kelimeyle daha çok şey anlatıyorsun. Dili daha iyi kullanırsın. Anlatımı monotonluktan çıkarır. Yani bir kere kendi dilini yüceltirsin. (K14)

Bence önemli ve gerekli, hatta şu ana kadar edebiyatta en çok önem verdiğim konulardan bir tanesi çünkü dili zengin kullanmamızı sağlıyor. Mesela edebiyat konularında bir dilin tarihçesi mi yoksa bu mu deseniz ben bunu tercih ederim.(K17)

...estetik duruyor, söz sanatları bir edebi metinde olmazsa olmaz, yani en önemli unsurlardan bence. Yani edebi bir şey yazılacaksa kendi diliyle daha güzel daha hoş olur eğer söz sanatları kullanırsa. Hem daha da iyi anlar şiirlerde kullanılan söz sanatlarını bir de günlük hayatta da kullanabilir. (K18)

.... Normalde öğrenmemiz gerekir. Bazı şeyleri bilerek yapmak. Bir yazı yazmamız gerekirken birine bir şeyleri daha güzel açıklama yapmak gerekirken daha mantıklı.... Mesela belki konuşmada çok yansımaz ama bir metin yazarken anlatımı daha çok güçlendireceğini ve kafamdakinin karşımdakinin kafasında daha net oturacağını bildiğim için daha çok özen gösteririm. (K2)

...dümdüz bir konuşmadansa söz sanatlarının da olduğu bir konuşma olduğunda dediğim gibi daha etkili bir konuşma olur. Karşıdaki insan bizim eğitim seviyemizin daha yüksek olduğunu düşünebilir. Ya da konuşurken daha kibar olduğumuzu, daha bilgili, kültürlü olduğumuzu düşünebilir. (K13)

Söz sanatlarının bilinmesi ve öğrenilmesi gerekli bence çünkü şöyle bir şey var. Çok monoton bir hayat yaşıyoruz. Şehir hayatı yaşadığımız herkes tarafından kabul edilen bir şey. Eve gidiyoruz, evden gidiyoruz. Hayatımızı bazen güzelleştirici şekilde imgesel şeyler bence bizi hayata daha da bağlayabilir mesela birine günaydın derken farklı bir şekilde bunu ona söylesek belki günü daha da güzel geçecek. Bir kısa filmde izlemiştim. Kör bir dilenciydi galiba önce normal bir şekilde göremiyorum diye para istiyor. Bir kartona yazıp bir de bugün çok güzel bir sabah ama ben göremiyorum yazıyor. İnsanlar, bu yazıyı daha çok fark ediyor. İşte bu dilin gücü. Orada parantez içinde ünlem koyup bugün çok güzel bir sabah dese. Bu da tariz mesela. Büyük bir gönderme. O sanatın içinde bir sürü şey var aslında. Biraz kafa yormak lazım. Kalıplardan çıkarabiliriz, cümleleri her şeyi çok düz yaşıyoruz. Cümleler üstünde düşündüğümüzü düşünmüyorum. (K5)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar söz sanatlarının bilinmesinin önemli ve gerekli olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar söz sanatları aracılığıyla tümcelere farklı anlamlar katarak yeni bir etki yaratılabileceklerinin, söz sanatları kullanılarak dilin yüceltileceğini, bu sanatların dili ve anlatımı estetikleştirdiğini, anlatımı etkili ve güzel kıldığını, söz sanatlarının tümceyi daha etkileyici kıldığını, konuşmayı zenginleştirdiğini, konuşmaya estetiklik kattığını, anlatımı tekdüzelikten çıkardığını söylemişlerdir.

Bir katılımcı, izlediği bir kısa film üzerinden dilin etkili kullanıldığında insanların yaşantısında birçok şeyin değişebileceğini söyleyerek söz sanatlarının önemini vurgularken bir başka katılımcı söz sanatlarının okulda öğretilenden çok, yaşamda kullanarak öğrenildiğine vurgu yapmıştır. Söz sanatlarını kullanan insanların genel kültür düzeylerinin yüksek olduğunu düşünen bazı katılımcılar, söz sanatlarının anlatımı daha da somutlaştırdığını ve söz sanatlarının kendilerine anlatım kolaylığı sağladığını düşünmektedir.

Söz sanatlarının önemli ve gerekli olmadığını düşünen katılımcılar, söz sanatları kullanılmadan da iletişim kurulabileceğini, herkesin söz sanatlarını iyi bilmesine gerek olmadığını, herkesin etkili konuşmanın ön planda olduğu işleri yapmayacağı için söz sanatlarını bilmelerinin önemli olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda söz sanatlarının önemli ve gerekli olmadığını düşünen katılımcılar, sınav kaygısı nedeniyle söz sanatlarını zorunluluktan öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bu durum katılımcıların söz sanatlarının dilde yarattığı estetik etkiyi ve anlatıma kattığı zenginliği fark etmediklerini göstermektedir. Bir katılımcı da günlük yaşamın sıradanlığında kullanılan dilin de sıradanlaştığını, izlediği kısa film üzerinden örnekler vererek dili etkili ve sanatlı kullanmanın ne kadar önemli olduğunu, kurulan tümcelerın üzerine düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcının verdiği yanıtın hareketle söz sanatlarını doğru ve etkili kullanarak insanlarda daha derin duygular bırakılabilir. Sözcükler sıradan kalıplardan çıkarılarak yeni ve farklı anlatımlarla buluşturulduğunda dilde daha güzel anlamlar elde edilecektir. Her şeyi hızlı tüketen bir toplum olarak günlük yaşamda da sıradan ve az tümcelerle yetinilmektedir.

Aşağıda söz sanatlarının bilinmesinin önemli ve gerekli olmadığını düşünen katılımcı yanıtlarından örnekler verilmiştir:

Bence gerekli değil çünkü zor. Her yerde kullanmak zorunda değiliz. Söz sanatları dile estetiklik katabilir ama kullanmadan da iletişim kurulabilir. (K11)

...Gerekli bulmamamın sebebi sözü gereksiz dolandırıyor gibi herkes farklı anlam çıkarabiliyor.(K15)

Aslında tam olarak bilinmesine gerek yok ...(K 19)

Gündelik hayatımızı söz sanatları kullanmadan da geçirebileceğimizi düşünüyorum. Dili çok iyi kullanmak isteyenler için önemli olabilir ama bu ülkede herkes yazar, herkes iyi hatip, iyi gazeteci, iyi edebiyat öğretmeni olmayacağına göre herkesin bilmesine gerek yok. Bizim okulda konuşmaları hep edebiyat öğretmenleri yapıyor. Yani şunu söylemeye çalışıyorum. Bu saydığım kişiler için

bence söz sanatları çok önemli, çünkü işlerinin bir parçası ama herkes için aynı şekilde önem gerektirmiyor. (K20)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar söz sanatlarını günlük yaşamda kullanmanın kolay olmadığını, bu sanatları her yerde kullanmak zorunda olmadıklarını, kullanmadan da iletişim kurulabileceklerini, ilgili kişiler dışında herkesin bilmek zorunda olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcılardan ikisi, söz sanatlarının dile estetiklik kattığını fakat söz sanatlarını kullanmadan da insanlarla iletişim kurabileceklerini belirtmiştir. Katılımcılardan bir diğeri ise dili yalnızca yazarların, gazetecilerin, konuşmacıların ve edebiyat öğretmenlerinin iyi bilmesi gerektiğini bunun dışında söz sanatlarının bilinmesinin gerekli olmadığını düşünmüştür. Eğitim sistemi içerisinde bu algı değiştirilmesi gereken önemli bir sorundur. Dili, yalnızca iletişimin ve dilin ön planda olduğu meslek sahipleri güzel kullanmamalıdır. Her birey anadilini iyi ve yetkin biçimde kullanmalı, karşısındakini daha iyi anlamak ve kendisini daha iyi anlatmak için dilin estetik biçimini de bilmeli ve kullanmalıdır. Öğrencilerin bu algısını değiştirmek için önce ailelerinde, daha sonra da okullarda oluşturulan yargının değiştirilmesi gerekir. Dilin yetkin biçimde kullanılmasının birey için önemi çocuklara duyumsatılmalıdır. Bunun yolu da çok küçük yaşlardan başlayarak çocukları yaş ve gelişim düzeylerine uygun kitaplarla buluşturmaktan geçer. Aslan'a (2019) göre çocuk edebiyatı "Duyulara seslenen anlatımlarıyla çocukların duyularını, çeşitli duygu durumlarını yaşatan anlatımlarıyla duygularını eğiten, düşüncelerini geliştiren, onları toplumsal ve evrensel değerlerle estetik bir dille buluşturan ürünlerdir" (s,20)

Öğrencilerin "Söz sanatlarını bilmek kişinin anadilini daha etkili ve güzel kullanmasını sağlar mı? Açıklayınız." Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular

On dokuz katılımcı, söz sanatları bilmenin anadilin daha etkili ve güzel kullanımında çok önemli olduğunu düşünürken bir katılımcı söz sanatlarını bilmenin kişinin anadilini daha etkili ve güzel kullanması konusunda kararsızdır. Aşağıda söz sanatlarını bilmenin kişinin anadilini daha etkili ve güzel kullanmasını sağladığını düşünen katılımcı yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Söz sanatlarını bilmek kişinin ana dilini daha etkili kullanmasına kesinlikle katkı sağlar. Söz sanatlarıyla kullandığımız zaman bir cümleyi o cümle daha etkileyici daha etkileyici ve daha kulağa güzel geliyor. (K3)

Dili zenginleştiriyor bence daha detaylı daha güzel duyulmasını sağlayarak daha iyi anlatarak dili çok zenginleştiriyor. Bir dili etkili kullanamıyorsan söz

sanatlarını da etkili kullanamazsın ve söz sanatlarını kullanabiliyorsan dili etkili kullandığında belli olur. (K7)

Sağlar bence çünkü söz dağarcığını geliştiriyor. Bir söz vardı, kelimenin sınırları sizin sınırlarınız mı? Öyle bir şey. Dil üzerine düşünmenizi de sağlar. (K8)

Tabii sağlar. Zaten hem kendimiz daha iyi kullanmış oluyoruz hem karşımızdaki zaten bunu hissediyor hocam. Etrafımızdaki çoğu insan kullanmıyor ama kullandığında da fark ediyor. Hem anlatım olarak hem anlam olarak çok fark var. Söz sanatlarını kullandığımda ya da birisi kullandığı zaman daha böyle yoğun hissediyorum o duyguyu. Yani havada kalmıyor ne demek istediğini daha derin hissediyorum. Sizin o hep söylediğiniz cümle .”Hava katran gibi ağırdı.” diyorsunuz ya hocam. Hava kapalı, hava kötü demektense böyle bir cümle kurulunca daha hissediyorum, zihnimde ya da duygularım daha fazla canlandırabiliyorum. Daha yoğun oluyor duygusal açıdan da. (K9)

Evet, bence sağlar çünkü dümdüz bir konuşmadansa söz sanatlarının da olduğu bir konuşma olduğunda dediğim gibi daha etkili bir konuşma olur. (K13)

Mutlaka olur, sonuçta öğrendiğimiz hiçbir şey boşa değil diye düşünüyorum. Hani daha etkili daha kalıcı bir profil çiziyoruz bence. Anadilimizi söz sanatları pekiştiriyor mutlaka daha zengin gösteriyor. (K16)

Evet kesinlikle. Yani dediğim gibi dili zenginleştirdiğiniz için karşımızdaki kişi daha çabuk anlar ve etkilenir. “Hasretinden prangalar eskittim.” Mesela ne güzel özlem cümlesi. Yani estetik haz insan konuşmaktan zevk alır. (K17)

Katılımcılar söz sanatlarının dili daha etkili kılarak zenginleştirdiğini, dilin ayrıntılarını, zenginliklerini ve olanaklarını yansıttığını, dil üzerine düşünülmesini sağladığını, dilimizin sınırlarının dünyamızın sınırlarını belirlediğini, sözün anlamını ve anlatımını farklı kıldığını, derinleştirdiğini, somutlaştırdığını, kalıcılaştırdığını ve yoğunlaştırdığını, anlamayı kolaylaştırdığını ve insana estetik bir haz yaşattığını belirtmektedir. Katılımcılar, havanın bunaltıcılığını anlatırken “*Hava katran gibi ağırdı.*”, özlemi anlatırken “*Hasretinden prangalar eskittim.*” örneklerini vererek bu konudaki düşüncelerini açıklamışlardır. Bu bulgu, derslerde öğrencilerin anlayabileceği ve günlük yaşamında duyduğu, bildiği örneklerle karşılaşması durumunda öğrencilerin söz sanatlarını daha kolay kullanabileceği anlamına gelmektedir.

Söz sanatlarını bilmenin kişinin anadilini daha etkili kullanmasını sağlamasından emin olmadığını söyleyen bir katılımcı söz sanatlarının sözü gereksiz yere dolandırdığını, farklı anlamlar çıkarmaya yol açabileceğini, bir şeyleri doğrudan söylemenin daha anlaşılır olduğunu belirtmiştir. Aşağıda, bu katılımcının yanıtı bulunmaktadır:

Gerekli bulmamamın sebebi sözü gereksiz dolandırıyor gibi herkes farklı anlam çıkarabiliyor. Daha güzel kullanmasını sağlar ama etkili konusunda emin değilim.

Etkili dediğimiz şey olmuyor mu? Bir insan diğer insanla iletişime geçerken ne anlatmak istediğini daha iyi anlatması. (K 15)

Katılımcının yanıtından söz sanatlarının anlama kattığı güzelliği ve derinliği duyumsamadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, bilgi vermeye ve ezber yapmaya dayalı geleneksel eğitim anlayışına bağlanabilir. Özetle söylemek gerekirse katılımcıların tamamına yakını söz sanatlarını bilmenin kişinin anadilini daha etkili ve güzel kullanmasını sağladığını düşünmektedir. Katılımcılar, söz sanatlarının kişinin iletişimini güçlendirdiğini, anadilini etkili kullandığını, sözcük dağarcığını geliştirdiğini, anlamı daha da kalıcılaştırdığını belirtmiştir. Aslan'a göre (2017) çocukta bilişsel yetilerin (bellek, algılama, öğrenme, düşünme, dikkat, değerlendirme, yargılama vb.) gelişmesinde anadilinin iyi bilinmesi çok önemlidir. Kaplan'a göre (2010) ise anlaşılması güç olan olay ya da düşüncelerin söz sanatları sayesinde daha net anlaşılabilir. Bu, bazen karışık anlamlı söz ya da sözcüklerin bir arada kullanılması ile (zıtlık), bazen nedeni gerçekte bilinen bir olayın nedeninin bilinmiyormuş gibi yapılması ile (bilmezden gelme), bazen aynı sözcüklerin farklı anlamlar içerecek biçimde sunulması ile (değinmece), kimi zaman da meydana gelen olayların abartılı bir biçimde anlatılması ile (abartma) yapılmaktadır. Türkçe öğretimindeki anlama ve anlatma eksikliklerini gidermenin en etkili yollarından biri söz sanatlarıdır.

Öğrencilerin “Bazı söz sanatları günlük yaşamda çok az kullanılmaktadır. Sizce bunlar da öğretilmeli mi? Neden?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların “Bazı söz sanatları günlük yaşamda çok az kullanılmaktadır. Sizce bunlar da öğretilmeli mi? Neden?” sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur:

Tablo 10

Günlük yaşamda az kullanılan söz sanatlarının öğretilmesi

Günlük yaşamda az kullanılan söz sanatları öğretilmeli	10
Günlük yaşamda az kullanılan söz sanatları öğretilmemeli	10
Toplam (f)	20

Tablo 10'a göre on katılımcı “Günlük yaşamda az kullanılan söz sanatları öğretilmeli”, on katılımcı da “Günlük yaşamda az kullanılan söz sanatları öğretilmemeli”

yanıtlarını vermiştir. Katılımcıların sorulan soruya eşit oranda yanıt verdikleri görülmüştür. Günlük yaşamda çok az kullanılan söz sanatlarının öğretilmesi yönünde görüş bildiren katılımcılar söz sanatlarının dile zenginlik kattığını, dili geliştirdiğini, genel kültür olarak bilinmesi gerektiğini düşünmektedir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

... herkesin bence bunları bilmesi lazım sonuçta bu dilin zenginliği, dilin bize tanıdığı olduğu bir zenginlik. Herkes kullanmak zorunda değil. Daha doğrusu kullanamaz ama genel kültür olarak bilinirse daha iyi olur bence. (K4)

Açıkçası çok fazla söz sanatı var ve ilk başta öğrenirken evet zorlanıyoruz ama eğer iyi öğretilirse bence hayatımıza daha fazla şey kazandırıp daha da farklılaştıracağına ben inanıyorum. (K5)

Bence öğretilmeli söz sanatı. Dilimizi geliştiren şeyler, o yüzden kesinlikle geliştirilmeli. İnsanlar kullanmasa bile kesinlikle öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum. (K8)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar söz sanatlarını günlük yaşamda az kullanılsalar bile dile zenginlik kattığı, genel kültür olarak bizi zenginleştirdiği, yaşamımıza çok şey katacağı ve yaşamımızı farklılaştıracağı, dilimizi geliştireceği gerekçeleriyle öğretilmelidir. Kimi katılımcılar da sınavda çıkacağı gerekçesiyle günlük yaşamda az kullanılan sanatların bile öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir:

Aman ne olur ne olmaz. Değişen sınav sisteminde çıkar falan o yüzden ismen bilelim. (K9)

... mecbur öğrenmeliyiz. Hem akademik olarak sınavlarda vs bizi çok zorluyor hem de günlük hayatta zaten o kadar kullanmadığımız bir şey. Sürekli sınav değişiyor, çıkacaksa mecbur öğrenmeliyiz. (K16)

Katılımcıların verdiği yanıtlardan hareketle sürekli değişen sınav sisteminden ötürü katılımcılar, konuyu gerekli bulmasa da az kullanılan söz sanatlarını öğrenmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu durum ülkemizin sınav gerçekliğinin öğrencilere küçük bir yansımasıdır. Değişen sınavlarla birlikte sınav içerikleri (eklenen, çıkarılan yeni konular) öğrencilerin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Katılımcılar, az karşılaştıkları bir konu bile olsa sınavda çıkabilme olasılığı yüzünden -istemedikleri halde- az kullanılan söz sanatlarını bile öğrenmek zorunda hissetmektedirler.

Günlük yaşamda çok az kullanılan söz sanatlarının öğretilmesinin gereksiz olduğunu belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Aşağıda bu katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Kullanmam. Gündelik yaşantımı çok etkileyeceğini düşünmüyorum. (K2)

Yani günlük hayatta kullanmadığımız şeyleri bilmiyorum bazen bana çok detay geliyor bazı şeyler. Böyle çok detaya iniyormuşuz gibi geliyor, o yüzden kararsızım o kısmında. O yüzden bence kullanmıyorsak öğrenmesek daha iyi. (K7)

...o kadar da günlük yaşamda değer vermiyoruz biz öğrenciler. Bence hepsini öğrenmemeliyiz. (K17)

... Günlük konuşmada çok ağır söz sanatlı konuşup işimizi zorlaştırmaya gerek yok. (K19)

Günlük yaşamda kullanmadığımız sanatların öğretilmesinin gereksiz olduğunu düşünüyorum. Ekstra yük gibi. Kullanmıyorsak niye yani niye öğreniyoruz onu çok anlamıyorum ben. O yüzden öğretilmemeli. (K20)

Katılımcılar, söz sanatlarını zor öğrendiklerini bir de kullanılmayan sanatları öğrenmenin gereksiz olduğunu aktarmıştır. Katılımcılar, günlük yaşamda çok az kullanılan sanatların; öğretilmesini gerekli bulmadıklarını, günlük konuşmada söz sanatlarını bilmeye gerek olmadığını, söz sanatlarının anlamayı zorlaştırdığını ve kendilerine yük olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, günlük dilde az kullanılan söz sanatların öğretimini gereksiz bulmakta; bu nedenle bu sanatları öğrenmek istemediklerini belirtmektedir.

Bir katılımcı, günlük yaşamda çok az kullanılan söz sanatlarının Arapça adlarından dolayı öğretilmemesi gerektiğini savunmuştur. Aşağıda bu katılımcının yanıtı sunulmuştur:

Aslında hepsinin öğretilmesi gerekmiyor çünkü bazıları böyle daha çok Osmanlıca ya da Arapça şeklinde daha eski zamana kaldığı için hepsinin bilinmesinin gerektiğini düşünmüyorum. Zorlanıyoruz, öğrenirken de isimlerinden dolayı. (K11)

Öteki soruların yanıtlarında da katılımcıların bu konuya değindikleri, sanatları Arapça adlarıyla daha zor öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bu durumda söz sanatlarının öğretim ortamlarında Türkçe adlarıyla da öğretilmesinin öğrencinin bu sanatları öğrenmesini kolaylaştıracağı söylenebilir.

Katılımcı yanıtlarından da anlaşılacağı üzere on katılımcı günlük yaşamda çok az kullanılan bazı söz sanatlarının öğretilmesi gerektiğini düşünürken on katılımcı ise bu sanatların öğretilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Günlük yaşamda çok az kullanılan bazı söz sanatlarının öğretilmesi gerektiğini düşünen katılımcılar, çok az kullanılan söz sanatlarının dile zenginlik kattığını, genel kültürü artırdığını, kitaplarda kullanıldığı için

bilinmesi gerektiğini düşünmektedir. Aynı zamanda katılımcı yanıtlarından katılımcıların sınav kaygısı taşıdıkları da görülmüştür. Günlük yaşamda çok az kullanılan bazı söz sanatlarının öğretilmesi gerektiğini düşünmeyen katılımcılar ise az kullanılan söz sanatlarının tümceyi anlamayı zorlaştırdığı, Arapça adlarını nedeniyle kavramayı zorlaştırdığı ve söz sanatlarının kullanımına gerek olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların günlük yaşamlarında yer almayan sanatları daha zor öğrendikleri ya da öğrenmek istememesi dikkat çeken bir yanittir. Katılımcılar yaşamlarında karşılığı olmayan söz sanatlarını öğrenmek istememiştir.

Dilin yazınsal kullanımlarının birer ürünü olan söz sanatlarını duygularımızı, düşlerimizi, düşüncelerimizi daha etkili, çarpıcı, güçlü, güzel ve sanatlı anlatabilmek; başka bir deyişle söze güzellik, renklilik, canlılık, çokyönlülük, incelik, anlam değeri ve derinliği katmak, bellekte yeni imge ve tasarımlar oluşturmak, daha az sözcükle söylenmek isteneni daha vurgulu ve etkileyici bir biçimde anlatmak amacıyla kullanırız.” Oysa verdikleri yanıtlar öğrencilerin bu sanatların işlevlerini ve anlatıma katkılarını anlayamadıklarını göstermektedir. Bu sonuç da yine ezbere ve bilgi yüklemeye dayalı öğretim anlayışına bağlanabilir (Aslan vd. 2018)

“Öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi ortamlarındaki söz sanatları öğretiminin niteliğine dönük görüşleri nelerdir?”

Öğrencilerin “Okuldaki söz sanatları öğretimi konusunda neler düşünüyorsunuz?

Etkili bir şekilde öğrendiğinizi düşünüyor musunuz?” Sorusuna Verdikleri

Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların tamamı öğretim ortamındaki söz sanatları öğretimini yeterli ve amaca uygun bulduklarını belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Bize bayağı iyi öğretilmişti çünkü bayağı üstünde durmuştuk. Her bir söz sanatı için ayrı bir şiir incelemiştik. O yüzden çok iyi öğrendik, hala aklımda. Ben çok güzel öğrendiğimi düşünüyorum. (K4)

Bu kadar edebiyatı seven ve edebiyatı sevdirmeye çalışan bir öğretmenle karşılaşmamıştım. Mesela güne şiirle başlayıp şiirle bitirmek veya kullandığı kelimeler arasında edebi şekilde yapıp bize daha iyi bir aktarma yapması çok daha güzel oluyor. Yani şunu demek istiyorum, biz öğretmenleri ister istemez örnek alıyoruz ve bize öğrettikleri şeyleri “Bakalım kullanıyorlar mı?” diye dikkat ediyoruz. Hocamızın konuşmasında da söz sanatlarını kullandığını görüyorum.

İster istemez kulak aşinalığımız oluyor. “Aa burada şunu yapmış.” diyoruz o zaman. (K5)

...Bir şiir gördüğümde en azından ne olduğunu, sanat kullanıp kullanılmadığını söyleyebilirim ben. Ayırt edebiliyorum metinler üzerinden. Farkındalığım arttı. (K9)

...Derste örnekler üzerinden anlatıldı genelde, tanımdan çok örnek yaptık ve özellikle şekil aklımızda kalsın diye bize belirli örnekleri durmadan verdi hocamız. Bazı dizeler aklıma geliyor. Nazım Hikmet’in “Kerem gibi” şiiri gibi. Teşbih, telmih deyince aklıma bu şiir geliyor. Şiirde yok yok. Ben bir şiire bakarken farklı bakıyorum artık. O yüzden ne olduğunu hatırlamasak bile örnek aklımıza geliyor, burada ne olmuştu. Niye buna böyle diyoruz şeklinde. Hatırlanması kolay oluyor. (K12)

Söz sanatlarını, hocamız çok önemsemişti. Dilin zenginliği, ne kadar çok içselleştirirseniz dilin arka sokaklarını keşfedersiniz demişti... (K20)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar öğretim ortamında söz sanatlarını yeterince iyi öğrendiklerini, bu konuda farkındalıklarının arttığını belirtmişlerdir. Öğretmenin konuyu dilini anlayabildikleri metinler üzerinden örneklerle anlatması, konu üzerinde yeterince durması, çokça alıştırma ve uygulama çalışması yaptırması, öğretmenin model alınması ve öğretmen dönütü katılımcıların önemseydiği konular olmuştur. Söz sanatlarını öğreten öğretmenin konuşmasında söz sanatlarını kullanması, öğrenciler için olumlu bir pekiştirici olmakta ve öğrencileri söz sanatlarını kullanmaya yönlendirmektedir. Öğretmenin öğrettiği konuyu öğrencilere sık sık uygulamalarla yineletmesi ve kendisinin de kullanması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kimi katılımcılar öğretimin ezber yaptırmaya yönelik değil de etkinliklere dayalı yapılmasını istemektedir. Ayrıca, söz sanatlarını Türkçe adlarıyla daha kolay öğrenebileceklerini, bu sanatları Arapça adlarıyla öğrenmenin onlara zor geldiğini ve hiçbir şey katmayacağını belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Şöyle ben öğrenebildim fakat biraz ezbere dayalı olması bu Arapça kökenli isimleri biraz zorluyor. Türkçeleşmesi bence daha hoş olur. Neden Türkçe dururken Arapça? (K2)

... söz sanatları ezberle öğretilemez. (K5)

Söz sanatları ezbere dayalı bir konu gibi geliyor ... (K17)

Daha çok ezbere dayalı olduğu için aktiviteli olsaydı daha iyi olurdu. (K19)

Dil ve edebiyat öğretimi ortamlarında bilgi yüklemeye ve ezbere dayalı bir anlayış değil, uygulama yapmaya ve beceri kazandırmaya dayalı bir yaklaşım benimsenmelidir. Kurudayıoğlu'na (2011) göre edebiyat dersi yalnızca bir ezber dersi olmamalıdır. Öğrencilerin yaratıcılıkları öğretmenler tarafından geliştirmelidir. Gençlerin yaşama farklı noktalarda bakabilmeleri sağlanmalıdır. Aslan'a (2017) göre öğrencilerin ezber yapmaları değil, bilgileri yaşamla ilişkilendirerek öğrenmeleri ve içselleştirmeleri sağlanmalıdır. Eğer öğrenciler, söz sanatlarını ezberle bağdaştırırsa bu konu yalnızca sınavlarda başarılı olabilmek için öğrenilecek ve öğrenciler günlük yaşamlarında söz sanatlarını kullanma gereksinimi duymayacaktır. Günümüz Türk Dili ve Edebiyatı dersi amaçlarında ezberci sisteme yer yoktur. Türk Dili ve Edebiyatı programı üst bilişsel becerilerin kullanımına yönlendiren, sağlam ve önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmiş, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, öteki disiplinlerle ve günlük yaşamla beceriler, değerler ve yetkinlikler çevresinde bütünleşen amaçlar belirlemiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018).

Katılımcılardan bazıları da derste öğrendiklerinin yeterli olduğunu; ancak söz sanatlarını yeterince tekrar etmedikleri ve günlük konuşmalarında kullanmadıkları için unuttuklarını belirtmişlerdir. Aşağıda öğrencilerin yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Bizim dersimiz adına yeterli olduğunu düşünüyorum. Fazla tekrar etmediğim için unutuyorum. Günlük yaşantımda da yer almıyor, yani çok sık kullanıyorum diyemem. (K11)

Okulda iyi öğretiliyor ama ben yeterince benimsediğimi düşünmüyorum. Öğreniyorum mesela sınavda da karşıma çıkınca yapıyorum ama günlük hayatıma pek geçirmediğimi düşünüyorum. Sadece okul için öğreniyorum, yani kalıcı bir öğrenme değil. Günü kurtarıyorum. Sosyal hayatımda söz sanatlarının yeri yok. Pek benimseyemiyorum herhalde, günlük dilime yerleştiremiyorum. Daha basit konuşmayı tercih ediyorum. Bir metin incelemesi için evet yeterlidir ama günlük yaşamıma geçirirken pek yeterli kalmıyor. (K13)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar, söz sanatlarını örneklerle ve uygulamalar yoluyla yeterince tekrar etmedikleri, günlük yaşamlarında kullanmadıkları için etkili bir şekilde öğrenemediklerini belirtmişlerdir. Başka bir deyişle katılımcılar, söz sanatlarını günlük iletişimlerinde kullanmadıkları için söz sanatlarını içselleştiremediklerini, söz sanatlarını kullanmayı alışkanlık haline getiremediklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcılar için söz sanatları yalnızca derste öğretilen bir konu olarak kalmıştır. Öğrencilerin söz sanatlarını daha etkili bir şekilde öğrenebilmeleri için sanatların anlama ve anlatıma kattığı değerın duyumsatılması gerekmektedir. Kaplan'a

(2010) göre söz sanatları yalnız sınıf ortamında değil, günlük yaşamda da yoğun biçimde kullanılmaktadır. Söz sanatlarının kullanımı ilköğretim döneminde de öğrenciler için münazara, şiir ve kompozisyon yazma gibi çeşitli yarışmalar düzenlenerek canlı tutulabilir. Ayrıca bu tür yarışmaların sonunda ödül olması, öğrencileri söz sanatları öğrenimi konusunda güdüleyecektir. Aslan (2017)'in da belirttiği gibi öğretim; metinden ve bağlamdan kopuk, ezbere, kurallar bütünü biçiminde olmamalı, uygulamalarla pekiştirilmelidir.

Öğrencilerin “Söz sanatlarını daha etkili bir biçimde nasıl öğreneceğinizi düşünüyorsunuz? Öğrenmeniz için neler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?”

Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular

Sorulan iki soru birbirine yakın olduğu için katılımcılar, soruları iç içe yanıtlamışlardır. Söz sanatlarını daha etkili bir biçimde öğrenmek için yedi katılımcı, “eğlenceli ve yaratıcı etkinlikler olması gerektiği”; beş katılımcı, “günlük yaşamından örnekler verilmesi gerektiği”; dört katılımcı, “daha çok örnek ve kitapla karşılaşmaları gerektiği”; iki katılımcı da “daha çok soru çözülmesi gerektiği” ,iki katılımcı “ daha çok metin olması gerektiği” yanıtını vermişlerdir.

Aşağıda, söz sanatlarının eğlenceli bir biçimde öğretilmesi durumunda daha etkili öğrenebileceklerini düşünen katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

...söz sanatlarını işlerken çoğumuz sıkılmıştık çünkü zordu kafamıza tam oturmuyordu isimleri. Daha eğlenceli dersler yapılarak kafamızda oturtulabilir. Mesela internet üzerinden bir oyun açılabilir, orada bilmeye çalışarak kendimizle yarışarak falan anlamaya çalışabiliriz. (K7)

... Ufak oyunlar oynatılabilir. Sonuçta biz lise öğrencisiyiz, bir bakıma çocuğuz. Benim en çok aklımda “ad aktarması” kalmıştı çünkü siz burada onun üstünden ufak bir şaka yapmıştınız. Biraz böyle oyunlaştırılabilir. Daha eğlenceli etkinliklerle daha keyifli hale gelebilir. (K17)

Ben eğitimde genel olarak ezbere karşıyım, o yüzden söz sanatlarını da öğretirken ezber olmamalı. Eğlenceli, yaratıcı etkinlikler olabilir. Öğrenirken eğlenirsek aklımızda daha iyi kalacağını düşünüyorum. (K 20)

Yanıtlardan da görüleceği üzere katılımcılar, söz sanatlarını ezbere bilgiler yoluyla değil, eğlenceli bir anlayışla, oyunlarla, yaratıcı ve akılda kalacak etkinliklerle öğrenmek istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, söz sanatlarını öğrenirken çok sıkıldıklarını, ezbere ve tekdüze öğretime karşı olduklarını ve bu yüzden yapılacak etkinliklerin keyifli hale getirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Derste öğrenirken

eğlenmek istemek, katılımcıların yalnızca söz sanatları için değil edebiyatın bütün konuları için beklediği bir durumdur. Söz sanatlarının oyunlarla, etkinliklerle anlatılıp öğretilmesi öğrencilerin dikkati ve ilgisini konuya daha fazla çekecektir.

Okuduğunu/dinlediğini tam ve doğru anlayan, kendini doğru ve etkili anlatan, okuma kültürü edinmiş, düşünme becerileri gelişmiş, yaratıcı, bireyleşme sürecini tamamlamış kişiler yetiştirmek çağdaş dil ve edebiyat öğretiminin ulaşmak durumunda olduğu en önemli amaçlar arasındadır. Öğretmenler, dil ve edebiyat öğretimi ortamlarını çağdaş öğrenme-öğretme yaklaşımlarına uygun bir anlayışla biçimlendirmelidir. Bununla birlikte bu ortamlarda daha çok ezbere ve bilgi aktarmaya dönük öğretim anlayışının yürütüldüğü, öğretimin edebiyat tarihi bilgisine indirildiği bilinmektedir (Aslan, 2017:2).

Katılımcıların yanıtlarından da bu sonuç çıkmaktadır. Bu durumda öğretimin eğlenceli ve yaratıcı bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sınıf içerisinde öğrenci gerçekliğine uygun eğlenceli etkinlikler tasarlanarak öğrenciye söz sanatlarının derinlikleri sezdirilebilir. Türk Dili ve Edebiyatı dersi yaşamın içinden bir ders olduğu için yaşamın deneyimlendiği, yaşama dair durumların tartışıldığı, öğrencinin ilgisini çekecek etkinlikler eşliğinde işlenmelidir. Böylece öğrenciler Türk Dili ve Edebiyatı dersinde işlenen söz sanatlarını yaşamdan ayrı düşünmeyecek, söz sanatları sayesinde daha duyarlı olacaklardır.

Bazı katılımcılar söz sanatlarını günlük yaşamlarından örneklerle daha etkili bir biçimde öğrenebileceklerini düşündüklerini belirtmiştir. Aşağıda öğrenci yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Günlük yaşamımdan örneklendirme yapıldığında benim daha çok aklımda kalır. Mesela herkesten kendi yaşantısından bir olayı, çeşitli söz sanatlarını kullanarak anlatması istenebilir. Belki gündelik yaşantısını, kendini örnek göstererek sürekli onu hatırlayabilir. (K2)

...günlük hayata söz sanatlarını sığdırmak öğrenmemizi daha bir etkili kılıyor veya konuşma içerisinde söz sanatlarını koyarak o konuşmayı şekillendirmek iyi oluyor. Açıkçası sınıfta veya çeşitli yerlerde çalışmalar yapabiliriz. Söz sanatlarıyla ilgili cümleler kurabiliriz. Arkadaşlarımızla bunu paylaşabiliriz. Grup çalışması etkinlikleri yapılabilir. Bu şekilde daha kalıcı olabilir diye düşünüyorum. (K5)

...Günlük yaşamda daha fazla kullanarak. (K9)

Basit şeyleri anlatırken de söz sanatlarını kullanmayı öğrenebiliriz. Aslında üst düzey değil basit cümlelerle de öğrenebiliriz. Mesela derste ikili gruplar olur karşılıklı günlük basit olayları anlatırken söz sanatları kullanılmaya çalışılabilir. Çok basit bir olay anlatılacak. Bugün yaptıklarımız mesela okula gittim, şunları yaptım sonra eve geldim yemek yedim gibi. Bunları anlatırken de söz sanatları

kullanabiliriz. Günlük hayatta nerede kullanacağım sorusu yüzünden öğrenemiyorum. (K13)

Katılımcı yanıtlarına göre derslerde günlük yaşamdan örnekler verilmesi grup çalışması etkinlikleri yapılarak söz sanatlarının kullanılma oranının artırılması, günlük yaşamda basit tümcelerle söz sanatları kullanımına yönelik uygulamaların artırılması söz sanatlarının daha iyi öğrenilmesine yardımcı olacaktır. Katılımcılar, günlük yaşamlarında söz sanatlarını daha fazla kullanmak istemektedir. Aslan'a (2017) göre "Dil ve edebiyat öğretimi ortamlarında elbette dil ve edebiyat öğretiminin bütün boyutlarına ilişkin kuramsal bilgilerin de verilmesi gerekir; ancak tek ve temel kaygı kuramsal bilgiler vermek ve öğrencilerden bu bilgileri ezberlemelerini istemek olmamalı, onların bu bilgileri içselleştirerek ve yaşamla ilişkilendirerek öğrenmeleri sağlanmalıdır."

Bu gerçekten hareketle derste izletilen reklamlar, kısa filmler, reklam sloganları ve yapılan drama çalışmaları öğrencilerin söz sanatlarını içselleştirmeleri ve kullanabilmeleri açısından son derece önemlidir. Bu tür etkinlikler sayesinde öğrencilerin günlük yaşantılarına doğrudan temas edilebilecek ve öğrenciler söz sanatları ile daha kolay bağ kurulabilecektir.

Çınar ve Karahan'ın (2009) reklam dilinde kullanılan edebi sanatlar adlı çalışmasına göre reklam ve slogan dilinde söz sanatlarının çok önemli bir yeri vardır. Zengin bir dil olan Türkçe, bir ürün reklamı için ihtiyaç duyulan bütün sözcük alt yapısına sahiptir. Reklam dili; insanları etkilemek, insanların ilgilerini çekebilmek için yaratıcılığını kullanmaktadır. Söz sanatlarından çokça faydalanan sözlü yazılı ve görsel basında kullanılan bu yaratıcı anlatımlar, şiirsel ve sanatsal bir biçimle dile getirilmektedir. Böylece reklamların içinde ne kadar derin anlam sırlarının gizlendiği önemli bir gerçektir. Reklam dilinde yer verilen söz sanatları, insanların zihninde ve düşlerinde adeta ürüne yeniden can vermiş ve anlamı ve anlatımı güçlendirmiştir. Söz sanatları sayesinde bazı reklamlar yıllar geçse de sloganları hala hatırlanmaktadır. Arseven, Konür ve Yavuzkılıç'ın (2017) ortaöğretim Türk edebiyatı dersi öğretim programı amaçlarını öğretmenlere yönelttiği sorularla incelediği çalışmasında öğretmenler derslerde izletilen kısa film ve drama uygulamalarının öğrencilerin dil öğrenimini geliştirdiğini belirtmişlerdir. Drama etkinlikleri ve kısa filmler, öğrencilerin kurgu yapabilmesine, öğrencilerin kendini açıklayabilme yetisini geliştirmesine ve işlenen konuyu kalıcı hale getirmesine katkı sağlamaktadır. Coşar'a (2005) göre ise söz sanatları öğretiminde değişik araç-gereçleri kullanan öğretmenlerin konuyu daha etkili

biçimde öğretebileceği belirtilmiştir. Söz sanatları öğretiminde karikatür etkili araç gereçlerden biridir. Popüler kültür ürünlerinden (şarkı sözleri, reklam metinleri vb.) yararlanmak söz sanatlarını ve önemini öğretirken öğretmenler için dersi ve konuyu daha kalıcı ve eğlenceli hale getirebilir.

Söz sanatlarını daha çok metinle karşılaştıkça etkili bir biçimde öğrenebileceklerini düşünen bazı katılımcılar ise metinlerdeki söz sanatlarıyla daha çok karşılaştıkça söz sanatlarını daha iyi öğrenebileceklerini belirtmişlerdir. Aşağıda öğrenci yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Daha çok metin inceleyerek öğrenebiliriz bence. Öğreniyoruz ama tadımlık gibi. Yani çok kalıcı öğrenme olmuyor. Daha fazla örnek görürsek daha net öğreneceğimizi düşünüyorum. Öğrenmek için çok sayıda metin inceleyebiliriz hocalarımızla beraber. Metin inceledikçe gözümüz de alışacaktır. (K8)

...Daha fazla metinle karşılaşabiliriz. Daha fazla örnek olursa anlaşılır olur. (K14)

Yanıtlardan hareketle katılımcıların daha çok metinle karşılaşmak istemesi ders kitaplarında söz sanatlarına yönelik metinlerin yetersizliğini göstermektedir. Daha fazla metinle karşılaşan öğrenciler, söz sanatlarını daha kolay bulup anlamlandırarak ve içselleştirebilecektir. Özbay'a (2002) göre ders kitaplarındaki metin seçimi oldukça önemlidir. Türkçe dersleri için metinlerin, en temel araç olduğu söylenebilir. İspiroğlu'na (2002) göre ise öğrencilerin düzeylerine uygun ilgi çekici yazınsal ve öğretici metinlerle birlikte öğrenciler yaratıcı ve eleştirel düşünerek dil becerilerini geliştirebilirler.

Dil ve edebiyat öğretiminde metin seçimi büyük bir titizlik gerektirir. Öğretmenler öğrencilerini hem öğretimin ve dersin amaçlarına hem de çocuğun yaş ve gelişim düzeyine, ilgi ve beğenisine, gereksinim ve yaşantısına uygun, türünün en iyi örnekleri olan farklı türdeki metinlerle buluşturmalı; derslerini bu metinler eşliğinde yürütmelidir... Öğretmenin çocuklarda dil duyarlılığını oluşturabilmek, öğrencilerin kendi dillerinin güzelliklerini ve olanaklarını görüp öğrenmesini, böylece dilini takdir etmesini sağlayabilmek için model olarak kendisinin de Türkçe sözcükler kullanması ve ders ortamlarında Türkçenin tüm olanaklarını, eğilim, incelik ve zenginliklerini yansıtan, gücünü somutlayan metinler kullanması gerekir (Aslan, 2017: 5).

Özetle, katılımcılar daha çok sayıda metin üzerinde söz sanatlarının metne kattığı anlamı duyumsatma çalışmaları yapılmasının daha yararlı olacağını belirtmişlerdir. Kimi katılımcılar söz sanatlarını çoktan seçmeli sınavlar yoluyla daha etkili bir biçimde

öğrenebileceklerini düşündüklerini belirtmiştir. Aşağıda öğrenci yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Bol test, bol soru görerek. Test önemli. (K16)

Daha çok pratik yapılmalı, test çözülmeli. (K19)

Yanıtlardan katılımcıların ülkemiz gerçeği olan sınav sisteminin çoktan seçmeli sınav odaklı olması nedeniyle söz sanatlarına yönelik daha fazla test ile karşılaşmak istedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum aslında öğrencilerin gerçek isteği olmayıp var olan sınav sistemi için kaygılarının olduğunu göstermektedir. Sınav, önemli bir gerçektir fakat sınava duyulan kaygı ve sınav şekli bazı katılımcıların söz sanatlarının anlatıma katkısını içselleştirip öğrenmesini engellemektedir. Oysa katılımcılara söz sanatlarının metne kattığı anlamı duyumsatıcı çalışmalar yapılsa zaten kaygılanmalarına gerek kalmadığının konuyu öğrenecekler ve sınavda daha başarılı olacaklarını görecektir. Söz sanatlarını içselleştiren ve yaşamlarına yayan öğrenciler için Hilmi Yavuz'un annesine duyduğu sevgiyi tarif ederken söylediği “*Annem, çiçek işlemeli bir lambaydı.*” dizesi ya da Turgut Uyar'ın sevdiği kadına duyduğu hisleri anlattığı “*Bir bozuk saattir yüreğim hep sende durur*” dizesi daha da anlam kazanacak. Öğrenciler, yaşama daha duyarlı bakabilecek, Türkçenin derin ve eşsiz güzelliğini sözde değil, gerçekte yaşayacaklardır.

Öğrencilerin “Söz sanatları öğretimi konusunda ders kitaplarındaki açıklamaları, örnekleri ve etkinlikleri yeterli ve anlaşılır buluyor musunuz? Açıklayınız.” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin Bulgular

Katılımcılardan on dokuzu ders kitaplarını açıklamalar ve örnekler bakımından yeterli bulmamaktadır. Katılımcılar çoğunlukla ders kitaplarındaki örnekleri ve açıklamaları yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Açıklamalar ve örnekler bence yeterli değil, çok incelemedim ama gözle görülür bir şekilde örnekler yetersiz. Yani bazen çok karışık oluyor ve düzenli olmuyor gerçekten. İki çok benzeyen sanatı yan yana veriyor. Çok net ayırt edici örnekler yok. Arada kalıyoruz. (K4)

Ders kitabında çok az örnek verilmiş sadece bir örnek verilmiş. Hatta örnek verilmeyen söz sanatları bile vardı ki verilen örneklerin bazılarının hangi şiirden alındığı yazılmamış veya şiirin neresinde söz sanatı geçmiş söylememiş. Bu konu ile yeni karşılaşılan biri tam ayırt edemez. Ayırt edici ve sağlam örnekler yok. (K6)

...Tanım iyi ama örnek yok. Sadece açıklamalarla dolu bir kitabı okutamazsınız. Bizler daha çok örneklerden anlıyoruz. Kitap şöyle iyileştirilebilirdi. Şiirde zorlanan öğrenciler var benim gibi ya da düz yazıda. Zorlananlar var, hepsi için daha kalın bir kitap hazırlanıp mesela daha çok örnek hazırlanabilir. (K7)

Genellikle ders kitabı açıklamaya ağırlık veriyor. Hani mesela tariz, dokundurma sanatı iğneleme sanatıdır diyor. Bir tane örnek verip geçiyor ya da iki tane ve alıştırmalar genelde açıklama üzerine gidiyor ama örnek daha çok olmalı bence. Örnekler çok yetersiz. (K12)

Hep klasik örnek. Ben ders kitabında daha değişik renkli bir kitap isterim. En azından MEB bize farklı örnekleri gösterebilirdi. Farklı değil hep tek düze. Örnekler farklı olsaydı. Bazı örnekler o söz sanatı için çok uygun olmuyor veya siz anlayamıyorsunuz o sırada. Biraz daha açıklayıcı olabilir. (K15)

Kesinlikle üç dört sayfa falan ayrılmıştı bizim kitabımızda. Bu ne kadar yeterli tartışılır. Hatta daha az bile olabilir. Yani örneklerin çeşitliliği açıklamaların çokluğu daha iyi bir şekilde olursa eğer biz daha iyi anlarız daha iyi etkinlikler olabilir. (K17)

Konu üç sayfa falan işlenmişti. Örnekleri tanımları iyi de çok az örnek var. Çok az örnek var ve çok sanat var. Hem açıklasınlar hem de bol bol örnek versinler. Ne kadar fazla örnek görürsek o kadar daha iyi anlarız konuyu. (K18)

Ders kitabı çok dolandırmış, net olmalıydı bence metinlerde örneklerle gösterebilirdi. Kısa kısa anlatılmış, örnekler çok azdı. Benim evdeki konu anlatımlı kitabım vardı. Ona baktım. (K19)

Ders kitabının hali bizi kitaptan uzaklaştırıyor. Hazırlayanlar çok özensiz. Yazılmış olmak için bir kitap yazılmış, daha özenli davranabilirlerdi. Kitaptaki açıklamalar yeterli değildir. Ya da şöyle söyleyeyim her yerde görebileceğimiz örnekler vardır kitapta. Daha özgün açıklamalar olabilir. (K20)

Katılımcıların yanıtlarına göre katılımcıların büyük bir bölümü ders kitabında yetersiz, niteliksiz ve özgün olmayan örnekler olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar, ders kitabında ağırlıklı olarak açıklamaların olduğunu, kitabı hazırlayanların daha çok açıklamalar üzerinde durduğunu, örneklerin çok az ve karışık olduğunu, örnekler üzerinde neredeyse hiç durulmadığını, ayırt edici örneklerin olmadığını, bazı sanatlara ilişkin örneklerin verilmediğini ve verilen metinlerin açıklamalarının yapılmadığını, tüm bu nedenlerle öğretmenin yardımına daha çok gereksinim duyduklarını düşünmektedirler. Bu durumda ders kitaplarında daha çok ve öğrencilerin dilini daha rahat anlayabilecekleri örneklere yer verilmesi gerekmektedir. Söz sanatları öğretiminde birden fazla örnekle karşılaşmak ve bu örneklerde metne kattığı anlamı duyumsatıcı/sezdirici çalışmalar yaptırmak öğrencilere söz sanatlarına yönelik daha çok uygulama yapma şansı

sağlayacaktır. Ders kitaplarında daha nitelikli daha özgün örneklerle karşılaşan öğrenciler söz sanatlarının kullanımını, tümceye kattığı anlamı daha kolay anlayabileceklerdir.

Katılımcıların yanıtlarına göre ders kitabında yer alan söz sanatları konusunun yeterince iyi örnekler üzerinden anlatılmaması nedeniyle öğretmen yardımı ile ders kitabının anlaşılır kılındığı belirtilmiştir. Bu durum öğretmen yardımı olmadan ders kitabının ne kadar işlevsiz olduğunu, ders kitabının yetersizliği nedeniyle öğretmene düşen görevin arttığını, öğretmenin derse gelirken ders kitabı dışında farklı örnekler bularak sınıfa getirmesi gerektiğini göstermektedir. Arseven vd.'nin (2017) yaptığı çalışmada edebiyat öğretmenlerinin büyük bir kısmı, edebiyat dersi öğretim programı amaçlarının gerçekleştirilmesinde en önemli öğenin öğretmenlerin bireysel çabası olduğunu belirtmiştir. Ders kitaplarının yetersiz olması da bu çabanın daha fazla olmasını gerektirmektedir.

Kimi katılımcılar ders kitaplarındaki etkinliklerin yetersizliğine değinmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

...Kitaplar çok boş. Sadece metinden bulup örnekleri yazmak yeterli değil. Etkinlik çok az. Ders kitapları dediğim gibi etkinlik tasarlamamış bile. Elimizde tam her şeyin olduğu bir kaynak olmalı. Kolay etkinlik olamamalı ders kitaplarında, kolay soru. (K1)

...Etkinlik açısından da biraz daha fazla olabilir. Öğrettiği şeyi doğru şeylerle ölçüyor bu bakımdan yetersiz. (K16)

Katılımcıların görüşlerinden ders kitaplarında etkinliklerin çok az olduğu ve olan etkinliklerin de yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinlikler söz sanatlarını ve söz sanatlarındaki anlam ilgisini öğrencilere kavratmada yetersizdir. Aslan vd.'nin (2018) yaptığı araştırmaya göre 5. sınıftan 8. sınıfa kadar olan Türkçe ders kitaplarındaki söz sanatlarıyla ilgili soru ve etkinliklerin 37'si öğrencinin dilin olanaklarını metne kattığı anlamları fark etmesine katkı sağlayacak nitelikte iken 138'i yalnızca söz sanatlarını buldurmaya yöneliktir. 9. ve 10.sınıf ders kitaplarında ise söz sanatlarıyla ilgili soru ve etkinliklerin 17'si öğrencinin dilin olanaklarını metne kattığı anlamları fark etmesine katkı sağlayacak nitelikte iken 32'si yalnızca söz sanatlarını buldurmaya yöneliktir. Bu durum da ders kitaplarındaki söz sanatları etkinliklerinin öğrencilerin zihinsel düzeylerine uygun olmadığını ve kalıcı anlama gerçekleştiremediklerini gösterir. Öğrencilerin ders kitabında söz sanatlarının metne kattığı anlama yönelik daha fazla etkinliklerle karşılaşması gerekirken söz sanatlarını bulmaya yönelik sınırlı sayıdaki etkinlikler öğrencilerin söz sanatlarını içselleştirmelerine

engeldir. Kaplan'a (2012) göre öğrenci çalışma kitaplarında, anlam olaylarıyla ilgili çok az etkinlik yer almaktadır.

Ders kitaplarında yer alan etkinliklerde çocukların söz sanatlarını tanımaları, bu sanatların metne kattığı anlamı/değeri bulmaları tek başına yeterli değildir. Ders kitaplarında bu sanatları kullanma becerisini kazandırıcı etkinlikler yer almalıdır. Çocuklar sanatlardan yararlanarak kendi yaratıcı dillerini, dilin bu önemli olanaklarını kullanarak kendi özgün benzetmelerini, aktarmalarını oluşturabilir. Bu ancak öğrencilere söz sanatlarının nasıl yapıldığını ve metne kattığı anlamları kavratılarak gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda etkili imgelerden yararlanarak reklam metinleri, şiirler, çeşitli ürünlerin tanıtım yazıları ve afiş metinleri yazdırma gibi etkinlikler yaptırılabilir. Bu etkinlik sayesinde öğrenciler söz sanatlarını güncel yaşamla iç içe olan etkinliklerle daha iyi kavrayacaktır. Bu tür etkinlikler çocukların söz sanatlarını; dillerinin gücünü, olanaklarını ve sınırsızlığını hem etkili bir biçimde öğrenmelerini hem de özgüvenle kullanmalarını sağlar. (Aslan, 2018: 62)

Verilen yanıtlardan da görüldüğü üzere katılımcılar ders kitaplarını yetersiz bulduklarını, başka kaynak arayışına girdiklerini ve başka kaynakları kullandıklarını belirtmişlerdir. Söz sanatlarının öğretimi konusunda ders kitaplarını yetersiz bulan katılımcılar; genel olarak ders kitaplarının beklentiyi karşılamadığını, kitapların özensiz hazırlandığını ve ders kitaplarının ayrıntılı bilgi vermediğini belirtmiştir. İki katılımcı da (K15, K16) çok sayıda söz sanatının verildiğini ancak yeterince örnek üzerinden anlatılmadığını, konunun çok kısa geçiştirildiğini, yeterince metin olmadığını belirtmiştir.

Bir sanat eğitimi süreci olan dil ve edebiyat öğretiminde, dersin amacına uygun bilimsel ve sanatsal uyarıların yanı sıra bir eğitim aracı olarak ders kitaplarından da yararlanılabilir. Ders kitapları da öğretim ortamlarında sıklıkla kullanılan, özenli hazırlanması durumunda öğretimin amaçlarına ulaşılmasına katkı sağlayacak araçlardır. Kitaba alınan metinlerin, metni anlamaya dönük soruların ve etkinliklerin özenle ve dikkatle hazırlanması gerekir. Ders kitaplarına alınan metinler, çocukların duyu ve düşünce dünyalarını geliştirecek, değişip dönüşmelerine katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır. Metinleri anlamaya dönük sorular genel geçer ve yinelemeye dönük yargıları içermemeli; öğrencinin konuya farklı açılardan bakabilmesini sağlamalıdır. Aslan (2017:37)

Kaplan'a göre (2010) söz sanatları gibi önemli bir konuya ders kitabı yazar ve editörleri gereken önemi göstermemektedir. Ders kitaplarında konuların öğrencinin düzeyine, ilgi ve beğenilerine, gereksinimlerine uygun anlatılmaması kitapların niteliğini olumsuz biçimde etkilemektedir. Coşar'a (2005) göre ise ders kitapları öğrenciye uygun olarak yeniden düzenlenmeli, ders kitaplarının görsel tasarımı ve içeriği konu uzmanlarınca yeniden yapılandırılmalıdır. Öğrenci görüşlerinden hareketle ders kitaplarının öğrenciler açısından daha işlevsel, ilgi çekici ve etkili hazırlanması; yazarların bu konuda daha duyarlı olmaları gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Arseven vd.'ne (2017) göre edebiyat öğretmenlerin neredeyse tamamı ders kitaplarının öğrenciyi sorgulamaktan ve çözümleme yapmaktan uzaklaştırdığını, edebiyat ders kitaplarını özensiz, dağınık, gereksiz, yetersiz, karmaşık ve yoğun bulduklarını belirtmiştir. Katılımcıların ders kitabıyla ilgisi olmayan sorularda da ders kitabının yetersizliğine değinmeleri, kitaplar konusunda önemli sorunlar yaşandığını göstermektedir.

Söz sanatlarını öğrenirken farklı metin türlerinden yararlanılmasının da katılımcılar için önemli olduğu görülmüştür. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Farklı metinlerle daha başka metinlerle de karşılaşmak gerekiyor. (K3)

Özellikle farklı metin türleri konulmalı. (K7)

MEB kesinlikle yetersiz. Mesela teşbih için bir hikâye örnek verebilir ufak çaplı. Hepsini için çeşitli metin türlerinde ufak çaplı örnek verse bu daha kalıcı olur. (K17)

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar, farklı ve ayırt edici metinler üzerinden örnek verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilerin söz sanatlarını farklı metin türlerindeki örnekler üzerinden öğrenmesi hem konuyu tekdüzelikten çıkaracak hem de söz sanatlarının daha kolay öğrenilmesini sağlayacaktır.

Kimi katılımcılar ders kitaplarının yetersiz olması nedeniyle öğretmen yardımına gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir:

...Mutlaka hocanın yardımı gerekir. Bu konuyu sadece o iki sayfaya sığdırmak yetersiz bence, zaten yeni bildiğimiz bir konuyu daha da örneklerle meydana getirirsek daha aktif ve kalıcı olacağını düşünüyorum. Açıklamalar anlaşılır ama kalıcı değil hemen unutacağımız nitelikte. (K5)

...Kitap bizim çok kullandığımız bir kaynak olmuyor. Hoca anlattıktan sonra dönüp bakıyoruz. Bakmasak da olur mu, olur bence. Yeterli değil bence. Örnekler için mutlaka başka kaynaklara bakmak gerekiyor ya da hocamız değişik örnekler veriyor. (K8)

...Mesela sadece ders kitabını okusam çok anlamayabilirim. Çok da kullanmıyoruz zaten. Hoca anlatmasa çok anlamam ama öğretmenler destekleyerek daha çok anlatılınca çok daha iyi oturuyor. (K9)

Ders kitaplarında söz sanatlarına yönelik az açıklama, az örnek, karışık örnek ve ayırt edici olmayan örneklerin olması öğretmenlerin ders içerisinde daha etkin olmasını ve derse farklı araç gereçlerle gelmesini gerektirmektedir.

Ders kitabında yer alan örneklerin, soruların ve etkinliklerin az olması öğretmene daha büyük sorumluluk yüklemesinin yanında öğrenciye de büyük sorumluluk yüklemektedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtlara göre, yalnızca bir katılımcı ders kitabının açıklamalar ve örnekler bakımından yeterli olduğunu söylemiştir. Aşağıda ders kitabını yeterli bulan öğrencinin yanıtı sunulmuştur:

Ne çok fazla örnek veriyor ne de çok az örnek. Kısaca olması gerektiği gibi. Örnekleri ve açıklamaları yeterli buluyorum. (K10)

Özetle; katılımcılar, ders kitabında söz sanatlarına yönelik açıklamaların daha çok, örneklerin ise daha az olduğunu; örneklerin anlaşılır, ayırt edici, nitelikli ve özgün olmadığını düşünmektedir. Verilen metinlerin klasik örnekler olduğu, internette bile aynı örneklerin bulunduğu, yaratıcı ya da dikkat çeken örnekler olmadığı düşünülmektedir. Katılımcıların ders kitabında yer alan açıklamalar ve örnekleri özgün, nitelikli, ayırt edici ve yeterli bulmayı ders kitabını kullanmak istememelerine neden olmuştur. Coşar (2005), Kaplan (2010) ve Aslan vd.'nin (2018) ders kitaplarında yer alan söz sanatlarına yönelik yaptığı çalışmalar da bu görüşü destekler niteliktedir. Coşar'ın (2005) Milli Eğitim Bakanlığı yayınları 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabındaki söz sanatlarıyla ilgili soruların niteliğini belirlemeye dönük yaptığı çalışmasında bazı anlatımların açık olmadığı, bazı söz sanatlarıyla ilgili açıklamaların ve örneklerin yeterli olmadığı, örneklerin yaşamla ilişkilendirilebilecek nitelikte olmadığı vurgulanmıştır. Bu çıkarım doğrultusunda derste söz sanatlarının yalnızca tanımlarının verilmemesi gerektiğinin, öğrencilere söz sanatlarının metin içerisinde buldurulması ve tümce içerisindeki işlevlerini sezdirmeye yönelik çalışmaların yapılmasının önemi belirtilmiştir. Ders kitaplarındaki söz sanatları ile ilgili açıklamaların ve örneklerin yetersiz olma sorunu yalnızca ortaöğretim kitaplarında değil ilköğretim kitaplarında da dikkat çeken bir sorundur. Kaplan (2010) ilköğretim Türkçe ders kitapları için söz sanatları ile ilgili metinler seçilirken öğrencilerin düzeyine ve konunun önemine dikkat edilmesi gerektiğinin önemli olduğunu belirtmiştir. Örnek metinler, ders kitaplarına konulması gereken metinler belirlenirken ticarî bir kaygı içinde bulunmamak gerekir. Bu kaygı içinde olunursa nitelikli bir ders kitabı ortaya konulamayacak ve anadili öğretimi için çok önemli olan söz sanatları konusu eğreti kalacaktır. Aslan vd.'ne (2018) göre ise ders kitaplarında yer alan söz sanatları, Türkçe öğretiminin anlama ve anlatma becerileri gelişmiş bireyler yetiştirme amacına uygun olarak hazırlanmamıştır. Kitapta yer alan

sorular ve etkinliklerin bir bölümü amaca uygun değildir. Sorular ya da etkinliklerde öğrencinin yalnızca öğrendiği bilgilerden yola çıkarak ilgili söz sanatlarını metin içinde mekanik ve aynı biçimde tanımaları/bulmaları, fark etmeleri ve incelemeleri, o sanatın göstergelerini belirtmeleri istenmiştir. Sözü edilen sanatların metne kattığı anlamı duyumsatma, metin açısından anlamını ve önemini fark ettirme, sezdirme, estetik dili sezdirme ile o sanatları kullanma becerisinin kazanıldığı ya da kazanılmadığı ölçülmemiştir.

Metinlerin niteliksiz olması, katılımcıların söz sanatlarının metin içerisinde etkili kullanımını fark etmesini ve dilin inceliklerini görmesini engellemektedir. Kaplan'a (2010) göre söz sanatları her alanda yer alan, anlatımı daha etkili hâle getiren ve özellikle ilköğretim dönemindeki öğrenciler açısından önemi küçümsenmeyecek anlatım araçlarıdır. Söz sanatlarının öğrencilerin gelişim ve zekâ düzeylerine uygun olan metinlerin içerisinde, etkili ve doğru bir biçimde verilebilmesi çok önemlidir. Bazı katılımcılar ders kitaplarında farklı metin türlerini görmek istemektedir. Yalnızca şiir değil; öykü, fabl, roman gibi farklı metin türleri üzerinden de örnekler verilmelidir. Ders kitabında söz sanatları genel olarak şiirler üzerinden verilen örneklerle desteklenmiştir. Bu durum katılımcılarda söz sanatlarının yalnızca şiir türünde görüldüğüne ilişkin yargı oluşturmaktadır. Oysa söz sanatları yalnızca şiir türünün kullandığı bir sanat değildir. Coşkun'a (2007) göre ders kitaplarında söz sanatlarının düzyazıda da kullanıldığının gösterilmesi gerekmektedir. Arseven vd.'ne (2017) göre öğretmenlerin çoğu ders kitaplarındaki uygulama ve soruların yoğun ve karmaşık olduğunu, öğrenciyi daha çok ezbere yönelttiğini belirtmiştir. Oysa edebiyat eğitimi için sorgulama ya da çözümleme yapma gibi üst düzey becerilerin geliştirilmesi son derece önemlidir. Metinlerin, soru ve uygulamaların büyük bir bölümünün niteliksiz olması öğretmenin ders kitabından konu işlemlerini engelleyen bir nedendir.

Öğrencilerin “Söz sanatlarının öğretimi için ayrılan sürenin yeterliliği konusunda neler düşünüyorsunuz? Sizce ders süresi yeterli mi? Açıklayınız.” Sorusuna Verdiği

Yanıtlara İlişkin Bulgular

Bu soruya on dört katılımcı söz sanatlarının öğretimi için ayrılan sürenin yeterli olduğu, beş katılımcı yeterli olmadığı yanıtını vermiştir. Bir katılımcı ise söz sanatları öğretimi için ayrılan sürenin yeterli olup olmadığı konusunda kararsız kaldığını belirtmiştir. Aşağıda söz sanatları öğretimi için ayrılan sürenin yeterli olduğunu fakat

Türk Dili ve Edebiyatı programının çok yoğun olduğunu belirten katılımcı yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Biz söz sanatlarını geniş bir zamanda işledik ne sıkıştık ne de acele ettik. Bence ideal bir sürede işledik. (K5)

Ders süresi bence yeterli. (K6)

Biz sanırım kaç derste tam hatırlamıyorum ama uzun süre üstünde durmuştuk. O yüzden bence yeterliydi. (K7)

Ezber olmasına rağmen bir haftanın yeterli olduğunu düşünüyorum. Bir de müfredat yoğun mecbur bu sürede işlenmeli. (K10)

Bence yeterli çünkü ben kendi açımdan kolay pekiştirdim. Süre yetti ama mesela eskiden öğrendiğimizde bunu lisede değil de önceden öğrendiğimizde istiare ve ad aktarmasını hiç anlayamadım çünkü çok kısa bir sürede anlatılmıştı. O sırada çok az gelmişti. Tekrar geçince sonrasında yetti. Ben gündelik hayatımda da ara ara sanatları kullanıyorum. O yüzden yeterli bir sürede öğretildiğini düşünüyorum. Daha fazlası belki de sıkacaktı. (K12)

Yanıtlardan da anlaşıldığı üzere, söz sanatlarına ayrılan süre kimi katılımcılar tarafından yeterli bulunmuştur. Söz sanatlarının öğretimi için ayrılan süreyi yetersiz bulan katılımcılar ise yalnızca söz sanatlarına ayrılan süreyi değil, genel olarak Türk Dili ve Edebiyatı derslerine ayrılan süreyi de yeterli bulmamaktadır. Aşağıda söz sanatlarının öğretimi için ayrılan sürenin yeterli olmadığını düşünen katılımcı yanıtlardan örnek sunulmuştur:

Bence süre az hatta sadece ve söz sanatları için değil edebiyat anlamında da yaptığımız öğrenme için olan süre az çünkü fazla üzerinde durulması gereken bir konu. Söz sanatları diğer konular gibi çabuk öğrenilen bir konu değil. Bir dilbilgisi gibi değil. Hem eski kelimelerden dolayı hem de anlamsal olarak. Üzerine vakit harcanması gereken bir konu. Düşünmek gerekiyor... (K 11)

Bir sürü şey öğreniyoruz. Sadece söz sanatları için değil edebiyatın birçok konusu için bu geçerli bence. Edebiyat, çok derin, sonu var mı anlayamadım. Konular başka bir konuyu açıyor gibi sanki. Söz sanatları her konuyu kapsıyor gibi. Böyle bir durumu da var. Edebiyat dersi daha fazla olabilir... (K13)

Yeterli değil bence. Ne kadar gördük tam hatırlamıyorum da çok önemli bir konu söz sanatları. Haber gibi konuları göreceğimize bunu görsek daha iyi olurdu. Yedi sekiz saat olabilir. Bu konu bir kere bir tam görüp sene içinde de küçük alıştırılmalar yapılabilir çünkü unutulabilir bir konu. O yüzden devam ettirilebilir. Edebiyat öğretim süresi genel olarak az bence. (K18)

Katılımcı yanıtlarına göre yalnız söz sanatlarına ayrılan süre değil, genel olarak öğretim programının çok yoğun olması nedeniyle Türk Dili ve Edebiyatı derslerine ayrılan süre de yetersizdir. Edebiyat dersinde çok fazla konunun işlenmesi nedeniyle söz sanatlarına ayrılan sürenin yeterli olmaması katılımcıların yanlış buldukları bir durumdur. Arseven'e (2017) göre edebiyat dersinin amacına uygun biçimde işlenmesini sağlamak için; öğretim programının gereksiz ve salt bilgi içeren konulardan arındırılması ve öğretim programı yoğunluğunun azaltılması, oldukça önemlidir.

Öğrencilerin “Programda yer alan söz sanatlarının tamamının öğretilmesi konusunda neler düşünüyorsunuz?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlara İlişkin

Bulgular

Bu soruya on altı katılımcı öğretim programında yer alan söz sanatlarının tamamının öğretilmesinin gerekli olduğu; dört katılımcı ise söz sanatlarının tamamının öğretilmesinin gerekli olmadığı yanıtını vermiştir. Aşağıda söz sanatlarının tamamının öğretilmesinin gerekli olduğunu düşünen katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Bence hepsi öğretilmesi gereken sanatlar, biz günlük hayatta çoğunu farkında olmadan kullanıyoruz. Kullanıyoruz ama ne olduğunu bilmiyoruz. Yaşamda her durum var ve bu durumu karşılayacak bu duruma karşı gelecek şeyler muhakkak var diye düşünüyorum. En kötü kullanmasak bile genel kültür olarak kalır. (K3)

Bu bizim genel kültürümüzü artıracak bir şey. Bu yüzden çok iyi. Her şeyi öğrenelim ona göre de sonraki hayatımızda kullanmaya çalışırız. (K4)

...Her okuduğumuz kitapta ya da her okuduğumuz şiirde imgesel düşünme olayı vardır. Tadına daha çok varılır. Bence çok kitap okuyan dile hassasiyet gösteren insanlar, bu söz sanatları olayını önemsiyor. Genel kültürüne, birikimine etki ediyor. Onlar söz sanatları kullanayım hesabına giriyor. Yani bu insanlar bence şunu biliyor. İnsan kesinlikle karşısındaki insanı dili kullanarak etkileyebilir. Söz sanatları da bu konuda insana yardımcı oluyor açıkçası. (K5)

Katılımcılar, günlük yaşamda farkında olarak ya da olmayarak birçok söz sanatının kullanıldığını, bu söz sanatlarının insan iletişimini etkilediğini, söz sanatları bilmenin insanın genel kültürüne etki ettiğini, söz sanatlarının dilin etkili kullanılmasını sağladığını belirtmişler ve bu nedenlerle söz sanatlarının tamamının öğretilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Genel kültür bakımından birikimli olmayı önemseyen katılımcılar, söz sanatlarının bu duruma katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Bazı katılımcılar söz sanatlarının tamamının öğretilmesi konusunda söz sanatlarını içselleştirmenin etkili bir yol olacağını, bunun için söz sanatlarının sürece yayılması gerektiğini, ezber yaparak söz sanatlarının öğrenilmeyeceğini belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Öğretilmeli tabii ki ama daha kapsamlı olmalı. O yüzden bunların da göz önünde bulundurularak bir düzenleme yapılması gerekiyor. Bu eğitim öğrenciye verilmeli, ama böyle yüzeysel olaksa da gereksiz olduğunu düşünüyorum ben. Sindirilmeli, o konuyu içselleştirmeli hissetmeliyiz. (K1)

Yani söz sanatlarını özümsersek zaten tamamını öğrenip öğrenmemek mesele olmayacak. Söz sanatları önemlidir. Bence bunu kafamızda oturtup içselleştirmeliyiz. (K16)

Edebi sanatlar kesinlikle öğretilmeli. Bir insanın konuşması ne kadar zengin olursa karşıdaki kişi onu daha çok dinlemek ister ve bunu yapan kişilerin de dilinin daha zengin olduğunu düşünüyorum. Yani birazcık bazı terimler zor. Aklımızda kalmıyor benim mesela. En çok mecazımürsel aklımda kalmıştı. İç- dış, parça-bütün gibi. Bazıları aklımızda kalmıyor, onları daha çok bir şeye benzeterek mi desem ufak bir şifre bularak mı desem... O şekilde öğretilse daha iyi olacağını düşünüyorum. Ezberlemek, anlık çözüm gibi bir şey. Hocamız “ezberlemeyin, içselleştirin.” demişti. İçselleştirmemiz için daha çok şey yapılabilir aslında. Önemi bize daha çok hissettirilse içselleştiririz. Zaten biz edebiyatla lisede tanışıyoruz. Ortaokula benzemiyor ki burası. (K17)

Katılımcı yanıtlarına göre söz sanatları anlatımda etkileycilik ve zenginlik bakımından önemli bir konudur ve bu konu ezberlenerek, yüzeysel biçimde öğretilmemeli; öğrencinin kapsamlı bir biçimde kullanması, kısaca içselleştirmesi ve özümsemesi sağlanmalıdır. Etkili, işlevsel, öğrencinin aklında kalacak biçimde öğretilmelidir. Söz sanatlarının anlama ve anlatıma katkı bakımından öneminin duyumsatılması gerektiği de yine katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Başka bir deyişle katılımcılar, söz sanatlarını içselleştirebilmeleri için söz sanatlarının öneminin daha fazla duyumsatılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu yanıtlar söz sanatları öğretiminin nasıl olması gerektiğine dönük ipuçları verme bakımından çok önemlidir.

Kimi katılımcılar, söz sanatlarının tamamı öğretilirken sürece yayılarak bir öğretim gerçekleştirilmesi gerektiğine inandıklarını belirtmiştir. Aşağıda katılımcı yanıtlarından örnek sunulmuştur:

Bence bu sanatlar programda olmalı ve 9. sınıfta gördüklerim kadar görmediğim söz sanatları da vardı. Beşinci sınıftan beri işte teker teker, ikişer üçer sanat ekleniyordu. 9. sınıfta bir anda ikiye katlanınca zorlaştı. İsimleri de birbirine benziyor, o biraz öğrenmede sıkıntı çıkarıyor. (K7)

Hepsi bir anda boca edilmeye çalışılmamalı, yavaş yavaş daha etkili olduğunu düşünüyorum. Lisenin ilk iki senesinde yoğun öğretiliyor. Birinci dönem beş on tane öğretilip ikinci dönem de öyle öğretilir veya işte bir sene biraz öğretilip diğer sene üstüne eklemeler yapılabilir. Her sınıfta görülse iyi olur, kalıcı olması açısından. (K14)

Bence olmalı çünkü gereksiz bir konu değil, bir kere dili daha zengin kullanabilirsiniz ama bir anda öğretilmesin. Her sınıfta belli başlıları öğretilsin... (K15)

Katılımcı yanıtlarından söz sanatlarının öğretilmesinin önemli olduğu; ancak sürece yayılarak öğretilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Beşinci sınıfta öğretilen söz sanatları azken dokuzuncu sınıfta öğretilen söz sanatları sayısının birden arttığı, ilk iki sene yoğun bir şekilde öğretilen söz sanatlarında katılımcıların zorlandığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bu duruma verdiği öneri ise söz sanatlarının sürece yayılarak, sınıf düzeylerine paylaştırılarak öğretilmesi gerektiğidir. Özetle kimi katılımcılar için söz sanatları öğretiminin sürece yayılmaması önemli bir sorundur.

Türk Dili ve Edebiyatı dersi, öğrencilerin lisede karşılaştıkları bir ders olup ortaokuldaki Türkçe derslerine göre özellikle edebiyat bilgisi bağlamında daha yoğun ve kapsamlıdır. Temelde iki ders aynı olsa da edebiyatla birlikte ders derinleşmektedir. Öğrenciler; ortaokulda gördüğü benzetme, kişileştirme, konuşurma, karşıtlık, abartma gibi söz sanatlarının üstüne lisede eğretilme, ad aktarması, uygunluk, anıştırma, güzel nedene bağlama, bilmezden gelme, değinmece, iki anlamlılık, iğnelemeyi de öğrenmektedir. Söz sanatları konusunu 9 ve 10. sınıfta öğrenip 11.sınıfta neredeyse söz sanatlarından hiç söz etmemek, derslerde ve anlatımda kullanmamak, öğrenilenleri uygulamalarla pekiştirmemek öğrencilerin söz sanatlarının günlük iletişimdeki rolünü ve önemini kavrayamamalarına yol açmaktadır. Söz sanatları sürece yayılarak öğretilmeli, öğrencinin anlatımında kullanmasını ve okuduğu metindeki sanatın metne kattığı anlamı yakalamasını sağlayacak biçimde işlenmelidir.

Dört katılımcı ise söz sanatlarının tamamının öğretilmesinin gerekli olmadığını belirtmişlerdir. Aşağıda, bu görüşte olan katılımcıların yanıtlardan örnekler sunulmuştur:

Edebiyata ilgi duyan ve duymayanlar olabilir. İlgi duymayan insanı, zorlayamazsın bence bu biraz ilgi meselesi. Herkes dilin inceliklerini keşfedeyim derdinde değil hayatta. Herkese sanatlar öğretilir ama daha detaylı öğrenmek isteyenler ayrı bir beş on dakikalık bilgi ya da başında örneklendirmeler yapılabilir. Bu tercihe bırakılmalı. Ben öğretilmesini çok da istemem ama zorunluluk var. Dersi geçmek için, sınıfı geçmek için... (K11)

Tenasübe bence gerek yok, çok fazla gerekli olduğunu düşünmüyorum. Üç tane birbirine benzeyen şeyin olmasının bir sanat olmasına anlam veremiyorum zaten. Bu sanatları neye göre ayırmışlar? Dersi geçelim amaç o. (K19)

Çok şart değil. Öğretilmese daha iyi. (K20)

Katılımcılar, söz sanatlarının tamamının öğretilmesinin öğrencinin ilgisine ve isteğine bağlı olması gerektiğini, herkesin dili etkin kullanma kaygısının olmayacağını düşünmektedir. Söz sanatlarına herkesin istek ve gereksinim duymayacağını düşünen katılımcılar, dersi geçmek için söz sanatlarının tamamını öğrendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların söz sanatlarının tamamını öğrenmenin gerekli olmadığını düşünüp ders geçme kaygısı ile kısa süreli öğrenmeler gerçekleştirerek söz sanatlarının tamamını öğrendikleri görülmüştür. Bu katılımcılar, öteki sorulara verdikleri yanıtlarda da söz sanatlarını gerekli görmediklerini belirtmişlerdir. Bu da dersin amaçlarının gerçekleşmesine uygun bir yaklaşım değildir. Başka bir deyişle söz sanatlarının öğretiliş yöntemi öğrencilerin bu konuyu bir görev ve ders geçme sorumluluğu gibi algılamalarına yol açmıştır. Bu görüşmeciler söz sanatlarının anlatıma kattığı gücü ve katkıları anlayamamış, dersin bir gereği olarak ezberleyip sınavlardan sonra unutulması ve kullanılmaması gereken bir konu olarak düşünmektedir.

Öğrencilerin “Söz sanatlarına yönelik sınav sorularını değerlendirir misiniz? Sınav sorularının nasıl olmasını isterdiniz?” Sorusuna Verdiği Yanıtlara İlişkin Bulgular

Bu soruya bazı katılımcılar söz sanatlarına yönelik sınav sorularının metin üzerinden sorulduğu, bunun da uygun olduğu yanıtını vermişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Sınav sorularında açık oluyor, anlayabiliyoruz. Şiirlerde söz sanatları soruluyor. (K 4)

...Şiirde daha çok buluyoruz ya da cümlelerde buluyoruz. (K7)

Sınav sorularımız genelde metnin içinden o söz sanatlarını bulmaya yönelik oluyor. Örnek veriyorum bir şiir veriliyor ve bu şiirdeki söz sanatlarının altını çizin ya da yazın şeklinde. Bence gayet güzel sınav soruları çünkü bizim öğrenip öğrenmediğimizi anlamamız için böyle şeyler yapılması gerekiyor. Söz sanatlarının tanımlarını sormaktansa bir metnin içinde söz sanatlarının belirlenmesi daha mantıklı ve uygun. (K8)

Sınav sorularında bize tanım verip cevap istenmiyor. Bize şiiri veriyorsunuz, onun içinden bulmamızı istiyorsunuz. Bence bu çok güzel. Ezber bir bilgiye ihtiyacımız yok. Tanımı bilmek bize bir şey katmayacak ama uygulamak katacaktır. Soruların

bizi ölçtüğünü düşünüyorum. Bilgilerimizi kullanmaya yönelik yani pratiğe dökmeye yönelik aslında. Sınıfta öğretilen şeyleri uygulamalı olarak görebilmek, tanımak adına sorular var sınavda. (K9)

Sınav soruları bence olması gerektiği gibi. Bir metin veriliyor ve “Buradaki söz sanatlarını bulunuz.” gibi sorular sorulabiliyor. Metin içinde bir bütünlüğün içinde bulmak daha zor olduğu için genelde metinle sorulmamalı. Sadece şiir üzerinden sorulmamalı. Öyle de yapılıyor genelde, o yüzden yeterli. (K13)

Mesela bir tane şiir verilerek buradaki söz sanatlarını bulun, bu söz sanatlarını bir cümle içinde kullanın gibi böylelikle hem mesela bir soruyla öğrencinin daha fazla söz sanatı bulmasını sağlıyorsunuz. Sadece iki üç tane belli başlı olanları değil çok fazla var. Onların da çoğunun bulmasını sağlıyorsunuz öğrencinin onun da görmesini sağlamaya çalışıyorsunuz bu açıdan bence iyi. (K14)

Daha çok sınavda cümle veriliyor, bu cümlelerde ya da belli bir metne bağlı olarak söz sanatlarını bulmamızı istiyor ya da bir şiirde hangi söz sanatının ağırlıklı olarak öne çıktığını soruyor. Sınav sorularını ben olsam ben de bu şekilde sorardım. (K16)

Katılımcı yanıtlarına göre sınavlarda şiirden, metinlerden ya da tümce içinden söz sanatlarının bulunmasını isteyen sorular sorulmaktadır. Katılımcılar metnin bütünlüğü içerisinde söz sanatlarını bulmanın kendileri için daha kolay olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar şiir ya da herhangi bir metin içinden söz sanatlarını tanıyıp bulabilmeyi öğrenme olarak değerlendirmekte ve bu tür soruların etkili olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin geleneksel eğitim anlayışıyla öğrendiklerini; öğretimi ezberlemek, tanıyıp bilmek, bir metin içinden seçip bulabilmek olarak değerlendirdikleri anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, öğrenciler bu sanatların metne kattığı anlamı değil, tanıyıp bilmeyi öğrenme olarak düşünmektedir. Metindeki anlam ilgisini çözümleyerek söz sanatlarını bulabilmek elbette önemlidir; ancak sorunun yalnızca bu düzeyde kalması yeterli değildir. Başka bir deyişle söz konusu sanatı tanıyıp bilmek değil, o sanatın ne olduğunu anladıktan sonra asıl metne ne tür bir anlam ve katkı sağladığını, metinde hangi amaçla kullanıldığını anlayabilmek dersin amacına uyan bir yaklaşımdır.

Aslan vd.’nin (2018) “ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki söz sanatlarıyla ilgili soruların ve etkinliklerin sıklığını, sınıf düzeyi yükseldikçe nicelik ve nitelik açısından aşamalı bir gelişme gösterip göstermediğini, amaca uygun ve işlevsel hazırlanıp hazırlanmadığını belirlemek ve bu sanatların kitaplardaki metinlerin anlaşılmasındaki yeterliğini tartışmak” amacıyla yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre kitaplardaki soruların ve etkinliklerin önemli bir bölümünün öğretimin amacına uygun hazırlanmadığı, daha çok verilen metin içinden söz sanatlarını tanıyıp buldurmaya yönelik çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu sanatların metne ne kattığını duyumsatmaya, metin açısından

anlamını ve önemini fark ettirmeye, estetik dili sezdirmeye dönük az sayıda soru ve etkinlik olduğu görülmüştür.

Kimi katılımcıların da ezbere dayalı sorularla karşılaşmak istemedikleri görülmüştür. Katılımcılardan çoğunun ezber bilginin geçici bir başarı sağladığı ve anadili öğrenimine katkısının olmadığı görüşünü benimsediği görülmüştür. Bu katılımcılar ezbere verilen bilginin kendilerine bir katkısı olmadığını, üzerlerinde gereksiz yük oluşturduğunu söylemişlerdir.

Farklı metinler üzerinden hazırlanmış soruların sorulması öğrencilerin daha çok örnekle karşılaşmasını ve söz sanatlarının yalnızca şiir türüne yönelik olmadığını gösterir. Genellikle ders kitapları ve sınavlarda söz sanatları şiir türü üzerinden sorulmaktadır. Bu durum öğrencilerde söz sanatlarının yalnızca şiir türüne yönelik olduğu algısını oluşturur. Bu bakımdan sınavlarda yalnız şiir üzerinden değil farklı metinler üzerinden de söz sanatlarının sorulması önemlidir.

Kimi katılımcılar, sanatları kullanma becerilerinin artması amacıyla uygulama yapmayı gerektiren sorular sorulmasının daha uygun olacağını belirtmişlerdir.

Sınav şöyle de olabilirdi kompozisyon yazdırılırken bir sınır konulur. Minimum 5 tane söz sanatı yazın kullanın gibi. Ya da bunu hoca isteyecek. İki tane benzetme, bir tane tariz olsun gibi kullanın yazınızda gibi. (K15)

Bazıları zor oluyor, bazıları ise çok kolay oluyor. Metinde bulduruyorlar. Bence kendimiz söz sanatlarını kullanarak bir kompozisyon yazsak daha güzel olabilir diye düşünüyorum. (K19)

Yanıtlara bakıldığında bu katılımcılar kendilerinden söz sanatlarını kullanarak kompozisyon yazmalarının istenmesinin daha doğru olacağını belirtmişlerdir. Bu katılımcıların daha bilinçli ve öğretimin amacına uygun düşünce ürettikleri söylenebilir.

Bazı katılımcılar ise söz sanatlarının çoktan seçmeli olarak sorulmasını istememiş, bu soruların çeldiricilerinin güçlü olmasından dolayı yeğlenmediğini belirtmişlerdir. Söz sanatlarının tümce içinde kullanılması ya da bir düşünce yazısı yazarken söz sanatlarını metnin içinde kullanabilecek şekilde yazı yazma çalışması verilen öneriler olmuştur. Aslan'ın (2011) "Soru sorma becerilerini geliştirmeye dönük öğretim uygulamalarının öğretmen adaylarının soru oluşturma becerilerine etkisi" adlı çalışmasına göre Türk Dili ve Edebiyatı adaylarına ve öğrencilerine düşünme becerilerini geliştirici soru hazırlamaya dönük bir öğretim, mesleki yaşamları boyunca önemli katkılar sağlayabilir. Böyle bir öğretim sürecinde adaylar, farklı basamaklara giren soru örneklerini, ne tür soruların

öğrencilerde düşünme becerilerini geliştirebileceğini, sınıflandırmanın önemini ve anadili öğretimi açısından daha işlevsel olabileceğini öğrenmiş olacaktırlar.

Öğrencilerin “Söz sanatlarıyla ve söz sanatları öğretimiyle ilgili değinmek istediğiniz başka konular var mı? Beklenti ve önerileriniz nelerdir?” Sorusuna Verdikleri

Yanıtlara İlişkin Bulgular

Söz sanatları öğretimine ilişkin katılımcıların çok fazla öneri ya da beklentisi olmadığı görülmüştür. Dört katılımcı söz sanatlarını farklı etkinlikler üzerinden eğlenerek öğrenebileceklerini söylerken üç katılımcı söz sanatlarını öğrenirken Arapça adların gereksiz olduğunu, üç katılımcı ise ders kitaplarının yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Bazı katılımcılar, söz sanatları öğretilirken farklı etkinlikler üzerinden eğlenerek öğrenebileceklerini belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

...Eğlenceli etkinlikler önemli sonuçta. (K3)

Oyunlar, yarışmalar ya da videolar üzerinden söz sanatlarına dair farkındalık daha fazla artırılabilir. Böylelikle daha kolay öğreniriz. (K7)

Ben öğrenirken eğlenmek de isterim aynı zamanda. Sabahtan akşama kadar okuldayız. Dersler rutin olmamalı. Söz sanatları daha eğlenceli öğretilir. (K 9)

...Mesela videoya çekip böyle bir ödev yapılabilir, o cümleler tek tek yazılabilir. Farklı bir etkinlik olabilir. Böylece gündelik dilde söz sanatı kullanımına dikkat çekilebilir. Yani keyifli etkinlikler düşünülebilir. (K13)

Katılımcı yanıtlarına göre şarkı sözleri, şiirler, video çekimleri, oyunlar gibi etkinliklerle söz sanatları öğretimi daha eğlenceli ve etkili hale getirebilir. Öğrenciler zor olarak nitelendirdikleri söz sanatları gibi bir konuyu düz anlatımla etkili öğrenemezler. Bu yüzden derslerde şiir, kısa film ya da öğrencilerin kendilerinin çektiği videolar etkili olacaktır.

Bazı katılımcılar söz sanatlarını öğrenirken Arapça adlarının gereksiz olduğunu söz sanatlarının Türkçe adlarıyla öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Üzerinde durduğum gibi Arapça isimleri gereksiz buluyorum. Öğretimi zorlaştırıyor. (K2)

Bence gereksiz olanların müfredattan çıkması gerekiyor. Özellikle tuhaf adlı olanların gibi. Türkçesi var niye Arapça isim. Yani ben MF öğrencisiyim, sözelcilere daha çok yarar bu konu. (K19)

Katılımcı yanıtlarına göre söz sanatları Türkçe adlarıyla daha rahat öğretilbilir, Arapça adlarıyla öğretim zor olmaktadır. Bunun yanında matematik fen alanında okuyan bir katılımcının söz sanatlarını sözel bölümleri seçen öğrencilerin öğrenmesi gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Bu, çoğu matematik fen alanında öğrenim gören öğrencinin düşüncesidir. Matematik fen öğrencileri genel olarak kendilerine sayısal derslerin daha fazla yarayacağını düşündüğünden Türk Dili ve Edebiyatı dersi konularını çok fazla önemsememektedir. Aynı zamanda katılımcıların söz sanatlarının Arapça adlarını bilmek istememesi üzerinde durulması gereken önemli bir durumdur.

Bazı katılımcılar ise ders kitaplarının yüzeysel hazırlandığını belirtmiştir. Aşağıda katılımcıların yanıtlarından örnekler sunulmuştur:

Öğrenilmesi kolay bir konu değil bence ders kitapları da yeterli değil zaten. Öğretmenlerin birazcık daha ek kaynak getirmesi gerekiyor. (K11)

Ders kitaplarında değişiklikler yapılabilir daha detaylı bir şekilde verilebilir. Yüzeysel değil. Geçştirilmemeli, özenle hazırlanmalı. (K14)

... kitapların daha fazla geliştirilmesini önerebilirim. Her konu bence yüzeysel geçiliyor çünkü yoğun. Her konu öğrenciye sınavda yapabileceği kadar veriliyor. Bunun daha kalıcı vadede öğretilmesi gerekiyor. (K16)

Ders kitabının örnekler, açıklamalar bakımından yetersiz olması, bu nedenle katılımcıların ek kaynak kullanması araştırmada en çok öne çıkan başlıklardan biri olmuştur. Katılımcılar, kitapların ayrıntılandırılması ve daha özenle hazırlanması gerektiğini düşünmektedir.

Yanıtlardan da anlaşılacağı üzere bu soruya katılımcılar farklı ve yeni öneriler sunamamış, öteki sorulara verdikleri yanıtları yinelemişlerdir. Bu gerekçeyle katılımcıların bu konuda çok fazla görüş ve düşüncesinin olmadığı ileri sürülebilir. Söylemek istedikleri bütün görüşlerini öteki sorularda verdiklerinden bu soruya çok ilgi göstermemişlerdir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle araştırma sonuçlarına ve önerilerine yer verilmiştir.

Sonuçlar

Bu araştırma, 11. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin söz sanatlarına ve söz sanatları öğretimine yönelik görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma kapsamında katılımcı öğrencilere on bir soru yöneltilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Katılımcılar, genel olarak söz sanatlarını tanımlarken “yazılı ve sözlü anlatımda estetik ve etkileyicilik” kavramları üzerinde durmuşlardır.
- Katılımcıların en çok bildiği sanatlar; benzetme, kişileştirme ve değinmece olmuştur. Katılımcıların en çok benzetme, kişileştirme ve değinmeceyi bilmelerinin nedeni bu sanatların günlük yaşamda daha sık kullanılmaları ve Türkçe ders kitaplarında en çok bu sanatlara ilişkin etkinliklere yer verilmesiyle ilişkili olabilir.
- Katılımcıların en az bildiği sanatlar; konuşurma, bilmezden gelme olmuştur. Bu durum; öğrencilerin sözü edilen sanatları günlük yaşamlarında çok fazla kullanmamaları, içselleştirememeleri, ders kitaplarında sözü edilen sanatların az örnekle açıklanması, öğretmenlerin kalıplaşmış örnekler dışına çıkmamalarından kaynaklanmaktadır. Katılımcıların küçük yaşta beri masallardan ve fabllardan sıklıkla duyup yakınlık kurduğu konuşurma sanatını çok az bilmelerinin nedeni ise konuşurma sanatı daha çok intak adıyla öğretildiği için öğrenciler tarafından söylenmemiş, anımsanmamış olabilir.
- Katılımcıların çoğu bir metin içerisinde söz sanatlarını kolay bulabildiklerini söylemiştir. Katılımcılar; söz sanatlarını “günlük yaşantılarında kullandıkları”, “öğrendikten sonra farkına vararak kullandıkları”, “içgüdüsel olarak buldukları” gerekçesi ile metinlerde söz sanatlarını ayırt edebilmiştir. Kimi katılımcıların ise

“divan edebiyatından verilen örneklerin zorluğu”, “kitaptaki örneklerin ayırt edici olmaması” ve “söz sanatlarının Arapça adlarının verilmesi” nedenleriyle metinlerde söz sanatlarını bulmakta zorlandıkları görülmüştür.

- Katılımcıların çoğu günlük yaşamında sözlü ve yazılı anlatımlarında söz sanatlarını “alışkanlık”, “anlatım kolaylığı”, “farkında olmadan kullanma”, “anlatımda etkileyciliği sağlama”, “konuyu öğrendikten sonra günlük yaşama aktarma” gibi nedenlerden dolayı kullanmaktadır. Kimi katılımcılar söz sanatlarını “sözü gereğinden fazla uzattığı”, “kullanımının zaman kaybı olduğu”, “dersi geçmek için öğrenilmesi gerektiği” gibi nedenlerle günlük yaşamlarında sözlü ve yazılı anlatımlarında gereksiz bulmuştur.
- Katılımcıların günlük yaşamda en çok kullandığı sanat benzetme olmuştur. Benzetme sanatının kullanımının kolay olması, ders kitabında çok fazla yer verilmesi, “teşbih” yerine çoğunlukla Türkçe “benzetme” adıyla öğretilmiş olması ve dilimizde yaygın olarak kullanılması bu durumun önemli nedenlerindedir.
- Katılımcıların günlük yaşamda en az kullandığı sanatlar; güzel nedene bağlama, iki anlamlılık, anıştırma, bilmezden gelme olmuştur. Bunun nedeni sözü edilen sanatların benzetme sanatına göre daha soyut ve zor olmaları, ortaokulda öğrencilerin bu sanatları görmemeleri, katılımcıların günlük yaşantılarında sözü edilen sanatları sıkça kullanmamaları ve ders kitaplarında bu sanatların çok az yer almaları olmuştur.
- Katılımcıların çoğu söz sanatlarını bilmenin önemli ve gerekli olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar söz sanatlarını “anlatım kolaylığı sağlama”, “anlatımı somutlaştırması”, “kelimeleri yeni ve farklı anlamlarla buluşturması”, “konuşmayı zenginleştirilmesi” gibi nedenlerle önemli ve gerekli bulmaktadır. Katılımcılardan bazıları ise söz sanatlarını “iletişim kurmak için gerekli olmadığı”, “herkesin söz sanatlarını bilmesi gerekmediği” ve “herkesin etkili konuşmanın ön planda olduğu meslekleri yapmak zorunda olmadığı” gibi nedenlerle önemli ve gerekli bulmamaktadır.
- Katılımcıların çoğu söz sanatlarının “dili zenginleştirdiği”, “anlatımı farklı kıldığı”, “anlatımı kalıcılaştırdığı”, “anlamayı kolaylaştırdığı”, “anlamayı derinleştirdiği” gibi nedenlerle bilinmesinin anadili güzel ve etkili kıldığını düşünmektedir.

- Kimi katılımcılar günlük yaşamda çok az kullanılan söz sanatlarının “dile zenginlik katması”, “dili geliştirmesi”, “genel kültürü artırması” , “sınavda sorulma kaygısı” gibi nedenlerle bilinmesi gerektiğini düşünmektedir. Kimi katılımcılar ise günlük yaşamda çok az kullanılan söz sanatlarının “zor öğrenilmesi”, “öğretiminin gerekli olmaması”, “söz sanatlarının anlatımı zorlaştırdığı”, “Arapça olan söz sanatları adlarının öğrenilme güçlüğü çektirmesi” gibi nedenlerle bilinmemesi gerektiğini düşünmektedir.
- Katılımcılardan tamamı okuldaki söz sanatları eğitiminden memnundur. Katılımcılar “öğretmenin anlaşılır metin vermesi”, “öğretmenin örnek alınması”, “öğretmen dönütü”, “konu üzerinde yeterince durulması”, gibi nedenlerle okuldaki söz sanatları eğitiminden memnundur. Katılımcı yanıtlarına bakılarak öğretmenin öğrenmedeki belirleyici rolü ortaya çıkmaktadır.
- Katılımcılar, “günlük yaşamdan örneklerle karşılaşılması”, “eğlenceli örnek ve etkinliklerle daha kolay ve rahat öğrenilebileceği”, “daha çok örnek görülmesi”, “daha çok soru çözülmesi” ,”daha çok metinle karşılaşılması” gibi nedenlerden kaynaklı söz sanatlarını daha etkili bir biçimde öğrenebileceklerine inanmaktadır.
- Katılımcılara göre ders kitaplarında söz sanatları yeterince açık ve anlaşılır anlatılmamaktadır. Sanatlara ilişkin az sayıda örnek verilmektedir, verilen örnekler yeterli ve özgün değildir. Kimi katılımcılar da söz sanatlarına ilişkin açıklamalara gerekenden fazla yer verildiğini, yine örnek ve etkinliklerin az, sıradan, karışık olduğunu; bu nedenle ek kaynaklara başvurduklarını belirtmiştir. Bu durum öğretmenlerin ders içerisinde daha etkin olduğunu ve öğretmenlerin derse farklı araç gereçlerle gelmek zorunda kaldığını göstermektedir.
- Katılımcıların çoğu ders kitabında yer alan metinlerin yetersiz, birbirini tekrar eden, nitelsiz, olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan bazıları ise ders kitabında özellikle şiir türü üzerinden söz sanatları örnekleri verildiğini, öteki metin türleri (roman, öykü, tiyatro...) üzerinden söz sanatlarının kullanımına ilişkin örneklere çok az yer verildiğini belirtmiştir.
- Katılımcılardan bazıları ders kitaplarındaki etkinliklerin çok az, olanların da yetersiz olduğunu, söz sanatlarının metne kattığı anlama yönelik etkinliklerin olmadığını ve verilen metinlerin açıklamalarının yapılmadığını belirtmişlerdir.
- Katılımcıların çoğu ders kitaplarıyla ilgili olmayan sorularda bile ders kitaplarına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Ders kitaplarının özensiz hazırlanması,

katılımcıların çoğunun ders kitabını bir kaynak olarak görmemesine neden olmuştur. Katılımcılara göre ders öğretmeni de derste aynı nedenle başka kaynakları kullanmaktadır.

- Katılımcıların çoğu söz sanatlarına ayrılan süreyi yeterli bulurken kimi katılımcıların da Türk Dili ve Edebiyatı dersine ayrılan süreyi yeterli bulmadıkları görülmüştür. Katılımcılara göre bu durumun en önemli nedeni Türk Dili ve edebiyatı dersinde çok fazla konunun olması; başka bir deyişle, öğretim programının çok yoğun olmasıdır.
- Kimi katılımcılar söz sanatlarının yoğun olarak 9 ve 10. sınıflarda öğretilmesi, 11 ve 12. sınıflarda üzerinde çok fazla durulmaması nedeniyle bu sanatları içselleştirip kullanamadıklarını, söz sanatlarının sürece yayılarak öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir.
- Katılımcıların çoğu, öğretim programında yer alan söz sanatlarının tamamının öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcılar “günlük yaşamda farkında olarak ya da olmayarak kullanma”, “iletişimi etkileme”, “anlatıma zenginlik katma” “dili etkili kullanma” , “genel kültüre etki etme” gibi nedenlerle söz sanatlarının tamamının öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Kimi katılımcılar “söz sanatlarının her öğrenciye öğretilmesinin gerekli olmadığını”, “bunun ilgiye ve isteğe bağlı olarak öğretilmesi gerektiğini”, “herkesin dili etkin kullanma kaygısının olmadığını” belirtmiştir. Kimi katılımcılar ise dersi geçme kaygısı ile günlük yaşamda çok az kullanılan söz sanatlarının sınavlarda çıkma olasılığı nedeniyle öğretilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum söz sanatlarının kalıcı olarak öğrenilmesini engellemektedir.
- Katılımcılara göre söz sanatları sınavlarda genellikle bir metin, bir şiir ya da bir tümce üzerinden sorulmaktadır. Kimi katılımcılar, bir tümce ya da metin üzerinden verilen sanatları kolayca bulabildiklerini söylerken kimi katılımcılar ise metinden buldukları söz sanatlarının anlama olan katkısının irdelendiği soruları daha nitelikli bulduklarını söylemişlerdir. Kimi katılımcılar da çoktan seçmeli sınavlarda söz sanatlarını bulmakta zorlandıklarını, soruların bir metin üzerinden sorulmasının sanatları kolayca bulmaları açısından daha kolay olduğunu belirtmişlerdir.
- Katılımcıların söz sanatlarına yönelik ezbere sorularla karşılaşmak istemedikleri, söz sanatlarını kullanarak sınavda kompozisyon yazabilecekleri ya da söz

sanatlarını kullanarak tümceler oluşturabileceklerini söyleyerek söz sanatlarına yönelik sınav sorusu önerisinde bulunmuşlardır.

Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

Ders Kitabına Yönelik Öneriler

- Katılımcıların günlük yaşamda en az kullandığı, zorlandığı ve soyut bulduğu sanatlar olan güzel nedene bağlama, iki anlamlılık, zıtlık, anıştırma, bilmezden gelme sanatları daha fazla anlaşılır örneklerle ders kitabında yer almalıdır. Öğrencinin anlayabileceği dilde yazılmış çağdaş edebiyat yapıtlarında metne kattığı anlamlar duyumsatılarak öğrenciler bu sanatları daha kolay anlayıp süreç içerisinde içselleştirebileceklerdir.
- Katılımcılar metinlerde söz sanatlarını divan edebiyatından verilen örneklerin daha ilgi çekici olması, divan edebiyatı metinlerindeki kelimelerin tamamının Türkçe karşılıklarının verilmesi ve kitaptaki örneklerin ayırt edici olması ile daha kolay bulabileceklerdir.
- Ders kitaplarında öğrencilerin gelişim özelliklerine ve beklentilerine uygun yazınsal değeri yüksek, dilin zenginliklerini içinde barındıran, özgün ve farklı metinler bulunmalıdır. Ders kitaplarında özgün örnek sayısının artması katılımcıların söz sanatlarının tümceye kattığı anlamı daha kolay kavramalarını sağlayacaktır. Ders kitaplarında yer alan metinlerdeki söz sanatlarının anlama katkısını duyumsatan çalışmalar yapılmalıdır.
- 11. ve 12. sınıf ders kitaplarında da uygun metinler eşliğinde söz sanatlarının metne katkısını duyumsatan ve bu sanatları anlatımlarında kullanmalarını sağlayan etkinlikler yer almalıdır.
- Ders kitabında söz sanatlarının metne kattığı anlama yönelik daha fazla etkinliklere yer verilmelidir.
- Söz sanatlarının anlama katkısını fark ettirmeye dönük çalışmalar yalnızca şiir türü üzerinden değil, öteki metin türleri üzerinden de verilmelidir. Böylece öğrenciler, söz sanatlarının yalnızca şiir türünde değil farklı metinlerde de kullanıldığını görebileceklerdir.

- Kitaplarda söz sanatlarıyla ilgili açıklamalar açık ve anlaşılır olmalıdır. Daha çok bu sanatların anlatıma ne gibi katkılar sağladığı duyumsatılmalıdır. Çocuğun anlayabildiği örnek ve etkinlikler üzerinden uygulama çalışmaları yaptırılmalıdır.
- Katılımcı yanıtlarına göre yalnızca söz sanatları için değil ders kitabının geneli tekrar gözden geçirmelidir. Ders kitabı daha işlevsel, ilgi çekici, etkili, öğrencilerin düzeyleri, gereksinimleri, ilgileri ve beğenilerine göre hazırlanmalıdır.

Öğretmenlere Yönelik Öneriler

- Türk Dili ve edebiyatı öğretmenleri, öğrenciler için bir örnektir. Bu yüzden kendileri de anlatımlarında söz sanatlarına yer vermeli ve söz konusu sanatların anlatıma katkısını duyumsatmalıdır.
- Katılımcıların günlük yaşamda en az kullandığı, zorlandığı ve soyut bulduğu sanatlar olan güzel nedene bağlama, iki anlamlılık, anıştırma, bilmezden gelme sanatları Türk Dili ve edebiyatı öğretmenleri tarafından yaşamla ilişkilendirilerek, günlük konuşma örneklerindeki varlıkları gösterilerek daha fazla sayıda etkinlik yapılarak öğretilmelidir. Böylece katılımcılar sözü edilen sanatları günlük yaşamlarında daha fazla kullanacaklardır.
- Söz sanatları öğretilirken söz sanatlarının Türkçe adlarıyla öğretilmesine özen gösterilmelidir.
- Söz sanatlarının tamamı öğretilirken öğretmenlerin konuyu etkili ve işlevsel öğretmesi, söz sanatları öğretimini sürece yayması, öğrencilere ezber yaptırmaması, söz sanatlarının önemini duyumsatması, katılımcıların söz sanatlarını daha kolay içselleştirmelerini sağlar.
- Söz sanatlarına yönelik eğlenceli, yaratıcı, öğrenci gerçekliğine uygun etkinlikler tasarlanarak söz sanatlarının derinlikleri sezdirilebilir.
- Öğretmenler, katılımcıların söz sanatlarını daha kolay içselleştirebilmeleri ve kullanabilmeleri için derslerde sıklıkla günlük yaşamdan, atasözlerinden, dilimizdeki kalıplaşmış anlatımlardan örnekler vermeli; anlama-anlatma çalışmaları içinde söz sanatlarının metne kattığı anlamı fark ettirici çalışmalar yaptırmalıdır.

- Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri ders kitabını tek kaynak olarak görmemeli; söz sanatlarını daha etkili ve eğlenceli öğretebilmek için derste farklı ve çeşitli araç-gereçler kullanmalıdır.
- Söz sanatlarına yönelik sınavlarda metinlerdeki anlam ilgisini çözümleyerek söz sanatlarını bulduran sorular sorulmalı. Yalnızca söz sanatlarını tanımaya, metinden çıkarım gerektirmeyen sorular hazırlanmamalıdır. Bu tür sorular öğrenciyi düşünmemeye, ezbere, anlam ilgisi kurmamaya yönelir.
- Genellikle ders kitapları ve sınavlarda söz sanatları şiir türü üzerinden sorulmaktadır. Bu durum öğrencilerde söz sanatlarının yalnızca şiir türüne yönelik olduğu algısını oluşturur. Bu bakımdan sınavlarda yalnız şiir üzerinden değil farklı metinler üzerinden de söz sanatlarının sorulması önemlidir.
- Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenleri söz sanatlarını öğretirken öteki ders öğretmenleriyle işbirliği yapmalıdır. Özellikle tarih dersinden hatırlatma sanatını daha iyi öğrenmek için yararlanmalıdır.
- Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin, söz sanatlarının yalnızca sözel grubu öğrencilerine değil, sayısal grubu öğrencilerine de gerekli olduğunu duyumsatması gerekmektedir.

Öğretim Programına Yönelik Öneriler

- Söz sanatlarını ve söz sanatlarının anlatımdaki önemini duyumsatıcı çalışmalar yalnızca 9 ve 10. sınıflarda değil, 11. ve 12. sınıflarda da yapılmalıdır. Bu durum katılımcıların söz sanatlarını süreç içerisine yayarak öğrenmelerini ve kullanmalarını sağlayacaktır. Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programında söz sanatları öğretimi bu anlayışa uygun biçimde yer bulmalıdır.
- Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programında da yalnızca söz sanatlarını öğretmeye ve buldurmaya dönük değil, kullanımının önemini duyumsatmaya dönük amaç ve kazanımlar daha fazla yer almalıdır.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, S.F. (2017).*Son Kuşlar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Adalı, O. (2016). *Anlamak ve anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Adalı, O. (2002). *Liselerde Edebiyat Eğitimi, Nasıl Bir Edebiyat Eğitimi?*. Edebiyat Eğitimi Çalıştayı. İstanbul: Özgür Matbaacılık.
- Akkuş, R. (2011). *Türkçe Dersinde Simgesel Dil Öğretiminin İlköğretim Öğrencilerinin Benzetme, Kişileştirme ve Deyim Kullanımına Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Aksan, D. (2016). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aktaş, H. (2002). *Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktaş, Ş. (2002). Edebi Metinler ve Özellikleri. *Erzurum: A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı 39, ss. 187-200.
- Aras, G. (2008). *Edebiyatın Yabancı Dil Öğretimindeki Rolü, Önemi ve Etkisinin Değerlendirilmesi Üzerine Durum Çalışması ve Analizi*. Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Bildiriler Kitabı, (ss. 99-102). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Arseven, A., Konür, E. ve Yavuzkılıç, S. (2017). Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı Amaçlarının Gerçekleşme Durumunun İncelenmesi *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 14.
- Asaf, Ö.(2014). *Çiçek Senfonisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Aslan, C. (2019). *Çocuk Edebiyatı ve Duyarlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, C., Doğan Güldenoğlu, B. N., Altuntaş, İ. (2018). Türkçe Ders Kitaplarında Söz Sanatlarıyla İlgili Etkinlik ve Sorular Üzerine Bir İnceleme. *XI. Uluslararası Türkçenin Eğitimi Öğretimi Kurultayı*. Ankara Üniversitesi.

- Aslan, C. (2017). *Örnek Eğitim Durumlarıyla Türkçe-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aslan, C. (2011). Soru Sorma Becerilerini Geliştirmeye Dönük Öğretim Uygulamalarının Öğretmen Adaylarının Soru Oluşturma Becerilerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, (36)160, 236-249.
- Aytaç, G. (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Bilgegil, M.K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Ankara: Enderun Kitabevi.
- Bilgin, M. (2013). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Binyazar, A. (1996). Anadili Türkiye Kitaplarında Yazımsal Metinlerden Yararlanılarak Duyarlık Eğitimi Gerçekleştirme. *Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları, Türk-Alman Kültürleri Kurulu Yayın Dizisi*, 11, 98-104
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, K., Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çetin, Nurullah. *Edebî Sanatlar*. Erişim adresi: <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/ioltp/2273/unite10.pdf> (5.12.2012 tarihli)
- Çetişli, İ. (2006). *Edebiyat Eğitimi'nde "Edebî Metin" in Yeri ve Anlamı*. Millî Eğitim, 169, 75-84.
- Çınar, B. ve Karahan, L. (2009). Reklam Dilinde Kullanılan Edebî Sanatlar. *Turkish Studies* (4)8, 891-916.
- Çınar B. (2008). Teşbih (Benzetme) Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1. Erişim adresi: www.mtad.ankara.edu.tr (ET. 07.08.2009)
- Coşar, S. (2005). *Ortaöğretim Birinci Sınıfta Türk Dili ve Edebiyatı Dersinde Edebi Sanatlar ve Öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, M. (2007). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Papatya Yayınları.

- Çotuksöken, Y. (1997). *Öğrenci ve Genel Okur Düzeyinde Katılımcı Okuma Yöntemi; Bu Yöntemin Amaçları ve Amaç Davranışları*. Türkçe ve Edebiyat Öğretimi Sempozyumu. Eyüboğlu Eğitim Kurumları Yayınları.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri – Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dalyan, Ş. (2010). *Reklam Sloganlarında Söz Sanatları Çevirisi ve Çevirmen Yaklaşımları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye.
- Dilçin, D. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Tdk Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Dilidüzgün, S. (2001). *Türkiye’de Edebiyat Öğretimi ve Edebiyat Öğretiminde Çağdaş Yönelimler, Çağdaş Türk Yazını*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Erbaş, Ş. (2013). *Bütün Şiirleri I*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi
- Erbaş, Ş. (2004). *Üç Nokta Beş Harf/Yalnızlık Heceleri*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Erbaş, Ş. (2004). *İnsan Sevmezse Ölür*. İzmir: Etki Ofset Matbaacılık Yayıncılık.
- Erbaş, Ş. (2003). *Eşikler Kirpikler*. İstanbul: Rüya Kitaplığı.
- Erbaş, Ş. (1995). *Dicle Üstü Ay Bulanık*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Eyüboğlu, B.R.(2012). *Seni Düşünürken Bir Çakıl Taşı Isınır İçimde*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları ö
- Eyüboğlu, B.R.(2003). *Dol Karabakır Dol*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Genç, İ. (2007). *Edebiyat Bilimi-Kuramlar-Akımlar-Yöntemler*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Gönel, H. (2011). Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar. *Turkish Studies*. (6)4, 163-182.
- Gülbahar, Y. ve Alper, A. (2009). Öğretim teknolojileri alanında yapılan araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42-2, 93-111.
- Gümüş, S. (2012). *Çözümleyici Eleştiri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Günay, D. (2007), *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Gürsel, N.(1988).*Kadınlar Kitabı*. İstanbul: Can Yayınları
- Güzel, A. (2006). Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem Teknik ve Örnek Uygulamalar. *Milli Eğitim Dergisi*, 169.
- Güzel, A, -Torun, A., Bilkan, A.F., Demir, C. (1997). *Türk Dili ve Edebiyatı I*, İstanbul.
- Hızlan, D. (2016). *Edebiyat Hayatın Neresinde? İstanbul: Eksik Parça*
- Hikmet, N. (2016). *Benerci Kendini Niçin Öldürdü? Şiirler 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İşpiroğlu, Z. (2002). Türkçe Yazın Eğitimi Nasıl Çağdaşlaşacak? Nasıl Bir Edebiyat Eğitimi? *Edebiyat Eğitimi Çalıştayı* (ss. 79-88). İstanbul: Özgür Matbaacılık.
- Kabaklı, A. (1967). *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Kanık, O.V.(1998). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları
- Kaplan, R. (2012). *İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Şiirlerdeki Anlam Olaylarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Kaplan, K. (2010). *İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Edebî Sanatların Metni Anlama ve Anlatmadaki Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaalioğlu, S. K. (1980). *Türk Şiir Sanatı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Karaalioğlu, S. K. (1969). *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

- Karataş, T. (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (2.baskı). Ankara.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kısakürek, N. F.(2010). Çile, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları
- Kocakaplan, İ. (1992). *Açıklamalı Edebi Sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı.
- Komisyon. (1991). *Edebiyat Ansiklopedisi*. İstanbul
- Kudret. (1980). *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kurudayıoğlu M., Çelik G. (2011). 9. sınıf Türk Edebiyatı Programının Eleştirel Düşünme Açısından Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 8 Sayı: 15, ss. 213 – 237.
- Kuş, E. (2003). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nitel mi, Nicel mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Külekcı, N. (1999). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayını.
- Lichtman, M. (2006). *Qualitative Research in Education a Users Guide*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Macit, M. ve Soldan, U. (2004). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- MEB.(2018). *Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2018). *9. Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2015). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı*, Ankara: MEB Yayınları.
- Mermer A., Bayram, Y., Alıcı, L., Eflatun, M., Keskin, K. N. (2006). *Eski Türk Edebiyatı'na Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

- Miall, D. S. ve Kuiken, D. (2014-2015). Edebîlik ve edebî metinlerde okuma sürecinin üç bileşeni (M. Lüleci, Çev). *Gazi Türkiyat*, (ss.175-192).
- Moran, B. (2009). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuzkan, F., A. (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı Yayınları.
- Örskaya, İ. (1997). *Edebiyat Bilgileri*. İstanbul.
- Özbay, M. (2002). İlköğretim okulları Türkçe ders kitaplarındaki anlama sorularının öğrencilerin düşünme becerilerine katkısı. *Türk Dili* (609), 536-546.
- Özdemir, E. (2017). *O İyi Kitaplar Olmasaydı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, E. (2014). *Edebiyat Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sağlam, M. Y. (2001). Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (18)1, 45-51.
- Saraç M. A. Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Sever, S. (2002). *Öğretim Dilli Olarak Türkçenin Sorunlar ve Öretme-Örenme Sürecindeki Etkili Yaklaşımlar*. Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını, Uluslar Arası Bilgi Şöleni, Ankara.
- Soysal, M.O.(1998). *Edebi San 'atlar ve Tanınması*. İstanbul: Meb
- Sutherland, J. (2018). *Edebiyatın Kısa Tarihi*. Alfa Yayıncılık.
- Süreya, C.(2016). *Sevda Sözleri*. İstanbul: YKY.
- Taşdemir, E. (2016). 5.-8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yakın ve Uzak Bağdaştırmalar ve Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bağdaştırma Algıları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tarancı, C.(2016). *Otuz Beş Yaş Bütün Şiirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Tavşancıl, E. ve Arslan, E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

- Türk Dil Kurumu. (2015). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği. *Görüşme Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi Dergisi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Uğur, N. (2001). *Anlambilgisi Sözcüğün Anlam Açılımı*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Ustaoglu, F. G. (2015). *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Metafor*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Uyar, T. (2016). *Büyük Saat*. İstanbul: YKY.
- Yaman, B. (2013). *6. 7. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Mecazlı Söyleyişler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, Türkiye.
- Yangil, M.K. ve Kerimoğlu, C. (2014). Bilmecelerin Eğitimdeki Yeri ve Önemi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. (4)2, 341-354.
- Yavuz, H. (1999). *Akşam Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Yetiş, K. (1996). Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasına Getirdiği Yenilikler, (Sayı: 104). Ankara: Atatürk Kültür Dairesi Başkanlığı Yayını.
- Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EKLER

EK 1. Yarı yapılanmış Görüşme Formu Soruları

1. Söz sanatı nedir? Söz sanatlarından hangilerini biliyorsunuz? Bir metin içerisindeki söz sanatlarını kolay bulabiliyor musunuz?
2. Günlük yaşamınızda sözlü ve yazılı anlatımınızda söz sanatlarını kullanma gereksinimi duyuyor musunuz? Günlük yaşamda çoğunlukla hangi söz sanatlarını kullanıyorsunuz?
3. Sizce söz sanatlarının bilinmesi önemli ve gerekli midir? Söz sanatlarını bilmek kişinin anadilini daha etkili ve güzel kullanmasını sağlar mı? Açıklayınız.
4. Bazı söz sanatları günlük yaşamda çok az kullanılmaktadır. Sizce bunlar da öğretilmeli mi? Neden?
5. Okuldaki söz sanatları öğretimi konusunda neler düşünüyorsunuz? Etkili bir şekilde öğrendiğinizi düşünüyor musunuz?
6. Söz sanatlarını daha etkili bir şekilde nasıl öğreneceğinizi düşünüyorsunuz? Öğrenmeniz için neler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?
7. Söz sanatları öğretimi konusunda ders kitaplarındaki açıklamaları, örnekleri ve etkinlikleri yeterli ve anlaşılır buluyor musunuz? Açıklayınız.
8. Söz sanatlarının öğretimi için ayrılan sürenin yeterliliği konusunda neler düşünüyorsunuz? Sizce ders süresi yeterli mi? Açıklayınız.
9. Programda yer alan söz sanatlarının tamamının öğretilmesi konusunda neler düşünüyorsunuz?
10. Söz sanatlarına yönelik sınav sorularını değerlendirir misiniz? Sınav sorularının nasıl olmasını isterdiniz?
11. Söz sanatlarıyla ve söz sanatları öğretimiyle ilgili değinmek istediğiniz başka konular var mı? Beklenti ve önerileriniz nelerdir?

EK 2. Bilgilendirilmiş Onay Formu

Merve Betur tarafından yürütülen; “Ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarına ve söz sanatları öğretimine yönelik görüşleri” başlıklı araştırmaya davet ediliyorsunuz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz araştırmacıya sorunuz.

Bu çalışma katılımcılarla yapılacak görüşmelere ve katılımcı gözlemlere dayanmaktadır. Görüşmelere katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Görüşmeye katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda görüşmeden çıkma hakkına sahipsiniz.

Görüşmede soruları yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz biçimde yorumlanacaktır. Görüşmede soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler:

a. Araştırmanın Amacı: Bu çalışmanın genel amacı ortaöğretim öğrencilerinin söz sanatlarını bilmenin önemine ve eğitim-öğretim ortamındaki söz sanatları öğretiminin niteliğine dönük görüşlerini ortaya çıkarmaktır

b. Araştırmanın İçeriği:

c. Araştırmanın Nedeni: Bilimsel araştırma Tez çalışması

d. Araştırmanın Öngörülen Süresi: 2 ay

e. Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 20

f. Araştırmanın Yapılacağı Yer: Büyük Kolej

2. Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin

Veli veya Vasisinin (kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı:.....

İmzası:

Not: Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Merve Betur

İmzası:

EK 3. Etik Kurul İzin Belgesi

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 12/07/2019
Toplantı Sayısı : 09
Karar Sayısı : 268

268- Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Merve Betur**'un "Ortaöğretim Öğrencilerinin Söz Sanatlarına ve Söz Sanatları Öğretimine Yönelik Görüşleri" başlıklı tezi ile ilgili 24/06/2019 tarih ve 8/235 sayılı karar doğrultusunda yaptığı düzeltmeler Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Merve Betur**'un "Ortaöğretim Öğrencilerinin Söz Sanatlarına ve Söz Sanatları Öğretimine Yönelik Görüşleri" başlıklı tezinin, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
12/07/2019

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Ortaöğretim Öğrencilerinin Söz Sanatlarına ve Söz Sanatları Öğretimine Yönelik Görüşleri” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Beş sözcükten daha az olan benzeşmeler” (2) “Kaynaklar” (3) “Doğrudan Alıntılar” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

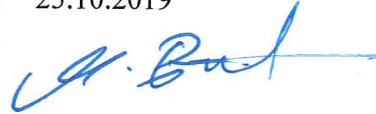
Rapor Tarihi	: 25.10.2019
Gönderim Numarası	: 1200234886
Sayfa Sayısı	: 105
Sözcük Sayısı	: 31804
Karakter Sayısı	: 223924
Benzerlik Oranı	: %7
Savunma Tarihi	: 01.11.2019

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu beyanım ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı : Merve BETUR

Tarih : 25.10.2019

İmza :

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Merve BETUR

Doğum Tarihi : 29.07.1988

İletişim Bilgileri : Adnan Menderes Mah. Şehit Ahmet Yılmaz Sok. 8/5
Keçiören Ankara

E-Posta Adresi : beturmerve@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/ Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	Başkent	2007
Yüksek Lisans	Türkçe Eğitimi Bölümü	Ankara Üniversitesi	Devam ediyor

İş Deneyimi :

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	Özel Büyük Kolej	2013-2018
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	Odtü Geliştirme Vakfı Okulları	2018-halen

Yayımlar :

Romanının Yapı Unsurlarının Yaratıcı Drama Yöntemiyle İşlenmesi “Küçük Prens Keşif Yolculuğu” Çağdaş Drama Derneği Bitirme Projesi